PUNTO Y HORA
DE EUSKAL HERRIA

MENSUAL
EXTRA VERANO

Del 30 de Julio a 2 de Setiembre de 1982/N.º 274/ 110 Ptas./8 Francos

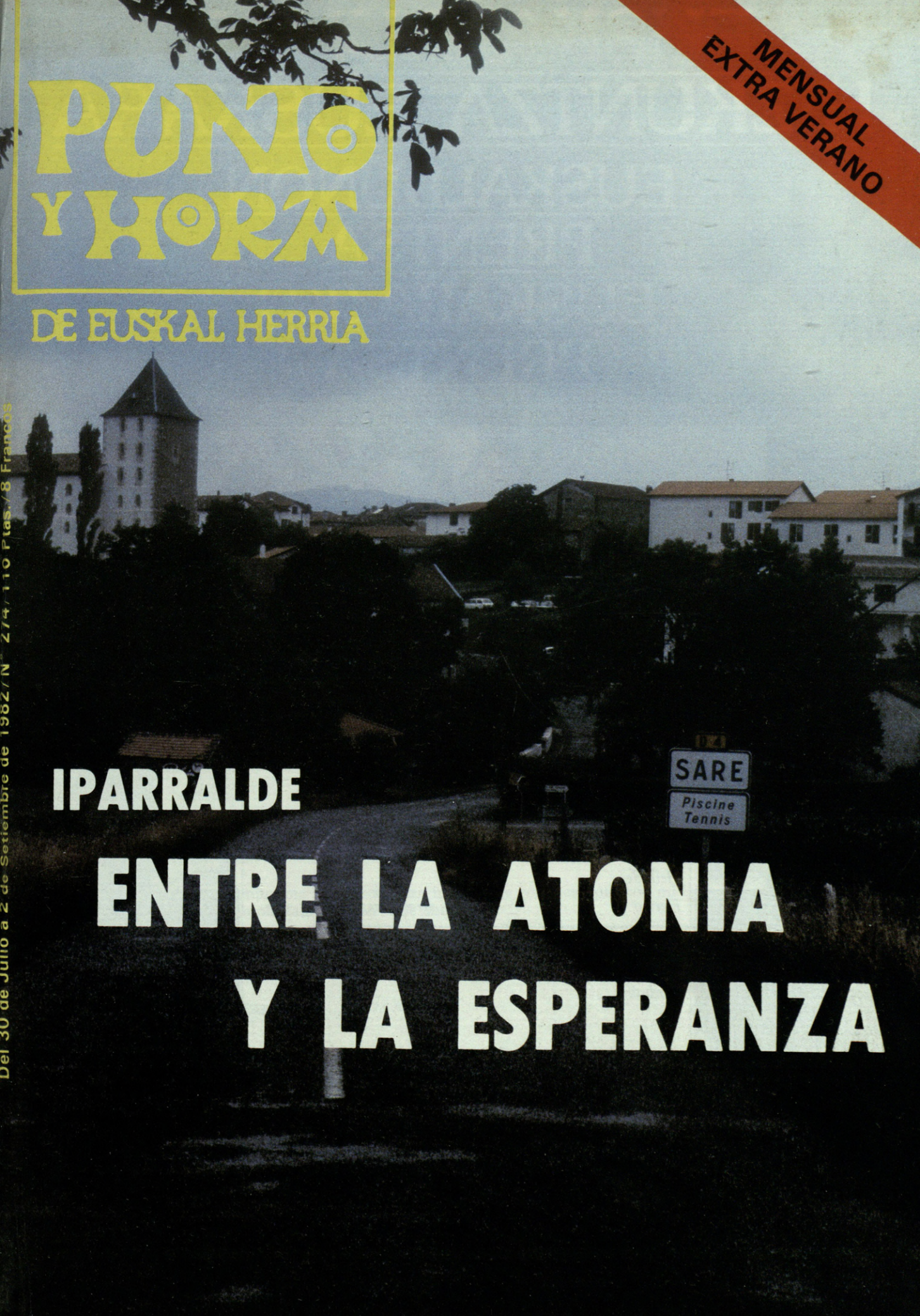

IPARRALDE

ENTRE LA ATONIA Y LA ESPERANZA

EUSKALDUNON HIZKUNTZA EUSKARA

EUSKALDUNON PRENTSA EUSKARAZKO PRENTSA

ARGIAREN HARPIDEDUN IZAN NAHI DUT

IZEN DEITURAK .....

.....

Helbidea .....

Herria ..... *Probintzia* .....

Banku edo Aurrezki Kutxa .....

Sukurtsala .....

Zenbakia .....

SINADURA

EGIN ITZAZU ARGIAKO HARPIDEUNAK ZURE LAGUNEN ARTEAN

INDICE

PRESENTACION	5
Jean Louis Davant «Desde Zuberoa se puede captar la totalidad de Euskadi, al igual que desde cualquier otro lugar»	6
Problemática Derecha-Izquierda en Iparralde	14
Elecciones cantonales: La revancha de la derecha.	20
Argitxu Noblia «No se puede librar a los niños de la problemática que surge en torno a las ikastolas».	22
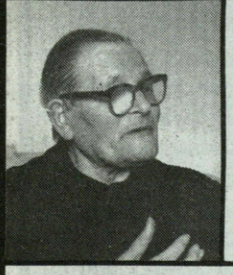 **Pierre Lafitte** «Tardé once meses en capacitarme para escribir prosa en euskara».	32
El Estatuto de la lengua y la cultura vasca	42
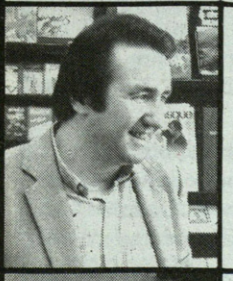 **Daniel Landart** «A mí siempre me ha parecido tan importante como cumplir con mi labor de sindicalista, cumplir también con la de abertzale».	54
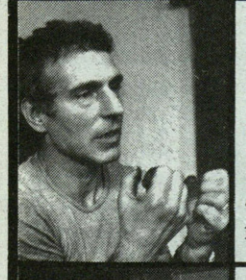 **Eñaut Etxamendi** «Yo siempre pensé que nosotros éramos indios, a mí nunca lograron inculcarme mitos como el de Napoleán o Juana de Arco».	63
Roger Idiart «Me di cuenta de que la Iglesia oficial estaba íntimamente ligada con el poder».	82

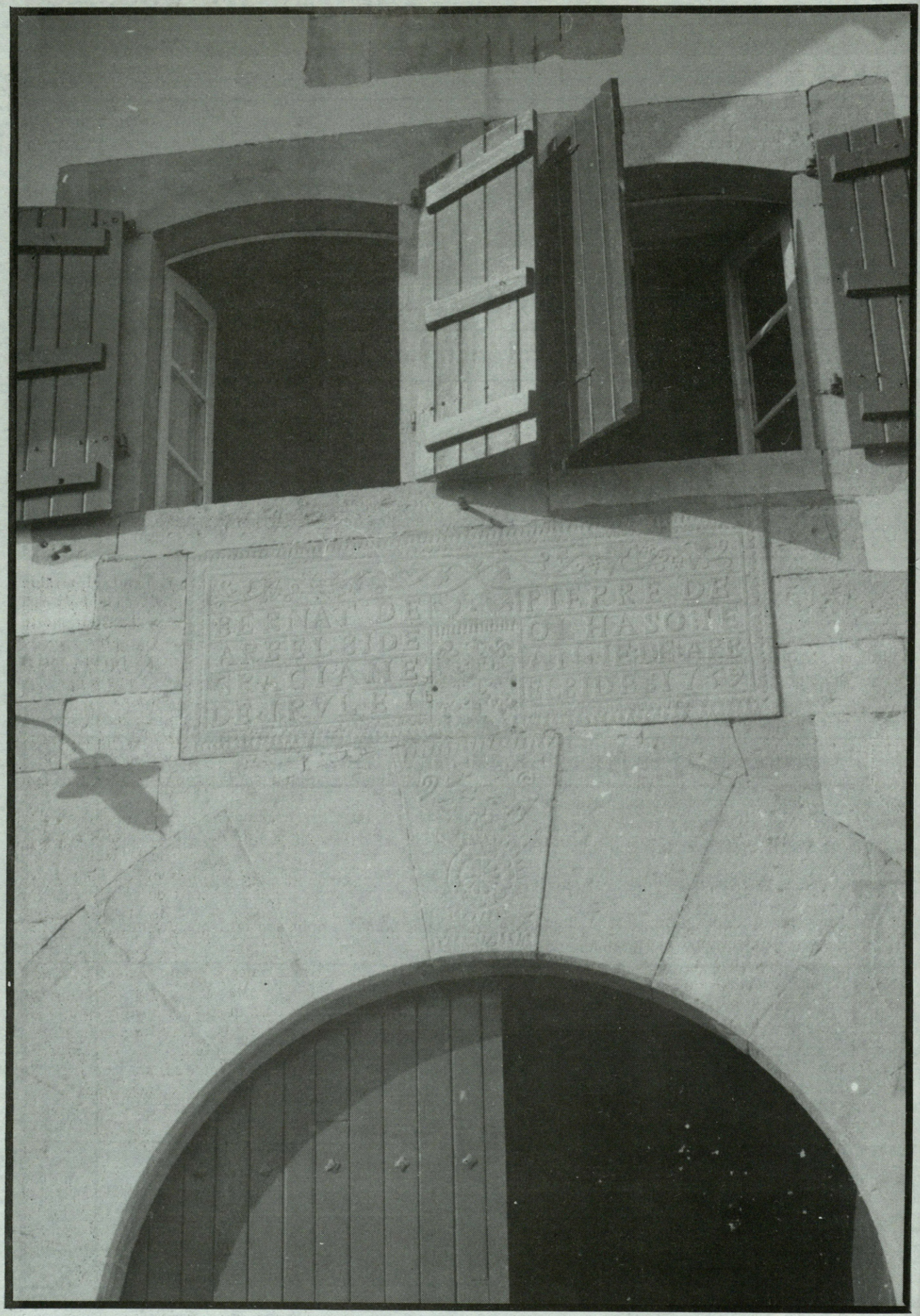

Iparralde, entre la atonía y la esperanza

Itzalean eta sabaian pixka bat, Iparraldea hor dago. Zokoratua eta ahaztua ia beti, zutargian beste askotan, Ipar Euskadi betiko anaia pobrea dugu, familia handi batetako «ahatetxo itsusia», zirkunstantzia batzuek jendarme eta guardia zibilek zaindutako ghetto baino zerbait gehiagotan baztertua.

Iparraldea hor dago, halere, moteldura eta itxaropenaren artean. Punto y Horak udak eskainitako aukera aprobetxatzen du, denbora eta espazio gehiagorekin, Iparraldeari buruzko materialek egindako ale berezi bat eskaintzeko.

Ez da, inola ere, sintesi nahiekin egindako lan bat, eskaini nahi izan duguna, eta badakigu gaien hautapenak berak ez duena Ipar Euskadiko problematika osoa betetzen.

«Bestaldekoen» egoerarenganako hurbilketa bat egiten lagunduko duten material bilketa bat besterik ez da. Bestaldekoek berek dadukate batez ere hitza, hau da, Idiart, Landart, Etxamendi, Davant eta abarrek.

Gehiagori ere zuzendu ahal genizkien galderak, noski, irizpide desberdinekin ere bai. Gure mugen aurretiko kontsiderapen hau, selekzio hontan inor katuari hiru hanka bilatu nahiean ez ibiltzeko egiten dugu haintzuzen.

Honela bildu izan ditugu J.C. Larronderen lanak, iparretarren hauteskundei buruzko portaeraz, hauen garrantzia erlatiboa bere senetik atera nahi ez badugu ere. Berdin «euskal kultura eta hizkuntzari buruzko estatutoari» ematen dioguna, dokumentua oso osoan hartzen badugu ere, Ipar Euskadiko egoerari buruz hurbileraziko gaituen material gisa besterik ez. Guztionek Lapurdi, Zuberoa eta Behe-Nafarroako gure anaiarreba eta kideen gaiei buruz hurbiltzeko balio badu, gure lana betetzat emango genuke. Bienbitarte, moteldura eta itxaropenaren artean, hor dirau Iparraldeak.

Un poco en la sombra y en la trastienda, Iparralde está ahí y no deja de estarlo. Marginada y olvidada casi siempre, en el candelero otras veces, Euskadi Norte viene a ser el eterno hermano pobre, el «patito feo» de la familia numerosa al que una serie de circunstancias relegaron a algo más que al «ghetto» de una muga custodiada por gendarmes y guardias civiles.

Iparralde está ahí sin embargo, anclada entre la atonía y la esperanza. PUNTO Y HORA aprovecha la ocasión del verano con más tiempo y espacio para ofrecer un número especial con materiales relacionados con Iparralde.

No se trata, en absoluto, de ofrecer un trabajo con aspiraciones de síntesis y ni siquiera aspiramos a que la elección de temas cubra el campo de la problemática de Euskadi Norte. Se trata simplemente de unos materiales de trabajo que puedan servir de aproximación y acercamiento a la situación de los de «la otra parte». Son ellos sobre todo los que tienen la palabra: Idiart, Etxamendi, Davant, Landart, etc. Es claro que podría haberse interrogado a muchos más e incluso con diferentes criterios. Valga esta previa consideración de nuestras limitaciones para que nadie busque en esta selección los tres pies al gato. De esta forma se han recogido los trabajos de J.C. Larronde sobre el comportamiento electoral de los iparretarras, sin que con ello queramos sacar de quicio la importancia relativa que concedemos a éstos. O que concedemos al «estatuto para la cultura y lengua vasca» cuyo documento recogemos en su integridad, con la única intención de servir de material aproximativo sobre la situación de Euskadi Norte. Si todo ello vale para un mayor acercamiento al interés personal por los temas de nuestros hermanos y compañeros de Laburdi, Zuberoa o Benabarra, nos daríamos por satisfechos. Mientras tanto y debatiéndose entre la atonía y la esperanza ahí sigue Iparralde.

Badira jendeak, mikrofono baten aitzinean izateak pizten eta berotzen baititu, inor haien monologo etengabea ebakitzen ausartzekorik ez dutenik.

Jean Louis Davant, Xuberotar buru gorri koskor hori, erabat bestelakoa kausitu dugu, eta zein ezta izan gure poza, azkenean, zain ginaudelarik hamar bat minuta hartan, lehen hitz herabeak askatzen hasi denean. Gero, aldiz, luzaz mintzatu zaigu, bere ixtoriaren hariari josirik zaukala Iparralde huntako politiko hara hunaka gehienen kontakizuna. Urratsez urrats, gogoratzen zitzaiona, heltzen zitzaion bezalaxe libratu digu; ez da guti baizik atera ikusi zuenaren alorretik, ez da menturatu bere borrokaren eta sentipenaren ondorioz hazi dezazken susmo eta inpresio futuristen azaltzera. Zorigaitzez!

Halaere, guri iduritu zaigunaz, gauzak oro ez baitira hitz eta hotsen bidez adierazten, badauka Davant-ek Euskal Herriaren geroan esperantza, baitaere hainbestek larri dakusan Xuberoaren geroan. Berak dionaz, gaurko egoeraren parekoak euskaldunek aspaldian jasan dituzte, beti irteera zerbait aurkitu izan dute. Oraingoan ere, Iparralde huntako esnatze herabea burutik buru segitu ahal izan baitu, aztaparrak ateratzen ari dira emeki emeki, ezta zergatik desespera, haren ustez.

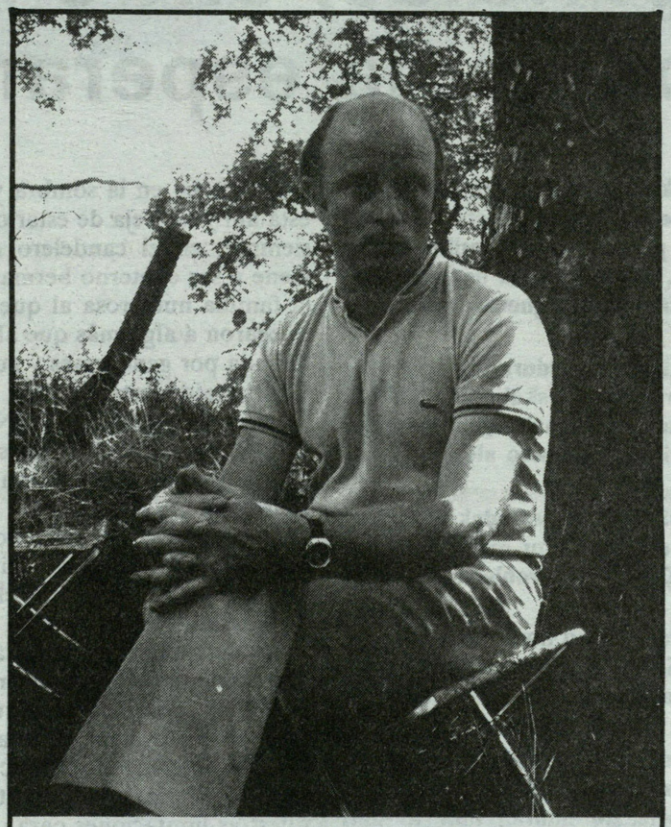

Jean Louis Davant

Injinadore, euskaltzale, abertzale eta sozialista

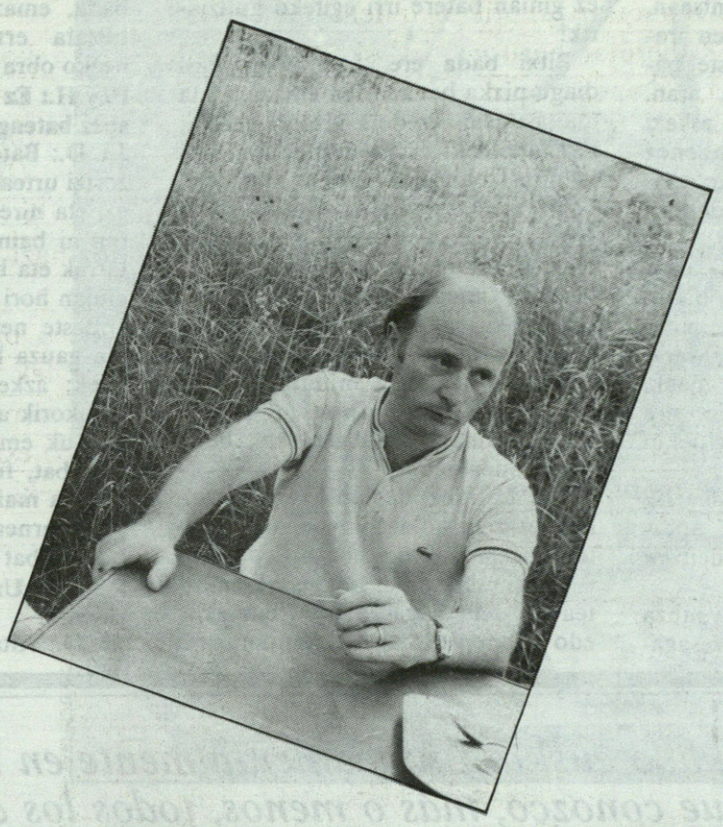

"El catecismo que nos impartía Lafitte era bastante sui géneris, puesto que allí nos acercamos a pensadores como Marx, Sartre y demás"

PUNTO Y HORA: Nunbaitetik hasi behar dugu eta, segur egokiena zure haurtzaroa eta orduko ingurumena aipa diezaizkiguzun naski.

JEAN LOUIS DAVANT: Duela berrogei ta zazpi urte sortua nuk, ezin sinetsia duk, eta ez zaitak iduri hainbeste denbora pasa dudala mundu huntan, baina hori duk egia tristea. Urrustoi Larrabilen sortua; hori duk herri tiki tiki bat, Zuberoako Pettarrean, Uhaitzaren eskuin aldetik azken herria, ta seguraz ere Euskal Herriko ttipienetarik! Ordu hartan, berrehun bat jende, orain ehun bat. Gutiz gehienak laborariak zitian, aldiz, orain, erdiak edo gehiago langileak dituk.

Ene etxekoak laborariak zituan, eta gisala oraino, aitamak bizi baititu. Ni, bigarrena nitian. Lehena, anaia, etxondoan, Euskal Herrian ohi den bezala, laborari. Erran nezakek, laborari artzain, zeren ardi hazkuntzatik duk gehienbat bizi. Familiatua duk. Hirugarrena, arreba: etxalde batera ezkondua, Muskildin. Azkena, anaia, injiniadorea duk, Lur Berri, Donapaleuko koperatiba ari duk.

P. y H.: Zer oroitzapen gelditzen zaizu haur denboraz? Nola iragan ziren urte haik?

J.L.D.: Arras normala uste diat, eta arras goxoa, haur denbora gehixenak bezala. Biziko oroitzapen hoberenak hor ditiagu.

Etxean beti euskaraz ari gintian, herrian ere bai, eta kanpotik etortzen ziren Biarnesen haurrek ere gurekin euskara ikasten zitean, eskola, errekreazione denboretan. Eta, katiximan. Guri ez zaukuei sekula debekatu eskolan euskaraz aritzea, errientsa landestarra ginian, baina ez zaukuk sekulan kontra egin, hori ez diagu sekula senditu.

Gero sei urtetatik eta hamabi arte, herriko eskolan, tapa tapa, goizean kasik oren bat, arratsean beste hainbeste, xendra bidetarik.

Hamabi urtetatik hamazortziraino, Maulen. Seigarrenetik batxeliratorainokoa, klasikoan egin nian; azken urtea, filosofia ez baitzen Maulen egiten, Uztaritzen egin nian. Uztaritzetik gero, injiniadore eskolak egin nitian, laborantzako eskolak, jesuitekin, Angers-en. Bai, bazekiat fama txarra dutela, baina nik ez ditiat erraiten diren bezala ezagutu. Gero, erran dezadan irakasle gehienak ez zirela jesuitak, baina buruak bai. Eta aitortzen diat gure libertatea errespetatzen zutela, ez zirela batere itzuli mitzulikariak, erran ohi den bezala. Izaitekotz ere, haik kritikatzen dituzten apezak, berak baino askoz ere jesuitagoak aurkitzen ditiat, sentsu herstuan.

P. y H.: Uztaritzen egon zinenaz, aita Lafitte zure gaurko euskalzain-

kidea ezagutu dukezu?

J.L.D.: Bai Lafitte zian funtsean, kurtsotik kanpo ikusten ginuen irakasle bakarra. Baina nik beste batzuek baino gutiago ikusten nian, zeren externo bait nintzen, askazi batzuen etxen biltzen nintzenez gauez. Lafittekin mintzatzeko parada ba ginian errekreazione denboran.

Bestalde, katixima egiten zaukuan, ordu bat astean; Baina haren katixima oso interesgarria zian, zeren han ezagutu ditiagu Marx, Sartre eta holakoen pentsamoldeak. Bistan duk kristau pentsakera ere ikusten genuela, baina ez batzuekin bezain tristeki.

Gainera, astean ordu bat bakarrik egiten zaukuan sekularei, ez apezgaiei, education sentimentale deitzen den zerbait.

Bai, irriegingarri, iduri luke gauza horrek, baina hor gauza interesagarriak ikasten gintian Lafittekin, eta ez ginian batere irri egiteko gutiziarik!

Bitxi bada ere, Lafittekin ikasi diagu pixka bat zer den emaztea, eta maitasunean ez dela gizona bezala; Eta, deplauki erraiten zaukuan euskaldun gehixenek beren emazteak bortxatzen zituztela. Gauza bera erraten ahal genuke gizon gehienez, ez euskaldunez bakarrik! Gaitzeko oilarrak omen dituk frantsesak ere; estadistika bat nik entzun diat harrigarria, eztakiat xuxen ala okerra denik: hiruzpalau minuta irauten dik lan horrek frantsesen artean. Duela hamar hamabost urte, huna zer erraiten zen.

Eta Lafittek deplauki erran zaukuk ez zela hola egin behar, emaztea ez zela batere gu bezala.

Lafiti esker dioat irakatsirik emaztea ez dela gizon bat infrentzukoa edo kinperrezkoa, gu kanpora eta hura barnera. Ez, diferentzia handia bada, emazteak ez du batere guk bezala erreakzionatzen maitasunezko obra hortan.

P. y H.: Ez zitzaizuen bitxi, guzi hori apez batenganik ikastea?

J.L.D.: Batere ez, Ordukotzat hamazortzi urteak bagintian. Bitxi, ez; nik ez, eta nire lagunek ere, nahiz baziren ni baino askoz ergelagoak, hiritarrak eta burjes kumeak, nehork ez ginian hori gaizki hartzen.

Beste nehork ez zaukuan irakasten gauza hori, ez mediku, ez etxekoek; azken hauek ezin zezaketen holakorik aipa ere. Lafittek erakatsi zaukuk emaztea ez dela gizon zikitatu bat, funtsean. Beste epe batzu dituela maitasunezko obran; ez dela aski barnean sartzea... Beste sentsibilitate bat duela.

P. y H.: Uztaritzen euskaraz aritzen zineten?

J.L.D.: Aita Lafittek euskara irakas-

"Yo he aprendido euskara fundamentalmente en la práctica; puedo decir que conozco, más o menos, todos los dialectos del euskara en la práctica"

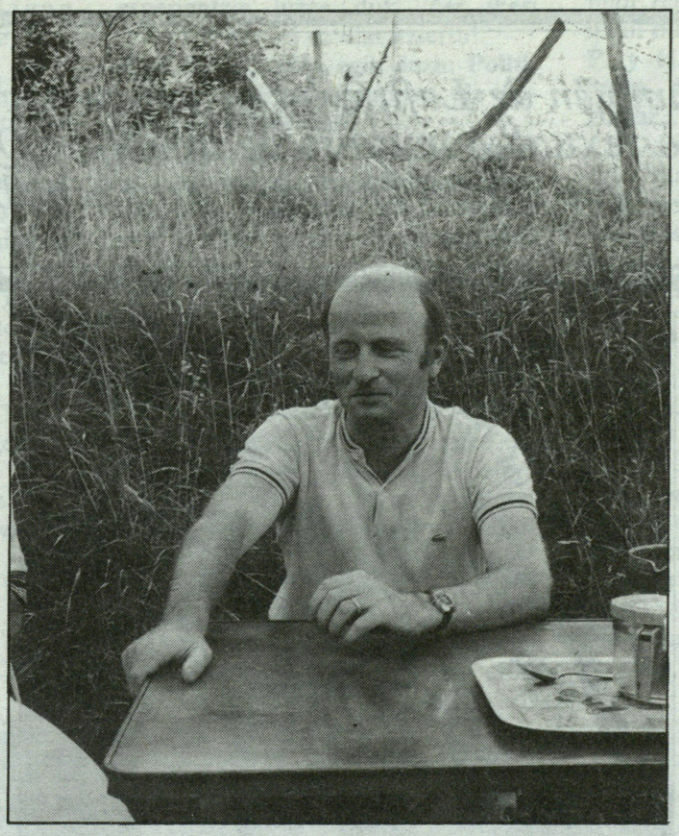

ten zuen orduetarik kanpo, baina ni ez naiz hortaz baliatu ordu haietan ez bait nintzen hor. Haatik Maulen urte batez Xarritonekin ordu bat euskaraz egiten genuen laneko orduetan, batxileratoa preparatzeko. Hor ikasi nuen euskal ortografia bat badela eta hori errespetatu behar dela, xiberotarrez ere; ez dela euskara entzuten den bezala idatzi behar, hitzak osoan, ekarri behar direla, eta erroak errespetatu, Xiberotarrez ere.

Gero Lafont euskalzainarekin pasatu nuen euskarazko azterketa. Behin asteko Berreterretxen kantoria ukan nuen aztergai.

P. y H.: Zure aldetik aztertu duzu hizkuntza geroago?

J.L.D.: Bai, ez aski, praktikan dut gehienik ikasi. Erran dezaket euskalki guziak praktikan guti edo aski ezagutzen ditudala. Bizkaitarra gutiago, besteak dudagabe hobeki. Teorian ez ditut oraino aski aztertu, baina egin behar dut, euskaltzain ezarri naute eta...

P. y H.: Euskal Herri baten axola noiz sartu zitzaizun?

J.L.D.: Hori, ohartzen hasi nintzen Mauleko ikastetxean Euskal Herri oso batetaz. Baina, praktikan ez nuen sobera sinisten. Gero Xarritonekin pixka bat ikusi nuen, kurtsotik landa, Euskal Herri-aren azken ixtorioa, erran nahi baita 36-ko gobernuaren aitzinetik izan zen J.E.L. alderdiaren hazkunde handi hura, gero izan zen 36-ko gudua, herbesteratzea...

P. y H.: Gaitzago da Xiberotar batentzat Euskal Herri oso batez jabetzea?

J.L.D.: Batere ez! Euskal sendimendua balinbada, xuberotarren artean kontraste handiak badira, batzuei berdin zaie Euskal Herririk izan edo ez izan; beste zenbait aldiz, errabiatuak dira, ezta hori ikusi behar eskema batean. Badira sekulan Xiberotik atera ez direnak eta uste dute mundu guziaren erdia direla eta mundu guzia hor biltzen dela. Fitsik ez dakite, beren burua izigarri fina eta zorrotza uste izanarren! Baina, doi bat atera den Xiberotarrak edo begiak idekitzen dituenak, arras ongi ikusten du Euskal Herriaren zati bat dela.

P. y H.: Xiberoko euskalkia galtzen ari da, zure gostuko?

J.L.D.: Galtzen ari da besteak bezainbat bederen. Baina aspalditik galtzen hasia da. Duela 30 urte, Mauletik Beherako ibar hortan, euskara bazakiten, ene adinekoek ez dute mintzatzen, haurrei ez die irakatsi. Ordukotz, fantsesa nagusitzen ari zen azalez bederen.

P. y H.: Angers aldean egon zinenean, azkartu al zen zure euskal sendimendua?

"Desde Zuberoa se puede captar la totalidad de Euskadi al igual que desde cualquier otro lugar"

"Yo aprendí también de Lafitte las primeras nociones sobre el comportamiento sexual y amoroso de la mujer. Que no bastaba con meter... que entran en juego otras sensibilidades"

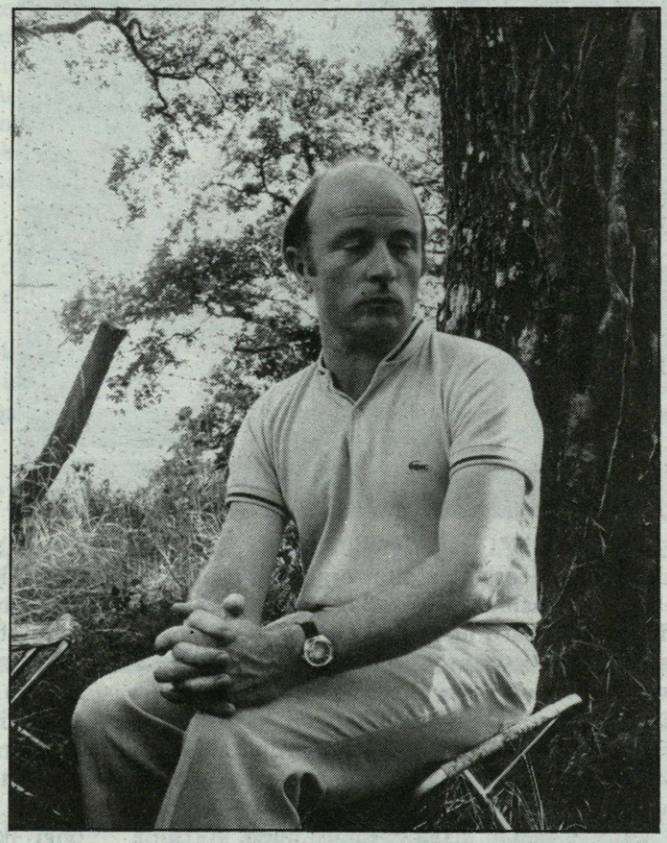

J.L.D.: Angers-en lehenik zinez azkartu zen ene euskal kontzientzia. Han ikusi nuen egiazki, ez nintzala fransesa. Gainera, han bazen liburutegi bat oso interesgarria, han aurkitu nituen euskal Herriaz liburu batzu, halanola «Les Basques» Philippe Veyrin-ena, eta oraino ere erran dezaket liburu ona dela, Iparraldeko Herria ezagutzeko. Han sakondu zitzaidan kontzientzia.

P. y H.: Algerian ere gon zinen, ezta?

J.L.D.: Algeriara joan nintzen 58-ko irailean. Hogeita zazpi hilabete egon nintzen. Hori zen ene soldaduska.

Esperientzi gogorra zen, zeren behin etorri naiz, 23 egun permisione ukan nituen 60-an. Gogorra zen han izaitea jakin gabe noiz arte.

Nire burua presonertzat naukan. Begien bistakoa zen Algeria ez zela Frantzia. Beraz zanpatzen zutela. Gainera debaldetan, zeren galduko genuela ageri bait zen, herri oso baten kontra.

P. y H.: Zer ikasi duzu garai hartan zure militantziarako?

J.L.D.: Frantziaz ginuen ikuspegia, orduan Frantzia zerbait zen, erresuma handienetarik zen bere koloniekin, ikuspegi hori asko hautsi zen. Bere kolonia gehixenak galdu zituen. Frantziari genion errespetua, nik behintzat galdu nuen; han tortura bazela, leku onean nintzen jakiteko, batzu torturapean hiltzen zirela... Nik ez tut xuxenka pratikatzen ikusi, baina jakin bai...

Gero nik armada osoaren ikuspegi bat nekez ukan dezaket, Zaharran bait nindagon. Han zirenek, bederen, ez zuten sinesten Algeria frantsesaren geroan, ideia bat zuten nik bezala, lehen baitlehen itzultzea. Hunek ez du erran nahi arabak maite zituztela, zenbaitek ikuspegi arrazizta zuten...

P. y H.: Algeriatik landa, Hazparnera etorri zinen irakaslegintzan?

J.L.D.: Hazparneko kolejioan sartu nintzen 61-eko hastapenean. Orduan nausi kondu sartua zen Xarriton, eta hunek laborantzako eskola bat muntatu nahi zuen. Irakasle bezala sartu nintzen, gero buru izaitekotan.

Egun horietan, bestalde, Txillardegi hor zegoen, ihes etorria. Bistan da harekin mintzatzen ginela. Erran zidan Enbata aldizkari bat egiten ari zela multzo bat eta nik ere han sartu behar nuela.

Bestalde, adixkide bat banuen, Mixel Epherre, Enbatan sartua zena. Harek ere erran zautan sartu behar nuela. Kasetan hasi nintzen.

P. y H.: Lehen Aberri Egunaz gogoratzen zara?

J.L.D.: Lehen Aberri Eguna 62-an egin genuen; orduan sortu zen mogimendu baten eratzeko xedea. Aberri Eguna intimista bat izan zen. Be-

rrogei ta hamar bat lagun hemendik, eta beste hainbeste handik.

Gero Itsasuko Aberri egun handia egin zen 1963-an. Orduan sortu zen Enbata talde politiko bezala.

P. y H.: Labeguerie ezagutu zenuen?

J.L.D.: Labeguerie ezagutu dut, hasierako taldean baitzegoen; baina ez zuen nahi kanpoan erraitea. Eta funtsean, ez zen kazetan izenik agertu 62-ko Aberri Eguna arte. Orduan ziren agertu Jakes Abeberri, Ximun Haran eta nere izenak. 62-ko ondarrean, diputaritzarako bozak izan ziren. Orduan bultzatu genuen Labeguerie presentatzera; ez zuen besterik bilatzen. Eta pasatu zen. Ordutik hara hasi gure arteko erreka edo haustura.

P. y H.: Zer gelditzen zaizu Enbatako esperientziatik?

J.L.D.: Enbatan egon nauk mugimendua debekatua izan arte, beraz esperientzia luzea duk. Zer ikasi dudan? Ba, hori ez diat aztertu!.

P. y H.: Eta nola egin duzu: Politikatik joan zara literaturarat, ala literaturatik politikarat?

J.L.D.: Zoritxarrez, literatura bazter utzi behar izan diat. Politikarengatik, zeren, ene lanarte guziak hartan pasatzen bait nituen. Gero, aintzinetik idazten hasi nindian hilabete guziz, artikulu bat bederen. Xiberutar ireki batean idazten nian, orduko ortografiaren araberan eta ez sasi «orografia xiberotar» batean.

P. y H.: Zer zenituen gaiak?

J.L.D.: Laborantzaz, ekonomiaz eta holako, literatura gutti, kasik batera ez. Aldiz literaturaz ni biziki interesatua nindian. Erran dezakeat literarioa nintzala, baina gero ogibide tekniko bat hartu nuen eta literatura bazter utzi behar izan nian. Euskal literaturaz interesatzen hasi nindian Donostiara jitearekin: han erosi nian zenbait liburu. Eta gero berriz itzuli nintzen euskal literaturara...

P. y H.: Anitz bileretan ere parte hartu duzu, euskara batuarentzat etabar...

J.L.D.: Bai, bai, euskarari buruz lan egin diat, baina gehienbat ekonomia, politika, laborantzaz ari izan nuk, euskara baliatuz.

P. y H.: Zure burua nola definitzen duzu, abertzale mailan?

J.L.D.: Abertzale sozialista bezala bistan da, hori ez diat sekulan gorde.

P. y H.: Nola bilakatu zara sozialista?

J.L.D.: Hori ez duk sendimendu afera bat bakarrik, sozialismoa aztertzen den historia bat duk ere. Ez duk aski bihotza ezker ukaitea...

P. y H.: Asko aztertu duzu?

J.L.D.: Bai, ez aski, baina asko aztertu diat...

P. y H: Zuk sozialismoari zer muga-

"Me tocó cumplir el servicio militar en Argelia, cuando todavía se encontraba bajo dominación francesa"

pen emango zenioke?
Uste dut ez dela mugarik eman behar, momentoan momentoko gauzak egin ditazke. Baina gero muga baten emaiteak erran lezake historiaren geldi nahi ukaitea: historia ez da sekulan gelditzen.

P. y H.: Frantses estatuan sozialimorik ba ote?

J.L.D.: Gobernuan dira P.S.-a eta P.C.-a, hargatik ez ditake erran, sozialismoan gaudela. Agian, jende horiek nahi lukete sozialismoa jarri eta ezin dute, beharbada, baldintzak ez baitira betetzen. Pentsatu behar da sozialismora pasatzea gauza handi bat dela, iraultza bat eta iraultzak ez dira goxoki iragaiten.

Gutiz gehienetan, gizonak noiz egiten ditu iraultzak? Bortxatua delarik, ezin bestean. Baina europatiarrak gure artean goxo goxoan ez dugu iraultza handirik eginen. Edo behar bada tronpatzen naiz eta iraultza ez da bat batean etortzen den gauza, hori ere baditake. Ez nuk politika gizon bat, sobera erreakzionatzen diat, ez nuk hortarako ona, sendimendu soberarekin hartzen ditiat gauzak, politiko batek hotza izan behar dik. Hiru esperientzia egin ditiat, ez diat laugarrenik eginen. Kultur sailean sartu nuk, hortan segituko diat ahalaz ere hobetuz...

P. y H.: Zein bota zenezake azken hitz bezala?

J.L.D.: Azken hitz bat? Zera gogoratzen zait, Rosa Luxembourg-en ahopaldi oso eder hau: (frantsesez orijinalki).

«Un fait constaté pour l'honneur de l'humanité dans tous les temps est que même la plus inhumaine

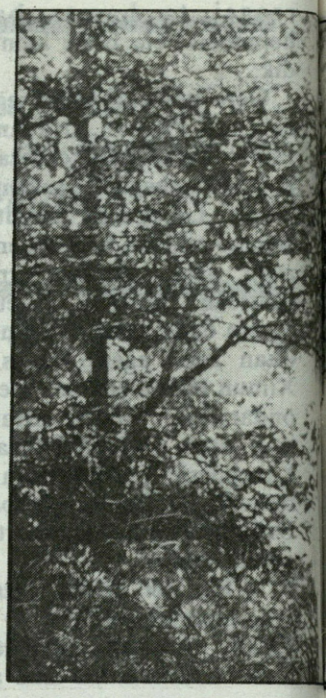

Jean Louis Davant comienza su entrevista confesando sus cuarenta y siete años. Segundo de los cuatro hermanos de una familia «laborari» de la pequeña localidad zuberotarra de Urrustoi Larrabile. Junto al menor de los hermanos ha seguido la carrera de ingeniería, mientras sus dos hermanos restantes han heredado la labor desarrollada por sus padres.

«Nosotros hablábamos siempre en euskara –afirma– tanto en casa como en el pueblo. Incluso los bearneses que venían de fuera aprendían euskara. Nuestra propia maestra, en el pueblo, aunque era procedente de Las Landas, nunca puso ninguna traba para que nos comunicáramos entre nosotros en euskara. Yo no he experimentado, por lo tanto, ninguna persecución por el euskara».

Fue también alumno de Pierre Lafitte, en el Seminario de Ustaritze, pero en la enseñanza impartida a laicos y no a futuros sacerdotes. De las enseñanzas recibidas de Lafitte menciona el catecismo en el que, además de la enseñanza del cristianismo, conoció por primera vez, afirma, a Marx, Jean Paul Sartre, así como las primeras nociones teóricas sobre sexualidad. «En casa, ni los médicos no nos explicaban nada en absoluto –relata– y los que ellos no se atrevieron a explicárnoslo, se atrevió a hacerlo el padre Lafitte. Por primera vez oí, añade, que la mujer observaba un comportamiento distinto al del hombre en el acto del amor, que ni bastaba con meter... que entraban en juego otra serie de sensibilidades y que generalmente los euskaldunes eran muy bruscos haciendo el amor».

A pesar de lo que pueda pensarse, Davant afirma que no ha investigado demasiado el euskara, aunque conoce en la práctica casi todos los dialectos del euskara.

Su primera inquietud por los problemas del Euskadl Herria los sitúa en la estancia que realizó en el colegio de Maule, antes de internarse en Ustaritze, y menciona a Xarriton como una de las personas que le inició en la historia de Euskal Herria. Minimiza la angustia que otros sectores sienten con respecto al proceso de pérdida del euskara en Euskadi Norte. «El euskara de Zuberoa –dice– se está perdiendo en la misma medida que en el resto de las provincias. Hace treinta años, en toda esa llanura que abre de Maule para abajo todo el mundo sabía euskara, hoy, en cambio, los de mi edad no lo hablan, ni se lo enseñan a sus hijos».

J.L. Davant pertenece a una de esas generaciones que hubo de intervenir, por aquello del servicio militar, durante la ocupación francesa de Argelia y la guerra que precedió a su definitiva liberación. De aquella época recuerda Davant, aparte del malestar inherente a todo aquel que debe un proceso de militarización forzada, más en una época de preguerra o de guerra incluso,

opression des intêrêts materiels ne peut pas susciter une haine et une rebellion aussi fanatiques et enflammées que l'oppression de la vie spirituelle: l'oppression religieuse et nationale. Mais de rebellion héroique, etade sacrifice n'est capable que la classe révolutionnaire, tant du point de vue matériel que social».

«Garai guztitako gizakien ohoretan froga daiteken gauza da interes materialetan ematen den zanpaketarik desgizakoenak da ere ezin du sorrorazi bizitza espiritualaren, hau da: erlijiosoa eta nazional zanpaketak eragin dezaken beteko gorroto eta borroka hain iraintsu eta satsua. Baina matxinada heroikoak egiteko kapaz, klase iraultzaileak dira bakarrik, bai material eta bai sozial aldetik».

Ez zen bada Rosa nationalista, baina...

como es este caso, recuerda, decimos que se «sentía como un auténtico preso». Según Davant «no cabía duda de que Argelia no era Francia, que por lo tanto, estaba oprimida, y además —añade— sin ningún sentido, porque estaba claro que Francia estaba condenada a perder en aquél affaire».

De las experiencias acumuladas en esta época, Davant menciona «la pérdida del respeto que hasta entonces imponía Francia, una Francia todopoderosa». Por otra parte, no puede olvidar Davant «la experiencia de la tortura», sólo que del lado de los torturadores. «Yo no apliqué directamente la tortura, afirma, pero tenía motivos para conocer de cerca lo que fué la aplicación de la tortura en Argelia por parte de las fuerzas francesas».

Tras la forzada estancia en el territorio colonial francés de Argelia, Davant comenzó a tener sus primeros contactos políticos, abertzales ya en Euskadi Norte. Txillardegi acababa de llegar entonces de Euskadi Sur y de ahí llegaría el primer contacto con Enbata, más luego ya las actividades concretas en los Aberri Eguna del 62 y más exitoso del 63 en Itxasu. «En Enbata estuve hasta que fue movimiento prohibido» comenta Davant.

A partir de entonces, J.L. Davant ha debido compaginar su labor política con su labor literaria y por supuesto su labor profesional como ingeniero. Confiesa que su labor literaria ha estado más bien supeditada a la labor política. El mundo político de Euskadi no desconoce Que J.L. Davant fue uno de los líderes originales del grupo EAS que posteriormente se fusionaría con el grupo de Euskadi Sur con lo que las siglas quedaron en EHAS, e incluso a su labor profesional que en muchas cosas le ha llevado a escribir e investigar pero fundamentalmente en cuanto a la economía y la agronomía, cuando no ha respondido también a su faceta de historiador. En la actualidad es miembro de número de Euskaltzaindia y políticamente se define como abertzale y socialista, «cosa que yo nunca he ocultado», apostilla.

No duda en mostrar su excepticismo con respecto a los logros socialistas del gobierno Mitterrand actual. Argumenta que «el paso al socialismo es muy grande, tan grande que para ello es necesario pasar por la revolución y no existen revoluciones idílicas. En todo caso, cuándo se ve empujado un hombre a hacer la revolución? Sencillamente cuando se siente violentado amenazado, como último recurso. Los europeos, por lo tanto, difícilmente podremos hacer la revolución en un contexto de dulzura idilio. Puede también que me equivoque y que en realidad la revolución sea algo que se da de golpe y porrazo».

En la actualidad Davant se confiesa alejado más bien de toda actividad política y se reafirma en su labor dentro del campo cultural de Euskadi Norte.

Jean Claude Larronde, en los suplementos «Aburu» de la revista «Enbata» ha analizado con detalle y agudeza el lento desplazamiento hacia la izquierda de los votos en Iparralde. Al margen de la decepcionante actuación del socialismo a partir de su victoria, el análisis del notable escritor de Iparralde sigue en pie.

Problemática Derecha - Izquierda en Iparralde o el lento deshielo del conservadurismo (1968-1981)

La elección de Francois Mitterrand el 10 de mayo del 81 a la Presidencia de la República Francesa ha constituído un excepcional acontecimiento cuyos alcances y consecuencias no se han calibrado del todo todavía: por primera vez en la historia de la Quinta República, un candidato socialista —apoyado por el conjunto de las fuerzas de izquierda del país— accede a la suprema magistratura.

El 21 de junio del 81 a lo largo de las elecciones legislativas (segunda vuelta) el país confirmaba y hasta amplificaba el triunfo: el Partido Socialista controla a partir de ese momento la mayoría de la Asamblea Nacional.

Hay dos hechos que pudieran hacer pensar que a Euskadi Norte no le ha llegado sin embargo la oleada o marea socialista. Por una parte el antiguo presidente batido —Valery Giscard d'Estaing— obtenía el 10 de mayo en el territorio del País Vasco norte una mayoría del 55'76 contra el 44'42 de Mitterrand. Por otra parte y desde la primera vuelta de las elecciones legislativas, el 14 le junio del 81, el candidato de la derecha —diputado saliente— Michel Inchauspe era fácilmente reelegido en el País Vasco interior con un 62'66 de los votos.

Creo que sería una gravísima equivocación concluir de todo ello que se trata de la reafirmación de la derecha conservadora en Euskadi Norte. Por el contrario, los resultados de las elecciones presidenciales del 26 de abril y 10 de mayo del 81 y posteriormente las legislativas del 14 y 21 de junio marcan un sensible retroceso de los votos de la derecha y un progresivo avance de los de la izquierda. Aunque sólo sea por el extraordinario acontecimiento de ver elegido por primera vez en un escrutinio mayoritario a dos vueltas, a un diputado socialista en la circunscripción de la Costa Vasca: Jean Pierre Estrade.

Esta progresión de los votos de izquierda no constituye un fenómeno nuevo en Euskadi Norte sino una tendencia constante desde 1968. En efecto, desde hace 13

años, el examen del número de votos obtenidos en Euskadi Norte por la derecha y la izquierda da los siguientes resultados resumidos en las tablas que adjuntamos aquí abajo. (Las elecciones recogidas para el análisis han sido las legislativas de 1968, 1973, 1978, 1981: primera y segunda vuelta (L1erT y L2eT) y las elecciones presidenciales de 1974 y 1981: primera y segunda vuelta P1erT y P2eT).

Votos de la derecha

	Côte Basque	P. Basque Int.	Total P. Basque	
1968 L1T	68,77 %	88,88 %	75,91	%
1968 L2T	74,05 %	–	–	
1973 L1T	64,30 %	80,23 %	69,79	%
1973 L2T	62,47 %	69,84 %	64,85	%
1974 P1T	61,36 %	70,53 %	64,43	%
1974 P2T	57,42 %	69,06 %	61,49	%
1978 L1T	53,33 %	68,98 %	58,43	%
1978 L2T	–	68,99 %	–	
1981 P1T	53,14 %	66,64 %	57,50	%
1981 P2T	52,62 %	62,42 %	55,76	%
1981 L1T	49,62 %	62,66 %	53,76	%
1981 L2T	46,30 %	–	–	

Como se ve, hay un retroceso constante de la derecha en estos 13 años perdiendo en total sobre el conjunto de Euskadi Norte más de veintidós puntos (22,15) y con el detalle de ser batida por primera vez en la segunda vuelta de las legislativas en la circunscripción de la Costa Vasca.

Votos de la ziquierda

	Côte Basque	P. Basque Int.	Total P. Basque	
1968 L1T	29,81 %	9,24 %	22,51	%
1968 L2T	25,95 %	–	–	
1973 L1T	34,67 %	19,77 %	29,53	%
1973 L2T	37,53 %	30,16 %	35,15	%
1974 P1T	37,15 %	27,92 %	34,06	%
1974 P2T	42,38 %	30,94 %	38,51	%
1978 L1T	46,67 %	31,02 %	41,57	%
1978 L2T	–	31,01 %	–	
1981 P1T	43,01 %	30,59 %	39,00	%
1981 P2T	47,38 %	37,58 %	44,24	%
1981 L1T	50,38 %	37,34 %	46,24	%
1981 L2T	53,70 %	–	–	

Los progresos de la izquierda son continuos desde 1968. También es cierto que se arranca de una posición muy baja y extremadamente débil: sin embargo, es importante ese progreso: globalmente una ganancia de veintitres puntos (23'73) para la izquierda.

Hay que notar que no se ha tenido en cuenta en estos porcentajes los votos de los «pequeños candidatos» que son por ejemplo ecologistas o federalistas y que no entran específicamente en un campo u otro: se trata sin embargo, de candidatos con resultados muy flojos y en realidad no influyen en el signo de estos porcentajes que estamos recogiendo.

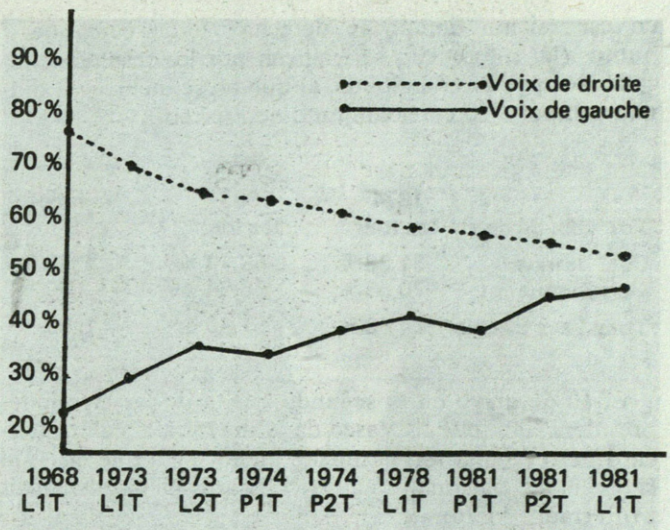

Evolución de los votos de derecha e izquierda en Euskadi Norte (68-81)

El análisis de los resultados de las elecciones presidenciales del 26 de abril y 10 de mayo de 1981 comparada a los resultados de las presidenciales del 5 y 19 de mayo de 1974 y el análisis de los resultados de las elecciones legislativas del 14 y 21 de junio del 81 aportan una serie de interesantes datos respecto al problema planteado de saber la evolución de los votos de la derecha e izquierda en Euskadi.

Las elecciones presidenciales de 1981

Había diez candidatos en liza: cinco de la izquierda (Arlette Laguiller, Michel Crepeau, Huguette Bouchardeau, Georges Marchais, Francois Mitterrand) y cuatro de la derecha (Marie France Garaud, Valery Giscard, Michel Debre, Jacques Chirac) además del ecologista Brice Lalonde. Estos son los resultados que obtuvieron los principales candidatos en la primera vuelta (entre paréntesis van las diferencias con la media nacional de Francia).

	GISCARD	CHIRAC	MITTERRAND	MARCHAIS
Côte Basque	30,43 % (+2,12 %)	19,32 % (+1,33 %)	25,18 % (−0,66 %)	12,53 % (−2,81 %)
P. Basque In.	35,87 % (+7,56 %)	28,35 % (+10,36%)	19,67 % (−6,17 %)	9,65 % (− 569%)
Total P.B.	32,19 % (+3,88 %)	22,24 % (+4,25 %)	23,40 % (−2,44 %)	10,53 % (−4,81 %)

Hay que anotar los buenos resultados de Giscard y Chirac sobre todo en el País Vasco interior a la vez que la incidencia de Mitterrand que no está más que a 2'44 de su media nacional acercándose incluso a 0'66 en la costa.

Las diferencias, sin tener en cuenta a Lalonde, son significativas respecto a la primera vuelta de 1974.

Tot. voix de gauche	1974 1er tour	1981 1er tour	Variations
Côte Basque	37,15 %	43,01 %	+5,86 %
P. Basque Int.	27,92 %	30,59 %	+2,67 %
Total Pays Basque	34,06 %	39,00 %	+4,94 %

La izquierda gana por lo tanto cerca de 5 puntos entre la primera vuelta de 1974 y la primera vuelta de 1981:

en ese mismo tiempo la derecha pierde cerca de 7 puntos (las diferencias se explican por los resultados alcanzados por Brice Lalonde, al que no se incluye en ningún campo: 3'50 en el conjunto de Euskadi).

Tot. voix de droite	1974 1er tour	1981 1er tour	Variations
Côte Basque	61,36 %	53,14 %	– 8,22 %
Pays Basque Int.	70,53 %	66,64 %	– 3,89 %
Total Pays Basque	64,43 %	57,50 %	– 6,93 %

El 10 de mayo en la segunda vuelta de las elecciones presidenciales, el País Vasco da la mayoría a Valery Giscard pero de una forma mucho menos neta que en 1974 (Porcentaje nacional: Valery Giscard 48'42, Francois Mitterrand: 51'76).

	V.G.E.	Diff.2eT74	F.Mitterrand
Canton Bayonne Est	47,53 %	– 2,42 % +	52,47 %
Canton Bayon. Nord	40,08 %	– 4,81 % +	59,92 %
Canton Bayon. Ouest	55,95 %	– 5,80 % +	44,05 %
Canton Biarritz Ouest	62,00 %	– 4,89 % +	38,00 %
Canton Biarritz Est	51,93 %	– 4,52 % +	48,07 %
Canton Anglet	51,33 %	– 5,67 % +	48,67 %
Canton St Jean de Luz	56,79 %	– 6,76 % +	43,21 %
Canton Hendaye	52,45 %	– 0,86 % +	47,55 %
Canton Ustaritz	63,78 %	– 8,48 % +	36,22 %
Total Côte Basque	52,62 %	– 5,00 % +	47,38 %

En la costa vasca, Giscard pierde votos en todos los cantones. Por el contrario Mitterrand se acerca al 60 en el cantón de Bayona Norte. En total la izquierda gana exactamente cinco puntos.

La ascensión de la izquierda es incluso –fenómeno muy interesante–más sensible en el País Vasco interior.

	V.G.E.	Diff.2eT74	F. Mitterrand
Canton Baigorry	70,18 %	– 8,91 % +	29,82 %
Canton Bidache	55,38 %	– 5,55 % +	44,62 %
Canton Espelette	69,87 %	– 3,34 % +	30,13 %
Canton Hasparren	67,85 %	– 8,02 % +	32,15 %
Canton Iholdy	71,62 %	–11,61 % +	28,38 %
Canton Labastide	65,91 %	– 8,72 % +	34,09 %
Canton Garazi	65,59 %	– 4,73 % +	34,41 %
Canton St Palais	65,83 %	– 7,50 % +	34,17 %
Canton Mauléon	49,37 %	– 5,67 % +	50,63 %
Canton Tardets	42,46 %	– 6,00 % +	57,54 %
Pays Basque Int.	62,42 %	– 6,64 % +	37,58 %

Valery Giscard no alcanza el 70: más que en dos cantones (en lugar de los siete de 1974). Sus pérdidas son más graves todavía en los cantones más conservadores (Iholdy, Saint Etienne de Baigorry, Hasparren, Labade, Saint Palais): resiste sin embargo mucho mejor en el cantón de Espelette rozando el 70. Pero son los dos cantones suletinos los que colocan a Mitterrand en cabeza: en Soule alcanza 52'62 contra los 47'38 de Giscard.

En lo que concierne a las principales villas de Euskadi, Mitterrand sólo llega en cabeza a las mismas en

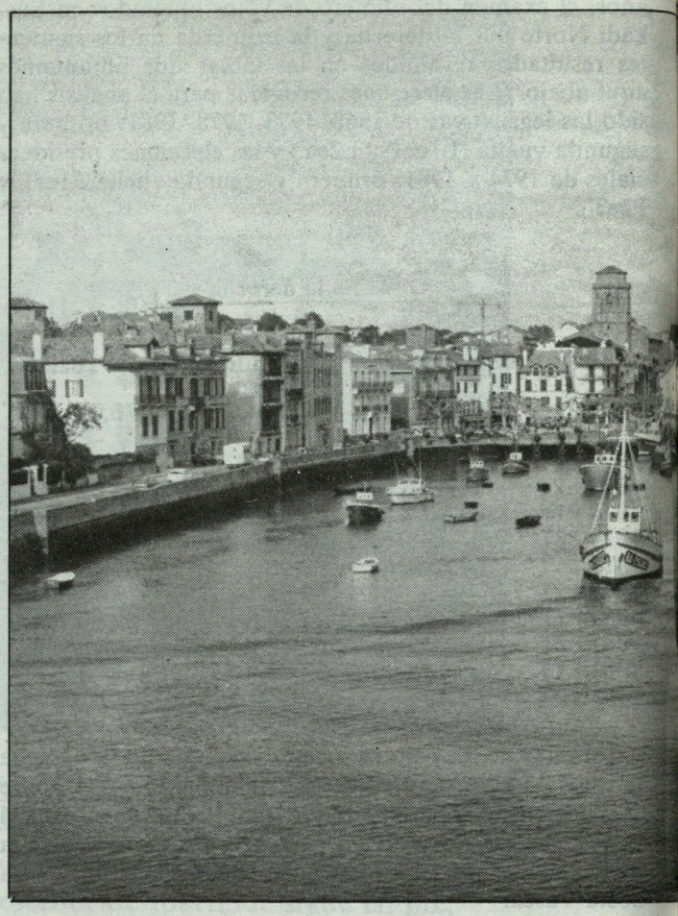

que lo hiciera en 1974: Hendaya y Mauleon. Sus victorias son ahora más claras. Hendaya 57'86 y Mauleon 57'18. Fenómeno todavía más interesante es la situación de Bayona donde casi alcanza a su adversario (49'86).

Giscard baja en todas partes, sea en Biarritz (56'55) en San Juan de Luz (56'64), en Hasparren (63'65), en Saint Palais (69'36), o en Saint Jean de Pie de Port (59'04).

Los resultados globales del País Vasco dan: Valery Giscard d'Estaing: 55'76 (+7'52 par rapport á sa moyenne nat). Francois Mitterrand: 44'24 (–7'52 par rapport á sa moyenne nat).

En la segunda vuelta Valery Giscard no encuentra el potencial de votos de derecha que podía esperar: las pérdidas son más importantes en el País Vasco interior lo que podría hacer pensar en su deslizamiento de los votos de Chirac a favor de Mitterrand en este sector del país vasco.

	Tot.vx de droite 1er tour	V.G.E. 2e tour	Variations
Côte Bas.	53,14 %	52,62 %	– 0,52 %
Pays B. Int.	66,64 %	62,42 %	– 4,22 %
Tot. P.B.	57,50 %	55,76 %	– 1,74 %

Por el contrario Francois Mitterrand sobrepasa en más de cinco puntos el total de votos de izquierda de la primera vuelta.

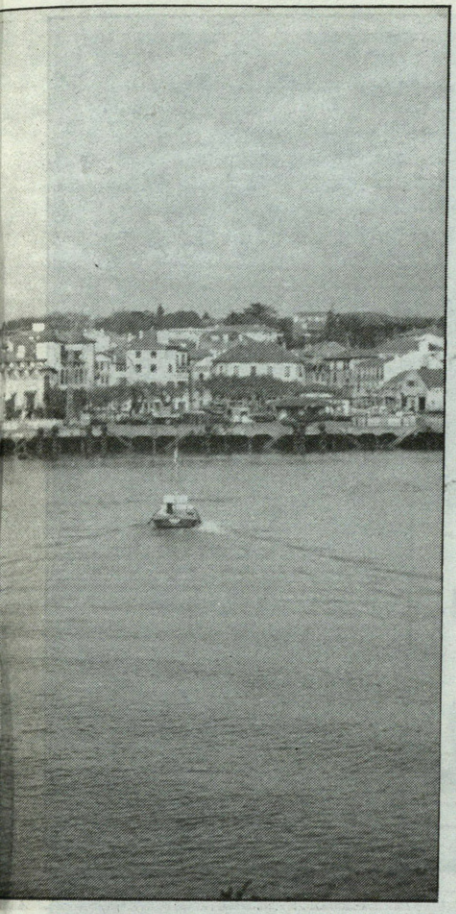

Jean Pierre Destrade, primer diputado socialista en la circunscripción de la Costa Vasca elegido en un escrutinio mayoritario a dos vueltas.

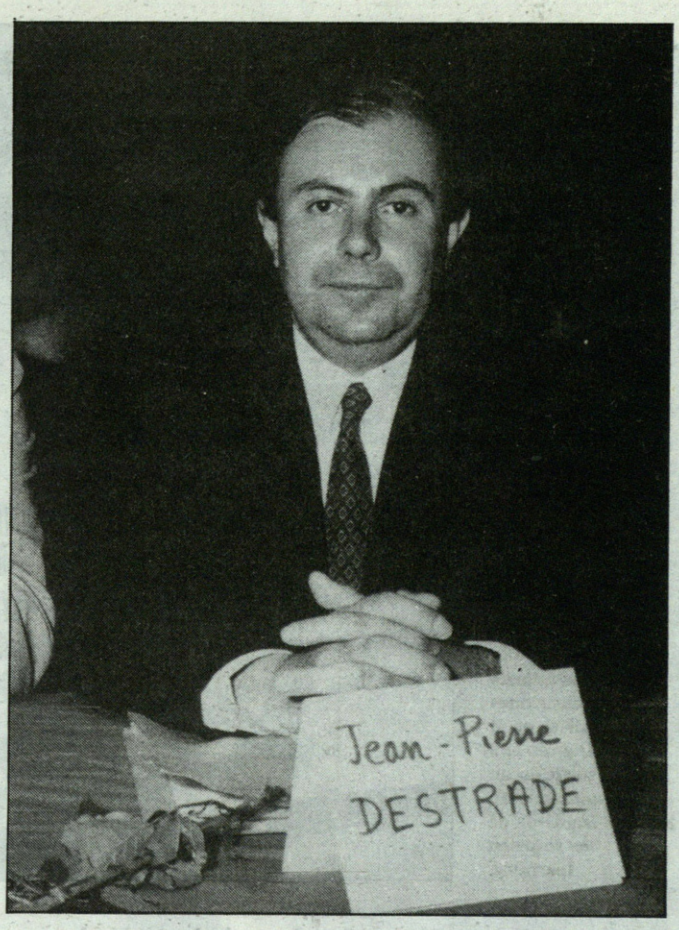

Sería demasiado simplista considerar a Euskadi Norte como un país meramente tradicionalista y con comportamientos de derecha

	Totaux de gauche au 1er tour	F. Mitterrand 2e tour	Variations
Côte Bas.	43,01 %	47,38 %	+ 4,37 %
P.B. Int.	30,59 %	37,58 %	+ 6,99 %
Tot. P.B.	39,00 %	44,24 %	+ 5,24 %

Si Valery Giscard conserva sin embargo en el País Vasco una mayoría apreciable, el bloque de votos de derecha no aparece menos desgastado ya que se asiste por parte de la izquierda a una progresión de 5'73 en relación con la segunda vuelta de 1974.

	V.G.E.	Diff.2T74	F. Mitterrand
Côte Basque	52,62 %	− 5,00 % +	47,38 %
Pays B. Int.	62,42 %	− 6,64 % +	37,58 %
Tot. P. Basque	55,76 %	− 5,73 % +	44,24 %

Las elecciones legislativas de 1981

Si para terminar, analizamos los resultados de las elecciones legislativas del 14 y 21 de junio de 1981 y si las comparamos por ejemplo con los resultados de la segunda vuelta de las presidenciales del 10 de mayo del 81, salta a los ojos una constatación: en el intervalo de un mes, se asiste en la costa vasca a una fuerte progresión de la izquierda que va incluso a permitir la elección de un diputado socialista: por el contrario en el interior se asiste a un perfecto estancamiento.

Voix de gauche - Côte Basque

	1981 P - 2e T	1981 L - 1er T	1981 L - 2e T
Canton Bayonne Est	52,47 %	54,44 %	58,88 %
Canton Bayon.Nord	59,92 %	62,95 %	65,15 %
Canton Bayon. Ouest	44,05 %	45,49 %	49,17 %
Canton Biarritz Ouest	38,00 %	40,40 %	45,02 %
Canton Biarritz Est	48,07 %	52,72 %	56,22 %
Canton Anglet	48,67 %	50,69 %	53,64 %
Canton St Jean de Luz	43,21 %	44,13 %	47,87 %
Canton Hendaye	47,55 %	55,72 %	57,33 %
Canton Ustaritz	36,22 %	37,34 %	43,55 %
Total Côte Basque	47,38 %	50,38 %	53,70 %

En la primera vuelta de las legislativas, el total de votos de izquierda (50'38) se descompone en Henri Lagarde (PC-10'91) y Jean Pierre Estrade (PS-39'46). En la segunda vuelta de las legislativas, Jean Pierre Destrade progresa con 3'32 en relación al total de los votos de la izquierda de la primera vuelta: según los cantones su progresión se escalona de 1'61 en Hendaya a 6'21 en Ustaritz. Si se analizan los resultados de las principales villas de la costa vasca; Bayona, Anglet, Biarritz, San Juan de Luz o Hendaya, se percibe que en la primera vuelta de las legislativas el total de votos de izquierda rebasa el 50 en Hendaya (60,53) y —hecho importantísimo y excepcional porque se trata de una municipalidad de derecha— en Bayona (51'43) y Anglet (50'69): por el contrario en Biarritz este total no supone más que el 47'21 y en San Juan de Luz el 44'60.

En la segunda vuelta de las legislativas, Jean Pierre

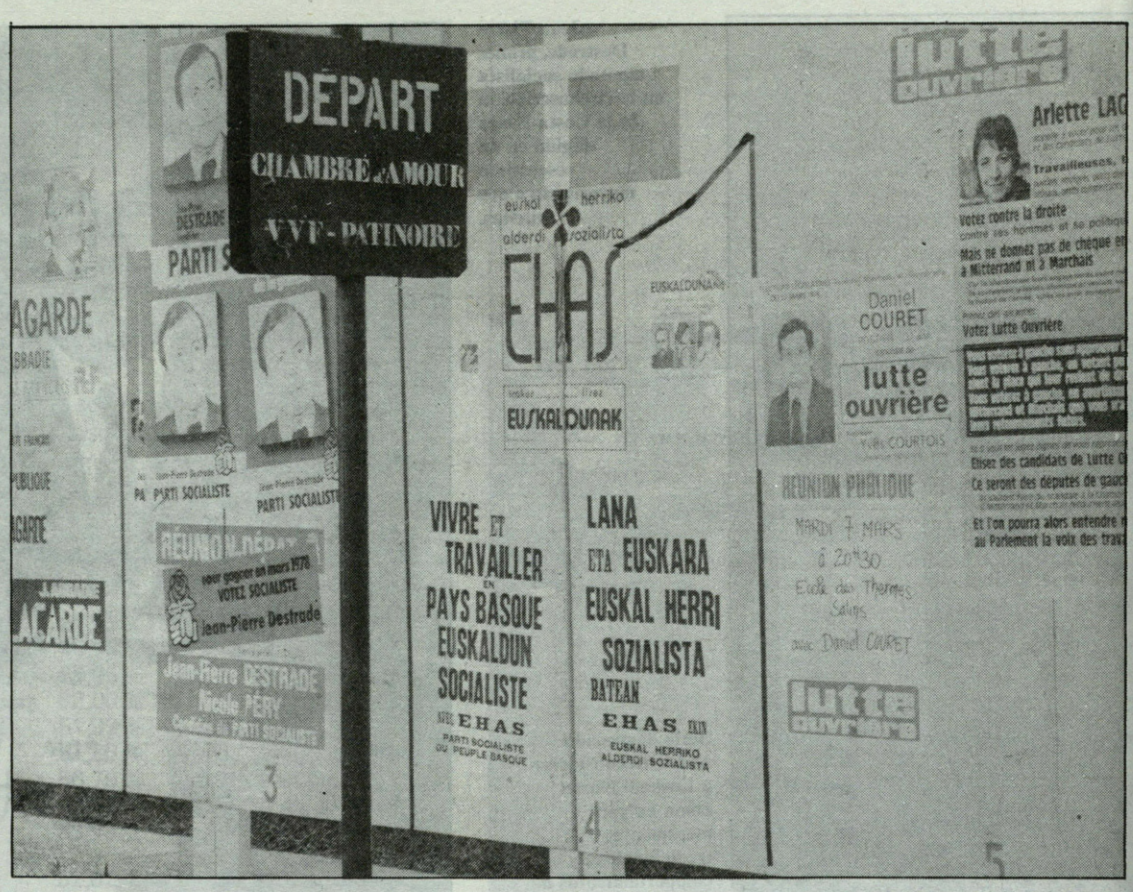

Las últimas elecciones legislativas en el Estado francés han supuesto un desplazamiento hacia la izquierda de los votos en Iparralde.

Destrade sólo es batido en San Juan de Luz (donde sin embargo consigue un 47'46): en el resto se impone y a veces con gran nitidez: Hendaya (62'89). Biarritz: (51'25), Anglet (53'64) y por fin en Bayona (54'85).

Se puede ver que si Bernard Marie contaba con los abstencionistas de la primera vuelta para triunfar en la segunda se equivocó totalmente ya que de los 6.089 votos de más que se contabilizaron en la segunda vuelta Jean Pierre Estrade recogió 6.059 votos de más que el total de los votos de izquierda de la primera vuelta mientras Benard Marie sólo recogía 30 votos más que el total de votos de derecha de la primera vuelta.

En oposición a este fuerte ascenso de la izquierda en la costa vasca, en el País Vasco interior, el estancamiento fue evidente si se comparan los votos de Mitterrand del 10 de mayo y el total de los votos de la izquierda del 14 de junio:

Voix de gauche - Pays Basque Intérieur

	1981 P - 2e T	1981 L - 1er T
Canton de Baigorry	29,82 %	27,44 %
Canton de Bidache	44,62 %	39,67 %
Canton d'Espelette	30,13 %	31,63 %
Canton d'Hasparren	32,15 %	30,27 %
Canton d'Iholdy	28,38 %	27,80 %
Canton de Labastide	34,09 %	36,15 %
Canton de Garazi	34,41 %	36,11 %
Canton de Saint Palais	34,17 %	31,97 %
Canton de Mauléon	50,63 %	52,25 %
Canton de Tardets	57,54 %	58,14 %
Total Pays Basque Int.	37,58 %	37,34 %

En la primera vuelta de las legislativas el total de los votos de izquierda (37'34) se descomponen en Louis Labadot (PC-4'97) y Francois Matia (PS-32'37). Mientras que en la costa vasca, la izquierda progresa en todos los cantones (9) de la circunscripción en relación a los votos de Mitterrand del 10 de mayo, la izquierda no progresa más que en cinco cantones (sobre 10) en la circunscripción del país vasco interior. Incluso retrocede respecto a los votos de Mitterrand en cinco cantones. En total pierde el 0'24 de los votos lo que no deja de constituir un fenómeno bastante excepcional si se considera el conjunto del estado francés en el que prácticamente la izquierda da un gran avance el 14 de junio respecto a los anteriores votos de Mitterrand en el 10 de mayo.

Para concluir este rapido análisis de los resultados electorales de los últimos años, pienso que conviene ir modificando la imágen que se tiene del país vasco norte considerado demasiado simplistamente como un país tradicionalista y con comportamientos de derecha.

Es claro que se conservan una serie de reflejos colectivos conservadores sobre todo en el País Vasco interior: la evolución hacia la izquierda puede parecer excesivamente lenta; sin embargo, hay que señalar que se trata de una tendencia continua desde 1968 y que incluso se acelera en el momento actual. En el curso de los últimos años el conservadurismo todavía fuerte, es verdad, ha recibido tremendos golpes: los ascensos de la izquierda, por un lado y otro, han hecho disminuir el capital de la derecha y han ido afirmando un cierto progresismo: los resultados electorales, como otros síntomas de la vida cotidiana han venido simplemente a confirmar esta impresión y esta convicción.

Jean Claude Larronde

SEOSKO
iKASTOLAK

La revancha de la derecha

Los análisis e interpretaciones de J.C. Larronde han sido puestos en tela de juicio con los recientes resultados de las elecciones cantonales de marzo del 82. Un duro contraataque de la derecha conservadora que volvió a mostrar los dientes a una izquierda incapaz de plantar cara a los caciques de siempre.

Para empezar, la abstención de estas cantonales ha sido de un 28'5% cuando en las de 1976 eran de un 31'2%.

Anglet

En los dos cantones norte y sur elegidos en la primera vuelta: Mendiboure con 64% y su adjunto en la alcadía, Gracianette con 59%. Se trata de dos calificados opositores al departamento Vasco.

El Partido Socialista progresa en 8 puntos sobre 1976 mientras el PC cae en más de 6 puntos. La derecha (61%) marca un importante avance en relación con las presidenciales (51%) y las legislativas (46'3%).

Biarritz Este

Si el diputado J.P. Destrade retiene sus resultados de la primera vuelta de las legislativas (45'6%) el candidato comunista pierde la mitad de sus votos (5'4%).

Didier Borotra (UDF-RPR) (49%) ha hecho el pleno de los votos de la derecha mejorando sus resultados.

Resultados socialistas: presidenciales (48'1%). Legislativas (57'2%).

San Juan de Luz

Ninguna sorpresa en este cantón. Duhaldeborde, PS mejora el resultado socialista del 76 en 50% mientras el PC pierde 40.

Ithurralde, de quien se temía su reelección, se lleva el 60'4% del escrutinio.

Resultados de los socialistas: presidenciales 43'2%, legislativas 47'8%.

Hendaya

Participación superior en 9 puntos en relación a las cantonales parciales del último setiembre: aparece pues claro que la elección de Daniel Poulou se debía a la abstención de los electores de izquierda.

Asentado en su posición de saliente el alcalde UDF de Urrugne mejora en 2 puntos sus resultados (54'4%) el PC también pierde 3 puntos Ciboure está marcado por el fantasma de Jean Poulou (MRG): aunque el consejo municipal sea de izquierda, el hijo de la UDF recoge el 61% de los sufragios.

Resultados de los socialistas: Presidenciales 47'55%. Legislativas 57'3%.

Espelette

H. Genin (UDF) bate incluso los resultados de Michel Labeguerie (76%) totalizando un altísimo 70%.

Sorpresa: el PC progresa en 1 punto y medio pero el Partido Socialista queda 5 puntos más abajo del resultado obtenido por Pantxoa Daguerre (20%) en 1976.

Resultados socialistas: presidenciales 30'1%, legislativas 31'6%.

Ustaritz

Sorpresa: el doctor Quantin (32'4%) proclamándose chiraquiano pero no apoyado por el RPR pone en peligro al saliente Lurberriaga (46'6%). El candidato socialista (16'2%) mejora en 6 puntos los resultados del 76, ligero aumento del PC (5'3%).

Resultados socialistas: presidenciales 36'%, legislativas 27'4%.

Saint Palais

Dubosq, presidente del consejo

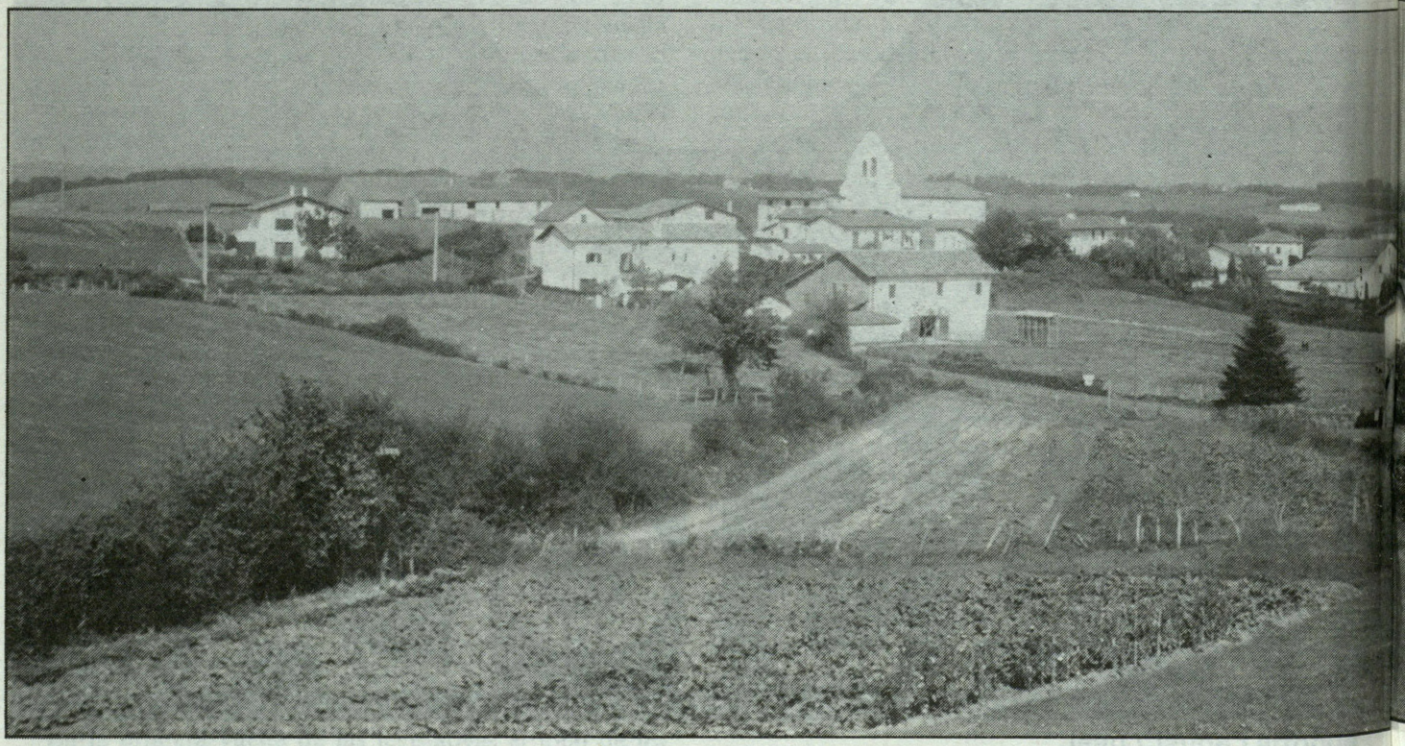

las cantonales

general (77'8%) no consigue el pleno de los votos de la derecha del 76 (83'6%). Fuerte progreso socialista con más de diez puntos sobre las últimas cantonales. El PC gana algún voto.

Resultados socialistas: presidenciales 34'2%, legislativas 32%.

Baigorry

Gran triunfo del consejero saliente Dermit (RPR) reelegido con el 80% de los votos.

Resultados socialistas: presidenciales 29'8%, legislativas 27'4%.

Mauleon

Roger, reemplazante del consejero saliente M. Goux es elegido en la primera vuelta por 65 votos de la mayoría.

El PC (10'3%) mantiene los resultados del 76 y el alcalde socialista de Mauleon Lougaron saca tres puntos más (38'8%).

Resultados socialistas: presidenciales 50'6%, legislativas 52'35%.

St. Pierre de Irube

Michel Berger, presidente de la asociación de elegidos para un departamento vasco logra un discreto resultado (13'4%). Sorpresa en cambio con los socialistas ya que el poco conocido Elisslde supera el 30%. Buen resultado del comunista Ortega (10'9%).

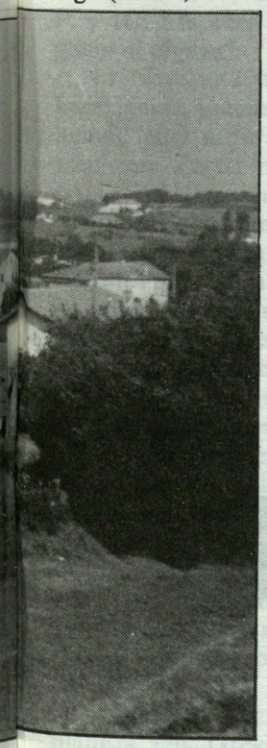

El conservadurismo en Iparralde ha vuelto a florecer con las elecciones cantonales.

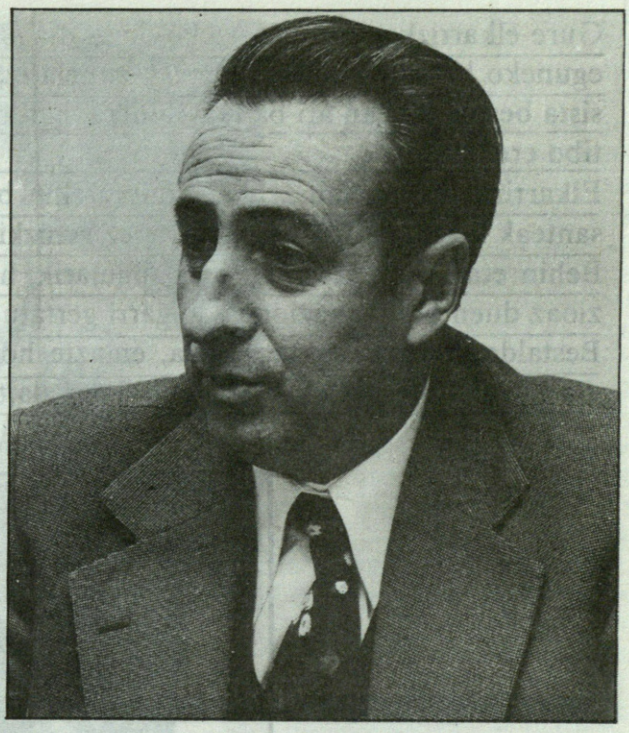

Después de las Cantonales, Michael Inchauspe, candidato de la derecha, se estará frotando las manos.

La revista «Enbata» analizaba de esta forma en un editorial estos decepcionantes resultados:

«Retorna con fuerza al país vasco la arrogante derecha. Desde hace quince años, el bastión más reaccionario del Hexágono francés parecía irse erosionando tras las sucesivas elecciones.

Las presidenciales y legislativas de la última primavera constituían un paso lleno de esperanzas en este cambio de mentalidades. ¡Demasiadas esperanzas!

Porque puede pasar y se puede admitir que el domingo último el país vasco ha reproducido en definitiva la ola de conservadurismo que hoy vuelve a invadir a Francia.

Puede admitirse que la reacción se haya aprovechado en cierto modo de la abstención voluntaria del mundo abertzale.

Lo peor sin embargo, es que hay que constatar cruelmente que nuestros «notables» antivascos han rehecho sus resultados fabulosos de 1976 y derribado como en ninguna parte la esperanza de mayo del 81.

Lo peor es que hay que constatar cruelmente que la participación electoral señalada como excepcional en todo el hexágono, aquí se convierte en auténtico record. En 1976 hubo en el país vasco un 31'40% de abstenciones. Hoy han caido al 28'52% mientras la media en el Estado francés es de 31'57%.

¿Cómo se pueden explicar una situación tan deprimente siendo así que jamás el país vasco se había beneficiado tanto de diversos medios de comunicación que podían haber acabado con tantos lavados de cerebro de la derecha? Porque lo cierto es que un buen número de radios, periódicos y revistas se han esforzado con un planteamiento ejemplar y militante en asegurar una contrainformación original...

Incluso si lo que se cuenta es con recoger los frutos a largo plazo, no hay más remedio que plantearse las cuestiones que surgen ahora. Y no hay más remedio que reconocer que el bloque del antivasquismo y del conservadurismo no solamente ha reculado, sino que acaba de ganar un importante terreno.

Inchauspem el jefe de orquesta hoy tiene que frotarse las manos. El y sus comparsas Ithurralde, Duboscq, Mondiboure etc.

Gure elkarrizketa proposatzeko deitu diogularik, mementu onean deitzen diogula esan digu, bi eguneko bakantzak hartu berriak zituela eta. Argitxu bost haurren ama izanez, mediku anestesista bezala lanean ari baita. Gainera, han hemen, euskal giroko batasun anitzetan partaide aktibo ere bada.

Elkarrizketa honetan zehar, Argitxurekin batasun ezagun batzuen sorrerei buruz berri interesanteak ikasiko ditugu. Orainarte ez genizkiuan gauza politak!

Behin eta berriz aipamen egin digularik, hemen, bereziki seinalatu nahi dugu, emazte kondizioaz duen preokupazionea deigarri gertatu zaigula berarekin hitzegitean.

Bestalde, deigarri gertatzen da, emazte honek bizitzaren aurrean hartuak dituen konpromiso eta buruhauste guziekin agertzen duen alaitasuna eta lasaitasuna.

Argitxu Noblia

Sortzaile euskal munduan

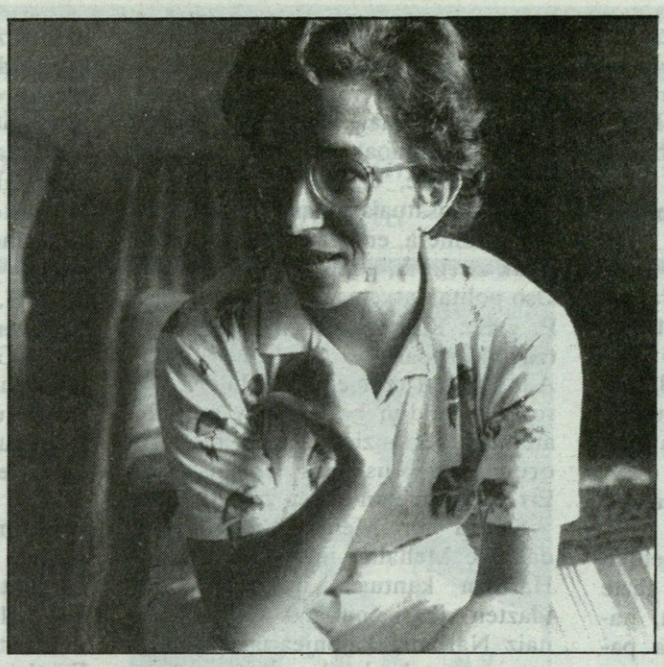

"Hay una cosa de mi padre que se me quedó grabada para toda la vida y es que por encima de todo está el hacer y crecer hijos para mantener la vida"

PUNTO y HORA.: Non sortua zara?

ARGITXU NOBLIA.: 1942-an Angelun sortua naiz. Munduko bigarren gerla denboran, hain zuen.

P. y H.: Eta zure familiakoez hitzegingo al diguzu?

A.N.: Nere aita medikua da. Afrikara lanera joaten zen. Ama, aldiz, hemen gure ardura eramaten gelditzen zen. Zortzi haurretarik lehena naiz. Ikusten duzutenez familia haundia ginen. Amarekin ere, aitona eta amona egoten ziren. Eta azken hauen presentziak inportantzia haundia izan du neretzako nola nere aukeretan hala nere bizitzan. Amaren aita hori Nerac-ekoa zen sortzez. Lot et Garonne departamentukoa, alegia. Amona, berriz, Angeluko familia zahar batetekoa zen. Familia hortan denak medikuak ziren. Uste dut inportantzia haundia izan duela neregan familiako aspekto honek. Nere aitonak Baionako ospitalean ejerzitzen zuen bere medikuntza. Honela, berak muntatu zuen ospital hortan pediatriako lehen zerbitzua. Bere familiakoak ez ziren katolikoak, gorriak baizik. Hori bai, humanista zen. Grekoa eta latina irakurtzen ziteun. Idazleak ikertzea maite zuen. Poesia ere gogoko zuen. Euskaldunei buruzko lantxo bat ere hasia zuen. Medikuntza mailan, «La société médicale du Pays Basque» sortu zuen. Eta garai hartan modan zeuden ideiei jarraituaz, euskal arraza ikertzen hasi zen. Geroago, berriz, Euskal Herriko elizak ikertzen hasi zen, nahiz eta bera mezatara ez joan. Hori zela eta, gu ere berarekin, Ipar Euskal Herriko herri guzietan zehar ibili ginen. Enetako inportantea izan zen, zeren Angeluko ezik Euskal Herri guziko ginela ikasi bait nuen.

P. y H.: Halere, aitaren influentziarik izango zenuten?

A.N.: Esan dudanez, aita Afrikan egoten zen eta ondorioz kolonialismoa eta bere inguruak ongi ezagutu zituen. HOna etortzean, gauza horietaz asko mintzatzen zen. Hango irakaskuntza, ekonomia, eta giroa luze aipatzen zizkigun. Ni zaharrena eta neska nintzelarik denak entzuten nituen. Nahiz garai hartan ez nekien zer nahi nuen, esaten zen guzia interes haundienarekin jarraitzen nuen. Orduan esaten zigunetik, betirako gelditu zait bizia beste gauza guzien gainetik zegoela, eta biziarentzako haurrak egitea eta haurrak altxatzea. Ene kasoan horrek anitz markatu nau. Neronek bost haur egin baititu. Haren lehen preokupazioa bizia zen eta ez morala edo ezkontza onak egitea. Zerbaitengatik zen mediku! Gainera, ama, aitona, ugazama, osaba eta alaba ere medikuak ziren.

P. y H.: Afrikan non egoten zen zure aita?

A.N.: Cote d'Ivoireé-n egon da ia bizi guzian. Oraindik ere hirurogeita hamasei urtekin beti han da. Izugarrizko esperientzia du, noski. Neu ere hamabost egun egon nintzen han, urte batez.

P. y H.: Amaren errolaz zerbait gehiago hitzegin nahi al duzu?

A.N.: Ama beti gurekin egona da Angelun. Orduan, ez ginen konturatzen ene amaren bizitzaz. Naturala iruditzen zitzaigun. Baina, orain, ohartua naiz bizitza gogorra eramana duela. Beti aitarik gabe, bere zortzi haurrekin! ama etzen euskara zekiena, baina, ikasi egin du eta guri ere ikasten lagundu digu. Lehenik Philippe Oyhambururekin eta gero Pierre Lafittekin. Uxtaritzera konferentziak edo mintzaldiak entzutera

joaten ginen. Miarritzen, berriz, polizia zen batek ematen zizkigun euskarazko kurtsoak. Oso gizon jatorra zen. Euskara arras maite zuen. Denbora hartan, euskara irakasten bakarra zen. (Parre egiten dugu).

P. y H.: Zure aitak euskara familiatik jasoa al zuen?

A.N.: Bai, bere amarengandik hartua zuen. Gero, bistan da, landu egin du. Edozein gauza irakurtzeko preparazioa euskaraz. Lantxo batzuk ere egin izan ditu. Euskal Herriko mapa bat egin eta izen guziak euskaraz eman zituen. Denbora hartarako gauza berria zen.

P. y H.: Eskolaz zer gogoratzen duzu?

A.N.: Nere lehen eskola, Angeluko seroren kolejioa izan zen. Oso gazte nintzela hasi nintzen. Horrela, hamabost urte nituela, batxilerra pasatu nuen. Serora guziak seroraz jantzita ibiltzen ziren. Guk berriz uniforme beltz bat genuen. Gero, ikasleen artean, bi modutakoak ginen: seroragaiak eta gainetikoak. Eta seroragaien alboan, oposizio bat bezala egiten genuen batzuek. Nik uste dut oposizioan nintzela. Kolejio katoliko batetan ginenez, mezatara eta otoitzera joatzea behartuak geunden. Ni externa nintzen. Bakar batzuk baizik ez ginen horrela. Erretiro espiritualak, katexima, konfesioak, komunioak eta abar bagenituen. Halere, ez dut uste tristeak ginenik, usatuak ginen bizitza hortara. Gainera, errogatibak eta prozesioak zirelarik, pozik joaten nintzen. Oso politak atxematen balitz nituen.

P. y H.: Euskarak lekurik ba al ditzuen kilejioan?

A.N.: Etzen ezer egiten! Halere, serora euskaldun bat ba zen eta ene aitak galdegin zion astean bi, hiru oren neri euskaraz irakasteko. Errekreazionetan izaten zen!

Serora hori Mehainekoa zen. Ba dakizue Mehaine ijitoen herria da. Harekin kantuak, irakurtzen eta idazten ikasi nituen. Gogoratzen naiz Narbaitz kalonjearen «Katalinen gogoetak» landu nituela serora horrekin.

Kolejiotik. hamabost urtetan atera nintzen eta azken urtea Miarritzeko lizeoan egin nuen. Han sartzean, nehor ezagutzen ez nuenez, lagunak egin beharra ukan nuen. Euskaldunak aukeratu nituen. Gracieene Tafernaberri eta Claude Haurlouchet, hain zuzen. Nik Sciences expérimentales eta Claudek Matématiques élémentaires egiten ginuzten. Urte hartan, biok, «prix d'excellence» bakoitzak bere sailean izan genuen. Hori langileak ginelako zen, noski. Nik uste dut euskaldun bezala zerbait ginela demostratu nahi izan genuela.

P. y H.: Unibertsitatean ere egona zara, zer oroitzapen duzu?

A.N.: Gero, Bordelera joan nintzen, medikuntzako estudioak egitera. Lehen urtean, seroren kolejio batetan pausatu nintzen. Han jarri ninduten etxekoek, bakarrik ez ninduten utzi nahi. Eta ni ere konforme nintzen, zeren, oraino ez nekien bizitza zer zen. Egun guziz fakultatera joaten nintzen eta lo egitera kolejiora itzultzen. Han, euskaldun batzuk ezagutu nituen: Kristian Etxaluz eta Donapauleko giroa, hain zuzen.

Nola familia onekoa eta katolikoa nintzen, egun batez, apez bat heldu zitzaidan eta Bordeleko euskal estudiante katolikoak biltzen lagun niezaion eskatu zidan. Esan nion ez nekiela nola hortan lagun nezaioken; ez nuela indarrik euskaldun lagun

"Mi madre no sabía euskara, pero lo aprendió y nos ayudó también para que nosotros lo aprendiéramos"

Cuando era estudiante en la universidad de Burdeos confeccioné una lista de estudiantes euskaldunes. Tres años más tarde esa lista sirvió para convocarles a una reunión y de ahí surgió 'Enbata"

artean lan hori egiteko. Geroztik, apez hori, l'abbé Zabalo deitzen da, Villa Pia izena duen Baionako kolejio hortan, Hazparneko kolejioan eta abar egona da. Horrekin gizon inportante bilakatu dela esan nahi dut. Ba, ordutik, ene etsai izan dut.

Denbora hartan ba zen problema bat euskaldun ikasleen artean. Anitzek, festa besterik edo ez zuen egiten. Bereziki, mutilak moskortzen ziren, emazteekin joaten ziren, eta abar. Eta bistan da, oso gaizki ikusia zen gauza hori. Nik, egia esan, ez nuen ikusten nola geldiarazi zitekeen guzi hori. Geroztik ere segitu du. Halere, sail hortaz interesa banuen eta ene gaitatik eta enetako ikasleen artean sartuaz giroa ezagutzea erabaki nuen.

Horrela, euskal ikasleen lista bat egiten hasi nintzen. Izenak eta zuzenbideak bildu nituen. Ezeren helburu gabe. Hori bai, konportamentu hortarako arrazoirik ba zela jabetu nintzen.

P. y H.: Denbora hortan neska estudianteak anitz al zinateen?

A.N.: Mutilak baino askoz gutxiago, baina, ba ginen batzuk.

P. y H.: Nola jarraitu zenuen Bordeleko esperientzia hori?

A.N.: Inportantea Kristian Etxaluzekin egindako ezagutza da.

Bigarren urterako, biok elkarrekin apartamentu bat hartzea deliberatu genuen. Horrela, ene bizian lehen aldiz, autonomo eta libro izaten hasten naiz. Urte guzia lan asko egin gabe pasatu nuen eta examinetan huts egin nuen ekaineko aldian. Gero urdaran, lan egin eta errekuperatu banuen ere. Kristianekin, lehen esan dudan bezala, Donapauleko jende anitz ezagutu nuen, eta jendeekin ibiltzen eta mintzatzen ikasi nuen. Urte hartan depresio bat ukan nuenez, ene amak Lekeitioko familia lagun batengana igorri ninduen. Eta han, bizitza ez zen batere berdina. Lagunak egin nituen. Eta euskarari dagokionez, bizkaiera ezagutu nuen. Hurrengo udaran Oinatira joan nintzen. Beste udara batetan, berriz, Heletara. Baita Zuberora ere. Eta Zuberoan, ikasle denborako lehen lan seriosa egin genuen lagun batzuk. Ikaslegoa aztertu genuen. Baita ezkontzari buruzko konportamentuak ere. Ikertze hortan gauza anitzetaz ohartu ginen. Adibidez, Zuberoan ba zirela ikasleak baina ez zirela herriratzen. Eta ezkontzari buruz, mendiko gizon gehienak eskapatzen ari zirela, emazterik mendira ez zelako joaten. Ondorioz, etxaldeak husten ari zirela. Hor ere jende anitz ezagutu dut. Gauza anitz ikasi dut.

Bestalde, Etxamendi eta Larralde kantatzen hasiak ziren eta horien etxera joan ginen Kristian eta biok magneto batetan beren kantak hartzera. Gero, Bordelen estudianteei entzunarazten gienun. Kanta zahar batzuk ere bildu ginuzten Ezterenzubin eta abar.

Orduan, alde batetik medikuntza egiten nuen eta bestetik, euskal munduan geroz eta gehiago murgiltzen ari nintzen. Batetik medikuntza oso ofiziala eta fijatua, eta bestetik, euskal mundua, kasik debekatua, eta beti burrukaz betea lotzen nituen. Pentsatzen dut ez dela batere goxo biak kontziliatzea. Eskizofrenikoek ere ba dituzte bi alde horiek. Gainera aitortu behar dut batzutan gaizki sentitu izan naizela. Ba dakizu, medikuntza egitean ospitalean

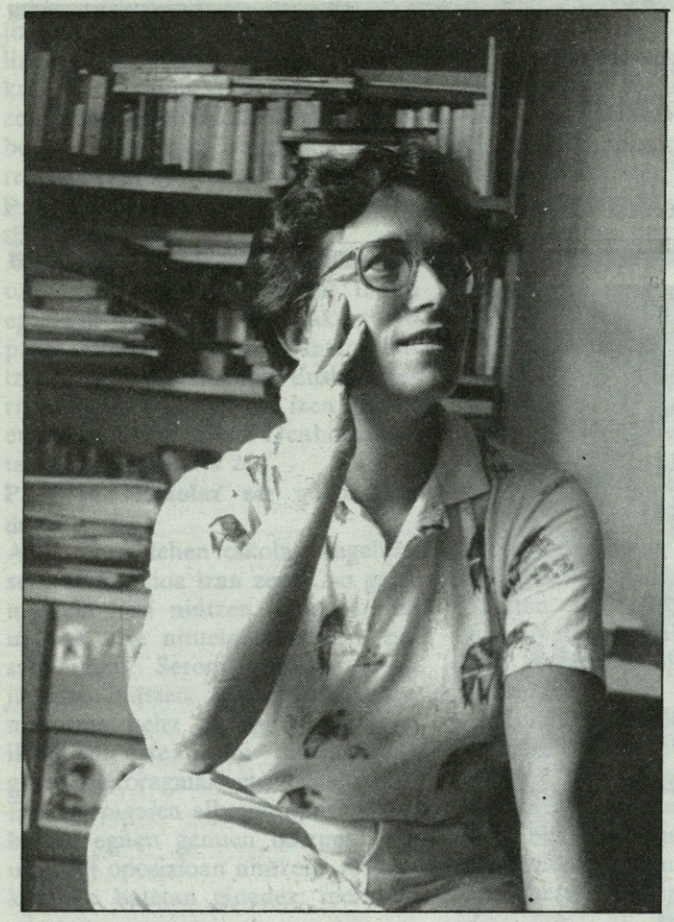

"Enbata' surgió de una comida organizada en Sare en 1960"

frantses artean, giro apartatu batetan aurkitzen nintzen, eta aldi berean, ene gogoa Euskal Herrian, euskaran, gure herrietako bizitzan zebilen.

P. y H.: Guzi honetatik zure esperientzien kanpoa berritzea anitz maite duzula konkludi genezake.

A.N.: Egia da. Bordelen marginatu batzuen munduaz ere interesatu nintzen. Legehausle komunak deitzen direnen artean sartu nintzen. Eta esperientzia hortatik zera atera dut: gazte horiek ez zirela galdu batzuk. Beren arazoa errorik eza, oinarrizko gauzen eskasia zirela jabetu nintzen. Geroztik ene pertsonal jokabiderako ondoriorik ere atera izan dut: haurrei hezikera aroan erro horiek ematen saiatu behar dela. Bestalde, Bordele bezalako hiri haundi horietan denetariko jendeak egoten dira eta jende guzi horiei helburu bat ematea oso zaila da.

P. y H.: Eta ikasle munduan etzenduten nolabaiteko euskal elkarterik?

A.N.: Beno, esana dut estudianteen artean izenak eta zuzenbideak bilduaz lista bat egin nuela. Ba bigarren urtean, Sarako Herrian, bazkari bat muntatzeko baliatu nuen. Ikasle asko bildu ginen. Hor ziren besteak beste, Ximun Haran, Michel Burukoa, Jean Fagoaga eta abar. Euskaltzaleak ziren ikasleak, hain zuzen. Eta bazkari horren ondorio Enbata deitu zen batasun bat sortu zen.

P. y H.: Hori interesantea. Orduan, ikasleetatik sortu zen lehen Enbata?

A.N.: Bai. 1960-ko urtean egindako bazkari batetatik. Eta batasun hori definitu behar zela eta estatutu batzuk egin ziren. Eta horko puntu batzuekin ez nengon ados.

P. y H.: Zer punturekin ez zinen ados?

A.N.: Puntu horietariko batek emazterik ezin zela batasun hortako lehendakari bilakatu, esaten zuen.

P. y H.: Hori ez genekigun

A.N.: Bai, bai, horrela da! Ez da esaten baina horrela da! Ez naiz gogoratzen nork proposatua zuen puntu hori. Onartu zela bai gogoratzen naiz. Biltzar hortan gizonezkoak baitziren gehienak. Konkretoki, ni horregatik ez nintzen izan lehendakari, lehendakari ordezko baizik.

P. y H.: «La loi salique» aplikatzen zen, orduan?

A.N.: Bai, bai! Horrela batasun hortako lehen lehendakaria Manu Arretz izan zen.

P. y H.: Zure estudiante lista haiek bazkari bat eta Enbata ekarri zituzten, orduan?

A.N.: Bai, halere, esan behar dut bazkari hori muntatzen ni bezain arduradun izan zela Ximun Haran. Bestalde, bazkari hori muntatzekoan ez genuen ezertan pentsatu, ez genion helburu bat eman. Baina, ondorio hori eman zuen. Nik horrela egiten ditut gauza asko. Mugimendua jartzean, zerbait ateratzen da. Hori da ene esperientzia.

Haseran EMBATA idazten zen batasun horren izena. M batekin. Gaur ezaguna den Enbata, ba dakizue, N batekin idazten dela. Baina, aldakuntza horrek ba du bere historia.

Gure batasuna martxan jarri genuen. Bilkurak egiten ginuzten. Bulego bat muntatu genuen. Konferentzia edo mintzaldiak ere hasi ginuzten. Koral bat ere bai. Baina, bi joera zeuden mugimenduaren barrenean. Bata, festa eta bazkarietara guzia mugatu nahi zutenena zen. Bestea, politika lanera pasatu nahi zutenena. Honela, batzuk aldizkari

bat ateratzea lortzen dugu. Baina, kontenidua ez dute guzi guziek onartzen. Ikasleen izena erabiliaz aldizkari politiko bat egin zela zioten batzuek. Eztabaida hori konpontzeko Euskal Erakustokian biltzar historiko bat muntatu genuen. Ximun Haranek aldizkariaren konteniduarekin ados ez zirenei proposamen bat egin zien: Berak bere kontura eta bere izenean jarraituko zuela aldizkari hori argitaratzen eta hortarako Enbata N batekin izendatuko zuela. Horrela batasunarekin bereztua gelditzen zela. Besteak kexatu ziren. Burruka haundi bat eman zen.

P. y H.: Eta zu oraino beti Bordelen zinen, noski?

A.N.: Bai. Beti ikasleen taldean ari nintzen. Eta garai hartan ere, Bordelen, Euskal Etxe bat irekitzea pentsatu genuen. Hortarako «Euskaldun biltzarra» deitu batasun bat zegoelarik, haiei elkar lanean proiektu hori egitea proposatu geniegun. Euskaltzaleen Biltzarraren izenean Joseph Legasse eta Ikasleen Biltzarraren izenean ni elkartu ginen. Baina, hortan ere bi joera agertu ziren, Legasse jaunak Euskal Etxe horren zuzendaritza eta kudeakuntza dirua ezarriko zutenena bakarrik izan behar zela zion. Nik, ordea, ikasleen biltzarraren izenean diru ezartzaileen eta kontsumitzaleen arteko zerbait izan behar zela nion. Hor ere burruka bikainak egon ziren. Azkenean Legassen aldekoek irabazi zuten. Geroztik, Euskal Etxe hori bizitza gabea da.

Bestalde, garai hortan haurdun jartzen naiz. Eta handik laster ezkontzea deliberatzen dut. Halere, ikasketak finitu arte han jarraitu nuen. Eta orduan, Euskal Herrira itzuli nintzen.

P. y H.: Zuk baduzu medikuntza arduratik egindako lan bat: 20 ans de suicides au Pays Basque. Zure medikuntza finitzeko egin tesia al da?

A.N.: Ez! Nere tesia «Les matodynies» gaiaz egin nuen. Aurrez zuk aipatu duzun hori «Mémoire pour l'obtention du Diplome de Médecine Agricole de Tours» izan zen. Lan hau egiteko Baigorri eta Bordeleko Unibertsitatean profesor zen Begouignan-i bere zuzendaritza eskatu nion. Ez zuen onartu!

P. y H.: Zergatik sortu zitzaizun gai hori aztertzeko interesa?

A.N.: Nik ez nuen interes berezirik haste batean. Hain zuzen, gero bere laguntza ukatu zidan mediku profesor horrek problema hori ba zegoela eta aztertzearen interesa azpimarratu izan zidan.

Eta kuriosoago dena, handik lau urtera Parisko Kongreso batetan zegoela, hotel batetik bere burua bota zuen. Geroztik, pentsatu izan dut, erabaki gabe, sekulako problemak izan behar zituela. Euskalduna izanik, bere bizitzan baztertu egiten baitzuen. Bestalde, katoliko zen eta pratikan izugarrizko kontradizioak ba zituen. Hitz batetan, problema horiek aztertzera errefusatzen zen.

P. y H.: Noiz egin zenuen urkatzeari buruzko lan hori?

A.N.: 1975 eta 1976 urteetan prestatu izan dut. Eta 1977-an pasatu dut Laborantzako mediku diploma ukaiteko. Garai hartan, Hazparnen ari nintzen eta interesa nuen titulu hori biltzeko. Gainera, gustatuko litzaidake laborantzari buruzko medikuntza sozial batetan lan egitea. Baina oraingoz ez dut hortarako plazarik lortu. Esan behar da medikuntzako buruak, oso eskuindarrak

"Muchas veces he sido tachada de burguesa por ser médico y ese tipo de clasificaciones no las admito así porque sí"

direla eta aparteko kasta bat egiten dutela.

P. y H.: Ikertze hortatik zer ondorio nagusi atera zinuzten?

A.N.: Hasteko, Iparraldean bi jendetza mota daudela. Bata euskalduna eta bestea kanpotarrena. Gainera, kanpotarrak kultura mailan jakintsuago agertzen dira. Bestalde, urkatzeak gizonezkoetan emazteetan baino gehiago ematen dira. Emazte bakoitzeko hiru gizon urkatzen baitira.

Hemen ditut zifra batzuk. Nik aztertu ditudan hogei urte horietan 316 gizon eta 122 emazte urkatu izan dira. Lan hori estadistika eta informatika bitartekoan laguntzaz burutu nuen. Hain zuzen, Bordelen Mimiague jaunak estadistika arloa bilakatu zidan. Eta aipatu gizon hau, Bergouignan profesorearen hiloba bat da.

Nere analisi hortan faktore asko sartzen dira.

Honela, lehen laratzak: Kultura problema, hizkuntzarena, Frantziako bazter izatearena, ekonomiarena hartzen ditu.

Orduan, diskriminazioneko elementu garrantzizkoenak kultur-hizkuntz eta etno-geografiko sailetakoak direla agertzen da.

P. y H.: Azkenean, elementu kulturalak dira, noski?

A.N.: Bai. Baina jakintsuen goi mailetako azterketetan elementu horiek ez dute kontsiderazione haundirik. Horri erantzun bezala, adibidez, melankolia arazoetan, hormona arazoak eta abar, ondare genetikoaren elementuak, hitz batetan, garrantzi haundiagoko direla esango dizute. Nik ez dut horrela ikusten baina....

P. y H.: Zer gehiago ageri da?

A.N.: Bigarren Laratzak: Familia problemak, hots, ezkondu gabe, haur gabe, eta gainera laborari izatea, adibidez, kontutan hartzen ditu.

Hirugarren laratzak: Gizonezko ala emakumezko izatean dauden diferentziak aztertzen ditu.

Laugarren laratzak: Aurreko hirien garbitasun haundiago ala txikiagoa, hots, parasito berezien presentziaren neurria kalkulatzen du.

Bistan da lehen hiruak direla inportanteenak.

Finitzeko zera ateratzen dut: Urkatzeak jendetzaren naturaren arabera ezberdinak direla. Halere, oraingoz ezin liteke gaia itxi. Aitzitik pentsatzen dut gauza inportanteak atera litezkela ikertze horretatik.

P. y H.: Zure ikerlanen emaitzetatikat beste ezer esatekorik izango al zenuke urkatzeari buruz?

A.N.: Urkatzea nik lotuko nuke kultura problemarekin, hots, funtski kultura denarekin. Neretzat gizon —emazteen arteko harremanak zerikusi haundia dute. Orainarte tradizioari lotuegi eraman dira gauza horiek. Beharbada, tradizio batzuk ez zaizkigu gehiago komeni. Ohiturak direla eta gizon-emazteen artean etendurak badira. Azken funtsean, urkatze horien sakonean maitasun arazo haundi bat dago. Ba du loturarik mintzairakin eta ekonomiarekin ere. Ekonomia giltzak denenak berdin ez direnean, hots, denek ardura berdinak ez dituztenean, arazo haundia da. Nik ene familian hori ikusi izan dut. Ene aitak hirurogeita hamasei urtekin guzia berak atxikitzen du. Sekula ez digu ezer utzi ez bere emazteari eta ez haurrei.

P. y H.: Dena dela, ezpairik gabe, funtsezko arazo bat da.

A.N.: Bestalde, hori ikertu ez bada ere, esan behar da, Iparraldetik lan bila kanpora joan direnen artean ere

Uno de los puntos aprobados en los primeros estatutos prohibía explícitamente que las mujeres pudieran ocupar el cargo de la Presidencia de la asociación"

"La práctica de la medicina, por una parte, todo muy oficial, y por otra el mundo euskaldun semiprohibido, no eran dos facetas muy fáciles de conciliar"

urkatzeak eman izan direla. Lotura bat egin beharko litzake emeigrazio horrekin ere. Orain jendea kontzientzia hartzen hasia da eta pentsatzen dut gauzak aldatuko direla. Gazteriak hemen gelditu nahi du batetik. Eta bestetik, bai gizonezkoek eta bai emakumezkoek beren izaera, pertsona eta herri bezala, defenditzen hasten dira.

Argitxu, Iparraldeko Seaska, ikastolen elkartearen sortzaile ere izan zara. Hemen, beste behin ere argi ageri da zure bizitzan aurrez aipatu dizkiguzun bi joera oposatu horiek mugitzen jarraitu duzula. Bizibidea, medikuntza duzu, eta gogo bidea, euskaldungoa duzu. Aipatuko al diguzu Seaskaren sorrera hori?

Esana dut biziari oso atxikia nagoela txikidanik. Ondorio xinple bat besterik ez da, orduan, emazte izanik haurrak egitea. Bost haur edukiak ditut. Horietarik hiru ezkondu eta laster, segidan. Hazitzen zoatzelarik, inguramen frantsesa zutelarik, frantsesten ari zirela konturatu nintzen. Baina, beren pertsonalitatea euskalduna bilaka zedin, erro batzuk ematea beharrezko zela. Horien artean eta funtsezko euskara irakasti nahi nien.

Baina nola egin? Arazo horrekin nebilela, egun batean Eustakio Mendizabalekin mintzatu nintzen. Berak berehala esan zidan Lazkaoko andereino bat etorria zela iparralde honetara hemen zerbait egiteko asmoarekin, baina ez zuela ezer atxeman eta Parisera joateko asmoarekin zegoela. Orduan, berarekin mintzatzera joan nintzen eta Libe Goñirekin aurkitu nintzen. Ene haurrekin lan egiten hasteko proposatu nion. Ene etxean hartuko nuela soldatatxo baten truke. Onartu zuen eta handik bizpahiru hilabetera ene lagun batzuk ohartu ziren ene haurrak euskara mintzatzen hasiak zirela, eta beste haurrak baino irekiago bilakatzen ari zirela. Zorionez jeloskorrak bihurtu ziren eta denon artean zerbait muntatzea proposatu zidaten. Horrela, lokal baten bila hasi ginen. Lehenik Cordeliers karrikan aukitu genuen. Geroago Miarritzen. Azkenean, Arrangoitzeko alkateak, Garat pintorearen bidez, toki xarmant bat egiazko ikastola egiteko eskaini zigun. Gero, 1968-ko apirilean batasun bat egin genuen eta Seaska izena eman genion.

P. y H.: Zureetatik aparte nortzuk ziren haserako haurrak?

A.N.: Ez naiz oso ongi oroitzen, baina, beste aldeko batzuren haurrak ziren: Monzonen hiloba Muñoarenak eta abar. Zortzi haur ba ginuzten.

Lehen biltzar nagusian lehendakari izendatu ninduteen. Jean Hiriart idazkari eta Jokin Etxeberria diruzain, zuzendaritza osatzen genuen.

1970-an Donibane Lohitzunen bigarren ikastola bat ireki genuen. Gero, Baionan eta abar ireki ziren. Iparraldeko lehen andereinoa Marikita Tambourin izan zen. Irekitzeko zailena, eta nik neuk gehien maite izan dudana, Mauleko ikastola izan da. Gogoratzen naiz, hortarako, Rogert Idiart ikustera joan nintzela. Ez nuen atxeman. Orduan, Mauleko kolejiora zuzendu nintzen han bilatuko nuela pentsatuaz. Apez batek errezibitu ninduen eta Roger Idiart ikusi nahi nuela agertu nion. Beste gabe, ikastola bat irekitzeko lanean ari ginela agertu nion ezagutzen ez nuen apez horri. Eta biziki ongi hartu ninduen. Gero jakin nuen apez hura Gregoire Eperre zela. Ba,

orain esan behar dut, Eperrek izugarrizko lana egin zuela ikastola Maulen munta zedin. Maleruski, handik laster hil egin zen. Hori izan da ene bihotzeko ikastola.

Gero piskanaka piskana aurrera joan dira. Eta oso urrats inportantea izan zen lehen maila muntatzea. Orain, berriki, bigarren maila ere egin dugu. Baina nik neuk bost haur nituela eta, lehendakaritza uztea pentsatu nuen. Hortan jokatu zuen ere senarra ikastoletan langile izateak eta bera lanean ez trabatu nahiak.

P. y H.: Zuek hemengo ikastola irekitzean hegoaldeko ikastolen informazioarik ba al zenuten?

A.N.: Oso gutxi. Ba genekigun ba zirela baina ez asko gehiago. Nik hegoaldeko egoeraz gehien ezagutzen nuena politika zen. Errefuxiatu batekin ezkondua bait nintzen.

Nik ikusten nuena zera zen, herri hizkuntza bakoitzak bere eskola behar zuela irauten jarraitzeko. Oinarrizko teoria bat zen enetako. Orduan, nik horren beharra sentitu nuelarik ene haurrendako egitea pentsatu nuen. Halere, pratikan jartzea ez zen erreza hemengo baldintzetan. Haurrentzat bezala gurasoentzat arazo haundiak sortzen dira.

Honela, azken urte hauetan ikastolek hartu duten militantzia pisuarekin, gurasoak militante azkarrak izan behar dira beren haurrak ikastolara eramateko. Ez naiz segur bide ona denik. Haurrak ere burruka hortan kutsatzen baitira. Nik neretzat egun batez ahal bada ikastola haurrentzako arazo gabeko bilaka dadila desiratzen dut. Edozein gurasok inolako kezkarik gabe bere haurra eramango lukeen ikastola ikusi nahi nuke. Baina, bestalde, ikastola herriak dauzkan burruken parte bat denez, ez dut ikusten nola bilaka daiteken kezka gabeko.

P. y H.: Ez al zaizu iruditzen ezarrita dagoen egoera bat aldatzen jartzeak dakarren barreneko baldintza bat dela?

A.N.: Ba dakit kontradizione hori ba dela. Alde batetik pentsatzen dut jende hanitzek maite duela bere mintzaira, baina ez direla deliberatzen beren ikastolara bidaltzera gero manifestazioetara joan behar delako; kantaldiak eratu behar direlako; diru arazoak konpondu behar direlako. Gurasoentzako oso gogorra da. Gainera, ikastola barrenean ere, askotan gauza gogorrrak gertatzen dira bilkuretan. Batzuk euskaraz bakarrik egin nahi dutela eta guraso batzuk baztertuak sentitzen baitira. Orduan, pentsatzen dut barreneko erradikalizazioa ez dela hain ona. Guretzako neurriak behar ginuzteke. Kanpoko etsaientzako gogoratsuna bai baina barnean lotura haundiagoak behar ginuzteke. Tolerantzia gehiago, alegia. Gure artean eta bereziki kultur arloan tolerantzia behar dugu. Enetzako ikastola haurrak eskolatzeko da eta hortik ez litzake atera behar. Gainera, denak beti ez dira maila berean egoten. Orain militante sutsu diren ba-

Nada cuenta de extraordinario Argitxu de sus primeros años. Fue una niña proveniente de «una familia bien y católica» como ella misma la califica, que realizó sus primeros estudios en un colegio de monjas, para más tarde pasar al liceo de Biarritz donde su marginación, como euskaldun junto a Claude Arlouchet, le llevó a trabajar con ahínco y lograr un diploma escolar.

No se introduciría sin embargo en un campo euskaldun y lo que más tarde llegó a ser abertzale, hasta comenzar sus estudios de medicina en la universidad de Burdeos, destino prácticamente obligado para todos los estudiantes de Euskadi Norte.

En esta universidad conoció a Christiane Etxaluz, de cuya mano llegó a conocer los círculos estudiantiles de Euskadi Norte, preocupada por el cariz que iba adquiriendo cierto comportamiento de los estudiantes de Euskadi Norte en Burdeos. Argitxu relata que era más un ambiente de fiesta y borrachera que de estudio el que existía. Decidió integrarse más entre los estudiantes para tratar de explicar este comportamiento, lo que le llevó a entablar relación con muchos estudiantes de su propio país.

De estos contactos estudiantiles surgiría incluso la asociación «Enbata» y posteriormente incluso la revista. Argitxu cuenta que confeccionó una lista de estudiantes vascos y tres años más tarde esa lista sirvió para convocar a los inscritos a una comida de la que salió la asociación «Enbata», con «m» en un principio. No tardó sin embargo en aparecer dos sectores perfectamente diferenciados en esta asociación: quienes mantenían una actividad más de fiesta comida y folklore por una parte y otro sector de cariz más político. Por aquella época se publicó también el primer «Embata» –todavía-, pero ante la protesta de un sector de la asociación, bajo la acusación de que «se hacía uso de la asociación estudiantil para otros fines» unos de los miembros, Ximun Haran, decidió publicar por su cuenta la revista que ya pasó a lla-

tzuk, lehen, etzuten ezer egiten. Normal dira holako gauzak, baina onar dezatela orain beste batzuk beharbada akituak izatea.

Bestalde, ni mediku naizela eta burges bezala klasatua izan naiz. Eta klasifikazio horiek beste gabe ez ditut onartzen. Zer nahi gisaz horrela da bizia.

P. y H.: Gose grebetan ere mediku laguntzaile izaten zara.

A.N.: Bai. Hemen oraindaino egin diren gose greba denetan egon naiz mediku bezala. Hastapenean, ez genekigun zer zen gose greba bat. Orain esperientzia haundia dugu. Kasik formalitate bat bihurtu da.

Baina hortan ikusi dut, emazte nintzelako edo, batzutan ez nintzela onartua.

P. y H.: Medikuntza nola bizi duzu emazte zarenez gero, eta batez ere gizonezko medikuekin?

A.N.: Ni anestesista naiz. Eta kliniketan anestesista gehienak emazteak gara. Orduan zirujanoek oso normala atxematen dute hori. Batzuek ez dute pentsatzen ere gizonezko bat anestesista izan litekeenik. Zergatik? Zeren eta anestesista zirujanoaren menpeko delako. Orduan, medikuntzan, gizartearen gaineatiko arloetan bezala emaztea segregatua dago.

Bestalde, mediku baten lana eta gaineatiko eguneroko bizitza ongi moldatzea ez da erreza. Batik bat medikua emazte denean. Zeren gizonezkoak mediku direnean emaztea beti etxean dute familiaz eta etxeaz okupatzeko. Guzi hau dela eta talde batek lantxo bat prestatua dugu: «La misogynie dans la santé» gaiaz. Arlo hortako gizonezkoen konportamentuak ikertzen ditugu. Frantziako estatuan ba da emazte medikuen elkarterik.

Euskal medikuen artean ere biltzar batzuek egiten dira. Azkenik Gipuzkoan parte hartu nuen. Baina laster ohartu nintzen zuzendaritzan ez zela emazterik eta horren zergatia galdetu nuen. Ihardepesna ba al dakizue zer izan zen? Hortaz sekula ez zutela pentsatu, baina gauza seios bat egiten ari zirela. Heuretako batzuekin eztabaida bat eduki nuen. Ikas gauzak nola diren! Azkenean profesionalki ere ez gara onartuak.

Zeren ez dugu profesional promoziorako ahal berdinik. Emakumeak haurrak egin, etxeaz okupatu eta lan egin konbinatu beharra baitugu. Gizonak, aldiz, lan profesionala beste egitekorik ez dute. Gero, beren aukeran uzten zaie gaineatiko denbora zertan gastatu: kongresoetan, politikan eta abar. Ondorioak bistan da zertzuk diren: gizonezkoek atxikitzen dituzte postu inportante guziak.

Hori falta zaigu emazteoi. Erabakitzeko postak atxeman behar ginuzteke. Zeren azken funtsean nork erabakitzen du emazteari eta berari bakarrik dagozkion gauzetan ere, hots, ezkondu ala ez ezkondu, abortatu ala ez, eta abar luze batetan? Gizonek erabakitzen dute. Hor dago gakoa!

marse «Enbata».

Muy pocas veces se ha hecho público también que la primera asociación «Embata» prohibió que ninguna mujer ocupara el cargo de presidente de la asociación, por lo que Argitxu pasó a ser vicepresidente.

No sería sin embargo ésta la única labor que Argitxu desarrollara en Burdeos. «Nos dedicamos también —explica— a una experiencia de tipo social. Nos introdujimos para realizar un trabajo en grupos de delincuentes habituales. Fue muy interesante, añade, conocer las posibilidades que en una gran ciudad como Burdeos tiene un niño de convertirse en delincuente si no se le ataja a tiempo».

También durante esta época realizó otros trabajos, uno de ellos referido al alto porcentaje de suicidios que habitualmente se registra en Zuberoa. Argitxu mantiene que «son factores culturales y políticos los que generan este luctuoso fenómeno en Zuberoa, mientras la medicina oficial defiende la tesis basada más en los aspectos emocionales.

Concluidos sus estudios, Argitxu regresó a Euskadi Norte, ya casada con un refugiado de Euskadi Sur y con un niño, que no fue más que el primero de cuatro más. Un hecho que Argitxu nos relató varias veces a lo largo de la entrevista fue la marca que dejaría en ella la teoría heredada de su padre de que «por encima de todo está el hacer y crecer hijos para el mantenimiento de la vida», fruto de ese principio son los cinco hijos.

Y fruto de esos cinco hijos es también, en parte la existencia de la primera ikastola de Euskadi Norte y con ella la Asociación Seaska.

Convencida de la necesidad de que sus hijos aprendieran euskara contrató a una andereño, por referencias del ya mítico Eustakio Mendizabal, «Txikia», y posteriormente el ejemplo fue seguido por otros padres de niños que terminaron por fundar la primera ikastola en Arrangoitze, en abril de 1968.

Otoitz liburua eskuetan, Ustaritzeko Seminarioaren kalostran itzulika zebilen elkarrizketara heldu ginenean. Elkar agurtu eta berehala bere gelarako bidea hartu genuen. Gelako atea irekiaz han zeuden bi kaderetan eseritzeko esan zigun. Bera, hirugarren kadera baten bila zioala eta laster zetorrela adieraziaz. Santiameneko batean egin zuen bere joan etorri hori. Bizkor eta argi ageri da. Gela, Seminario batetan ohi denezkoa da. Hitz batetan, sobrioa. Lababo bat, mahai bat, liburu zenbait eta opari bat izana dirudien pitxar eder bat ertz batean. Eguraldi ezin hobea dugu. Gelako leihoak kontsulatu hiztegia irekiak daudelarik argi bizia sartzen da.

Pierre Lafitte

82 urte emankor euskarari dedikatuak

Maite Idirin
Jokin Apalategi

PUNTO Y HORA: Hasteko, esanen al diguzu non sortu zinen?

PIERRE LAFFITTE: Luhosoan sortua naiz. Etxeak Salaberri zuen izena. 1901-ko maiatzaren 21-an jaio omen nintzen. Nire aita Baigorriarra eta ama Ustariz-tarra ziren. Biak euskaldunak, nahiz eta aitaren aldetik etorriz kaskoinak ziren. Aitona eta birraitona goardak ziren. Birraitona Bordeletik jinaz Urepeleko Iturralde andere batekin ezkondu zen. Garai hartan, Urepele Alduderen hauzo bat zen. Nire amaren aita Jatsukoa zen eta ama Milafrankatarra.

P. y H.: Aita eta ama euskaldunak zinuztenez, euskara heuretarik jaso zenuen, orduan?

P.L.: Ez da hain xinplea gauza hori. Izan ere, nire ama biziki eria izanik, bularrak gaizki baitzituen beti, sortu eta biharamunean Senperera igorri ninduteen Elisabeth Hirigoien deitzen zen amainorengana. Ez zekien frantsesik. Euskaldun purrukatua zen. Eta berarekin egona naiz hiru urterarte. Gero, amonarengana, Ustaritzera, eraman ninduteen. Noizetik noizera bakarrik ikusten nituen aita eta ama. Eta lehen eskolak amonaren etxetik Ustaritzen egin nituen.

P. y H.: Haurtzaro latza tokatu zitzaizun?

P.L.: Esana ez da guztia. Oraino bost urte nituela gauza bitxi bat gertatu bait zitzaion nire aitari. Esan dezadan, Baionan eskolatua, Brigadierra zela. Eskolak bukatzean, ez omen zekien zer egin eta bost urterako soldadu joan omen zen. Soldaduska horren ondoren aduanetan sartzea lortzen zuela. Baina, 1906an izugarrizko kalapitak ziren Frantzian eta bereziki erlisioneari buruz. Eta urte hortan, ene aitak makur haundi bat egin omen zuen. Arraila batean eskale bat hila atxeman omen zuten. Eta hura elizatik pasatu eta ehortzi behar zela eta dirurik ez zelako txantreak ez zuela harentzat kantatu nahia gertatu omen zen. Orduan, ene aitak berak kantatuko zuela txantrearen lekuan agertu omen zuen. Bere brigadier jantziekin besti eta trankil joan omen zen elizara. Eta baita kantatu ere. Musikaria zen ene aita. Klarineta eta txirribita (bibolina) jotzen zekizkien. Eta beraz, kantatu zuelako eskandala izugarria egin omen zen. Zeren Errepublikak horrelakorik ez baitzuen permititzen bere enplegatuentzat. Horren ondorio, Belgikako mugarat igorri zuten kastiguz.

P. y H.: Egoera hori luzazko gertatu al zitzaion?

P.L.: Ene aitak, horrela kastigaturik ikustea, bere goardagoa utzi izan nahi omen zuen. Baina Ustaritzeko merak ez zuela horrelakorik egin behar esan omen zion. Hauzapez horrek, Baionan deputatu zen Legrand, adiskide omen zuen eta hari zerbait lagun zezan eskatu omen zion. Hauek ez zuri ez gorri, tarteko ziren. Joan zen beraz aita Belgikako mugara. Han, fitsik egiteko ez zuela ikustean, esamina batzuk prestatzea pentsatu omen zuen. Horrela, hortarako behar ziren liburuak bildu eta bi hilabetez administraziorako aurkeztu zen. Errezibitua izan zen. Orduan, libro utzi zuten eta berriro etxera sartu ahal izan zen. Orain, Urrunan, «receveur de douane» izendatu zuten. Eta Urrinan aita, ama, ene anaia eta ni lehen aldiz biltzen ginen elkarrekin.

P. y H.: Eta familiako giroaz zer oroitzapen duzu?

P.L.: Ez genuen bizitzeko aukerarik izan. Zeren 1909-an ene ama hil baitzen eta bi hilabeteren buruan aita ere. Orduan, aitona eta amona arras zahar zirela eta ene amaren anaia baten etxera Donapaulera eraman ginuzteen. Donapauleko ene izeba berriz biarnesa zen eta ez frantsesik ez euskararik ez zekien. Orduan, etxean beti biarnesez mintzatzera behartuta geunden.

Bestalde, eskolarekin ere izan genuen arazorik. Ene osaba-izebak seme bat eta alaba bat zituzten. Ba, haiek eskola librora joaten ziren. Baina ene anaia eta ni Errepublikako enplegatu baten seme ginenez,

"Mi madre murió cuando yo tenía ocho años y al de dos meses le siguió mi padre"

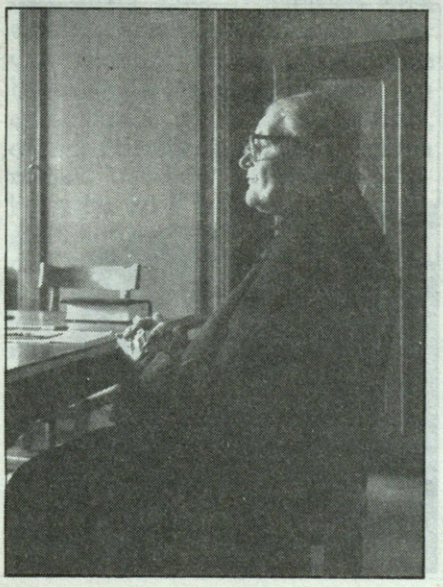

tokatzen zitzaigun diru laguntza hartzen jarraitu nahi bagenuen, eskola laikora joatera behartzen ginuzteen. Nik, halere, laster galdu nuen, seminario txikian sartu bait nintzen.

P. y H.: Zer adinetan sartu zinen?

P.L.: Hamaika urtetan. Baina, ez nintzen aise sartu, zeren etxean ez baitziren batere bero kanporat igortzeko. Eta bestalde, erretoreak ere ez nituen sufritzen. Biziki zaintsu nintzela zioen. Ene anaia, aldiz, ona atxematen zuen. Goxoa izanik, belaunikatze horiek biziki òntsa egiten zituela zion erretoreak.

P. y H.: Baina, halere, sartu zinen?

P.L.: Nolakoak egin behar izan nituen horretarako! Baionako izeba bati idatzi nion gertatzen zena kontatuaz. Ez etxekoek, ez erretoreak, nehork ez zuela benetan hartu nahi ene asmorik, eta hori izigarri zela, eta ez nekiela zer bilakatu agertzen nion. Orduan, izeba horrek Belloceko superiorari aurkeztu zizkion ene gutunak. Eta superiorak irakurtzean galde hau egin omen zion: Esanen al didazu nor den Itorroitzeko apeza? Eta izebak ihardetsi: uste dut Dassance deitzen dela. Beranduko bokazio bat da. Soldadu bezala zazpi urte egin zituen eta gero apezteko deliberoa hartu. Frantsesik ez zekien eta fite ikasi behar izan ditu frantsesa eta gaineatikoak ere.

Irakurri ditut haur horren gutunak eta ene irudiko harri bat bezala da. Kaska gogorra da. Ba daki zer nahi duen eta buruan zerbait sartzen ba zaio zaila izanen da hori kentzen. Guk, berriz, horrelako jendea, borondate-duna behar dugu. Ez da erreza izanen irakasleentzat baina ez dio axolarik.

Zenbait egunen buruan, gure erretoreak gutun bat jaso zuen Belloc-etik. Honela zion: «Jakin dut Pierre Lafitte deitzen den mutiko bat duzutela. Ene ustez zihur da bokazioa baduela. Pentsatzen dut datorren urrirako honera bidaliko didazula».

Orduan, erretorea ene etxera jin zen. Eta heldu orduko, non da Pierre? galdetu zuen. Arbolaren gainean jolasten gebiltzen. Etxekoei eni deitzeko agindu zien. Heltzen naiz eta erretoreak esaten dit. «Nola egin duzu Belloc-eko superiorari idazteko? —Nik ez dakit nor den gizon hori. —Ez ezazu gezurrik esan. —Ez dut gezurrik esaten. —Gauza kurios da, zeren Belloc-eko superiorak bokazioa duzula esaten dit eta nolaz jakinen du zuk ez badiozu esan? —Ba nik ez diot esan. —Orduan Domenaineko edo Arrueko apezekin egongo zinen? ez, ni ez naiz haiekin hortaz mintzatu. —Zoaz, zoaz jolastera, esan zidan».

Zenbait egunen buruan, ene izebaren gutun bat hartzen dugu, Belloc-eko superiorearekin egon dela kontatuaz. Egun batzuren buruan, erretorea heltzen da gure etxera eta osabari esaten dio: «Eugen, elkarrekin erabaki beharrean gaude mutiko honekin zer egin. Nik ene aldetik ez dut uste aparteko on denik. —Zergatik ez? dio ene osabak. —Ez du osagarririk. Arras txikia da eta zer nahi duzu horrekin egitea. Bost urteren buruan hila izanen da. —Orduan ene osabak ihardesten dio: eta jaun erretora gurekin hemen gelditzen bada zer gertatuko zaio? —Berdin, berdin hilko da —esaten dio erretorak—. —Orduan ene osabak ihardesten du: Ba, han hil edo hemen hil berdin balio du eta han hiltzeakin plazer piska bat eginen diogu. —Erretoreak begiratzen nau eta esaten dit: oraindik herriko eskola utziko duzu eta nire etxera etorriko zara, latina erakutsiko dizut.

Hori ikustean, gure herrientsa samurtu zen. Zeren pentsatzen bait zuen ni «certificat d'études» lortzeko aurkez nezakela. Urteen buruan nehor hortarako presentatu gabe bait zegoen gure herritik. Zazpi urtez egon zen eni eta ene familikoei agurrik eman gabe.

P. y H.: Honela seminarioan sartu-

"Mi primer artículo fue en francés puesto que no sabía euskara"

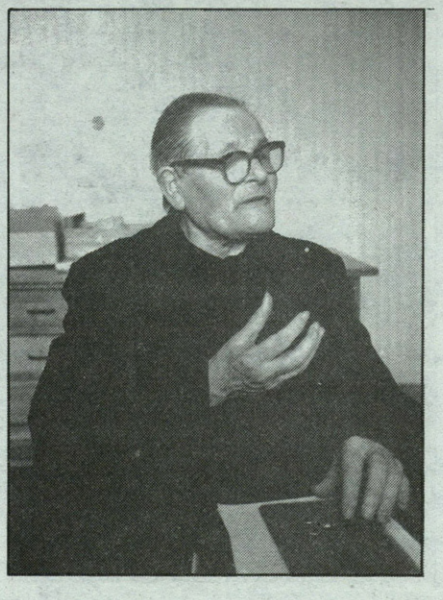

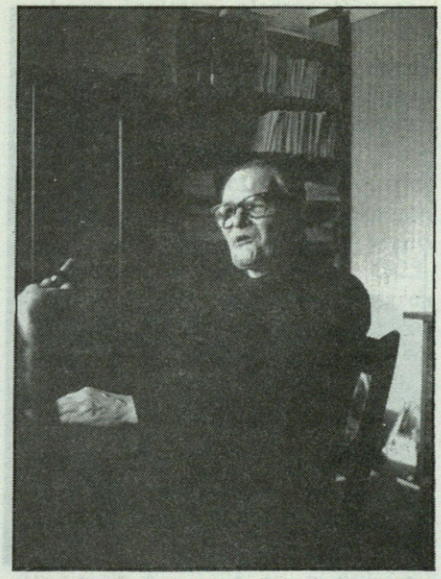

"Yo gozaba de cierto prestigio tras la salida de los alemanes, porque había colaborado antes con la Resistencia"

rik ikasketa seriosagoak hasi zinuzten.

P.L.: Gerla denbora zen (munduko lehen gerlarena). Batxilerraren lehen zatia pasatzea lortu nuen. Orduan, bi alditan egiten zen. Bata erretorikaren ondoan eta bestea, filosofiaren ondotik. Ongi pasatu nuen. Nahiz eta gazte bat izan. Biziki kontent nintzen. Hamabi urteko mutikoa dirudi nuen galtza laburrekin. Ondoko urtean, 1918-an filosofia egitera sartzen gara eta pazkoz apezpiku jaunak Baionarat biltzeko deitzen gaitu apez-gai guztiak. Seminario haundia berri berria zen eta beldur zen armadak hartuko zuela zaurituak han ezartzeko. Honela filosofo guztiak bildu ginen gure erakasleekin. Han ginela sartu ziren gerlariak eta hoiei esker harrigarrizko bakantzak ukan genituen.

P. y H.: Eta politikaz arduratzen al zineteen?

P.L.:Hain zuzen, orduan, gerra ondoko lehen bozak ziren. Eta pentsa, zuriek eta gorriek, biek nahi zuten bentzitu. Egun guziez irakurtzen nuen «Le courrier de Bayonne» eta haren bidez politikari gostu hartu nion. Hartaz hartua nintzen eta egun guziz ene karneta betean hartzen nituen notak. Egun batek Garat radikal sozialista heltzen da Ustaritzera eta eskolan egiten du bilkura bat. Harat joan nintzen. Nahi nuen ikusi nola pasatzen ziren gauza haiek oro. Etxera joatean, ene lehen artikulua idatzi nuen eta «Le courrier de Bayonne»-ra igorri. Biharamunean, agertu zen. Hori 1919-ko urtea zen. Frantsesez idatzi nuen (euskara ahantzia bait nuen). Ez nuen sinatu. Halere, egunkariaren buruzagiak letra xarmant bat igorri zautan ontsa zela eta kuraia emanez.

P. y H.: Orduan, esan genezake zure kazetari bokazioa hor piztu zela?

P.L.: Pentsa! Berehala, egun guziz bialtzen nuen idatzi zerbait. Baina beti sinatu gabe argitaratzen ziren ene artikuluak. Halere, esan behar dut Belloc-eko seminario txikian ene lagun Vogel-ekin astekari txiki bat egina nuela aurrez. Ez dut uzte, ordea, idazteko gostua hor hartua nuenik. Ustaritzeko gertakari politikoari buruzko artikuloaren ondotik gostu hori sortu zen. Harek arras berotu ninduen.

P. y H.: Nola lortu zenuen euskara berriz ikastea, zeren esan bait diguzu zeharo ahantzi zenuela?

P.L.: Bitxia da bai. Egun batez pilota partida batetan tantoak kondatzen ari nintzen. Nik neuk pilotan jokatzen ez bait nekien. Honela, ene ondora Saint Pierre apeza heldu eta esan zidan: «Helduden urtean zer hizkuntzatan eginen duk hire sermoia? Bata, dudarik ez, frantsesez, baina bigarrena, aukerako uzten dena, gaskoinez ala euskaraz eginen duk?»

P. y H.: Ah! Zihurrenik biarnesez, zeren enetzat errezena hori baita.

P.L.: Ez diguk hori eginen. Hire aita eta ama euskaldun izanik, gurasoen hizkuntza betirako baztertuko ote duk? Ez, ezinezko duk hori. Nahi dukan bezala, baina prestatu behar duk euskaraz egiteko.

P. y H.: Ezinezko zait. Gainera, deabruak berak ere bai eta ez besterik ezin ikasi izan zuela euskaraz esaten da, eta Baionako zubia igaro orduko ez zekiela zer esan nahi zuten bi hitz horiek.

P.L.: Ezak horrelakorik esan. Deabruak ondo baino ere hobeto bait zekik hik diokana baina beltzago euskaraz, horren froga gure artean biziki ontsa mugitzen dela duk. Hik berriz hizkuntzetarako erreztasuna izanik (latinista eta aleman emanle ona haiz) ez duk indar gehiegi egin beharrik ikasteko.

Ondoko egunetan Saint Pierre ene izebarengana joan eta esan omen zion: «zure hilobarekin ez nago batere kontent. Zergatik, bada? Euskara ez duelako ikasi nahi». Eta eni

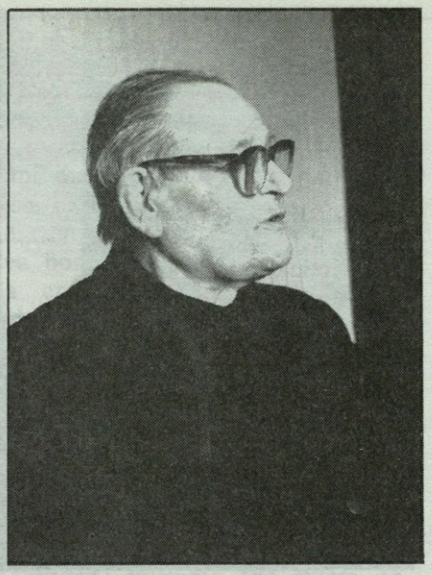

"Fue un compañero sacerdote quien me hizo decidirme por fin por el euskara, para lo que tuve que reaprenderlo nuevamente"

hori oso gaizki dela esateko eskatzen dio. Eta izebak gauza hori esaten dit. Euskal Herrian bizitzen jarraitzeko asmorik banuen, euskara ikasi behar nuela. Ene familia guztia euskalduna zela eta nik ere ikasteko obligazionea nuela.

Ene ganbarara joaten naiz eta memorian gelditzen zitzaikidan euskal hitz guziak paper batetan ezartzen ditut. «Ogia, gazna, mahaina, kadira, eta abar». Holaxe euskarazko ehun eta berrogei hitz atxeman nituen. Orduan esaten diot ene buruari «ez duk gaizki. Ba duk zerbait. Zeren Pascal haundiak ba zekien frantsetsez eta haren liburuetan ez omen duk laurehun hitz ezberdin baino aurkitzen. Euskaraz laurehun hitz ikasten bazetiat, zerbait egin ahal izanen diat».

Banoa Saint Pierrengana eta esaten diot: «Berri on bat agertzera natorkizu. Euskara ikastea erabaki dut». Biziki kontent utzi nuen. Baina ikasteko ez nuela inolako libururik agertu nion. Ez gramatikarik ez hiztegirik ez nuen.

P. y H.: Eta zer jokabide jarraitu zenuen euskara ikasteko?

P.L.: Saint Pierrek esan zautan nik borondate haundia nuela eta metodo on bat zuela enetako. Orduan bere bibliotekatik Arbelbideren «Erlijionea» atera eta eman zidan. Eta esan zidan han ziren latinezko hitz guztiak ateratzeko, euskal hitzen errepertorio bat egiteko, deklinazioak eta aditzak berezteko.

Berehala hasi nintzen liburu hori ikertzen eta laster eginak nituen eskatu zizkidanak. Esan behar dut ere ba nuela astirik. Oren batez egiten nituen kurtsoetako lanak eta beste denbora guzia liburu hori ikertzeko ematen nuen.

Hiru hilabetetan, pazkoetarako, egina nuen Saint Pierrek esandakoa. Gainera, liburu horren lehen hiru kapituluak itzuli ere egin nituen. Euskararen atxikamendua betirako harturik nuen. Saint Pierrek ontsa zela esan zidan. Eta, euskarari ongi loturik nintzelarik, Iturriren gramatika eta Azkueren hiztegia eman zizkidan. Irakurgaiak ere emanen zauztala, «Euskalduna» eta beste, esan zidan.

Horrela sartu nintzen euskararen alorrean.

P. y H.: Hori hasera bat da, baina, zuk euskaraz egin duzuna egitera heltzeko zerbait gehiago ere egin zenuen, noski?

P.L.: Egia da. Hasera hartan beldurtuta nintzen. Zeren ez nekien nola joskerak egin. Hori dela eta, bertsuak eginen nintuela pentsatu nuen. Bertsuek ene hutsak ritmaren laguntzakin gordeko zituztela espero bai nuen. Honela, bertsu zenbait «Euskalduna» astekarira bidali nituen. Xarmantak atxeman zituzteen. Bizkitartean, Saint Pierre beti okupatzen zen enetaz. Habila zen Saint Pierre! Konferentzia zenbaitetarako liburu batzuen laburpenak eginarazi zizkidan. Berak etzuen horren beharrik, baina ene biltzeko egiten zuen. Pedagogo ona zen... Ni berriz kontent nintzen eta laguntza gaitza ematen niola pentsatzen nuen.

P. y H.: Eta prosa idazten noiz hasi zinen?

P.L.: Hamaika hilabeteren buruan hasi nintzen prosan iskribatzen. Emeki, emeki joskerak nola egin behar ziren ikasi nuen. Baina ez berehala, izigarria da berrian euskara. Hamar urte eman ditut euskararen legeak ezin atxemanik. Horrela pasatu ziren gauzak. Eta horra non ene apez eskolak finitzen ditudan hogeitabi urtetan. Baina apezteko gazte nintzela eta urte bat Baionako Seminario haundian ezeren egiteko ofizial gabe pasatu ahal izan nuen. Orduan, bibliotekako gakoa eman zidaten. Eta han Intxauspe apezaren euskal biblioteka osoa zegoen. Dena irakurri nuen urte hortan. Xantza gaitza ukan nuen.

P. y H.: Eta noiz egin zinuzten letratako ikasketak?

P.L.: Gero, hogeitahiru urte nituela

Aita Santuari galdegin zioten enetzat apezteko baimena. Apeztu eta Tolosako Instituto Katolikora igorri ninduten. Apezpikuak igorri zautan letra baten bidez aukera eman zidan filosofia edo hizkuntzak lantzeko. Nik berehala filosofia hautatu nuen. Urte buruan Matieu-ren letra bat hartu nuen, esanaz, Tolosan ez zela batere interesgarria filosofia egitea. Errepostua bidali nion esanaz apezpikuaren baimena nuela nahi nuena egiteko. Egun batzuk pasatzen dira eta beste gutun bat hartzen dut. Orain Saint Pierrena zen eta euskaraz.

Honelako zerbait esaten zautan: «Badakit filosofian ona zarela. Ongi eginen dituzula ikasketa horiek. Baina Euskal Herrian zure beha gaude egun batez gramatika bat euskaraz behar dugulako. Baina, filosofia baizik ez baduzu ikasten, ez dut uste gauza haundirik egiten ahalko duzunik. Ene ustez hobe litake mintzairetarat bihur ziten. Jakin ezazu hizkuntzetan aritzean, filosofia anitz ikasiko duzula. Funtsean, aski haundia zara zuhaurek ikusteko. Hartzen duzun bidia ona izanen da. Baina jakin ezazu zure beha gaudela Euskal Herrian».

Berehala, ene gelatik mugiturik, filosofiatik ene izena kendu eta mintzairetan ezarri nuen. Eta latinari, grekoari, inglesari, alemanari, espainolari lotu nintzen.

P. y H.: Kazetaritza egiten jarraituko zenuen, noski. Esana diguzu nola idazten hasi zinen, nola jarraitu zenuen lan hori egiten?

P.L.: Esan dautzuet nola «Courrier de Bayonne»an kazetari bokazioa hartu nuen. Hortan idazten segitu nuen seminario garaian. Baina 1925-an «Action Francaise» delakoaren historioa zela eta kazeta hori Aita Santuaren aurka altxatu zen. Orduan, apezpikuak apezak ez zutela gehiago kazeta horretan idatzi behar agindu zuen. Bazen beste kazeta bat: «La liberté du Sud-Ouest». Bordelekoa zen. Han idazten hasi nintzen. Halere, han etzen lan polemikorik agertzen. Gero «Euskaldunan» hasi nintzen. Lehenik bertsuka eta gero hamaika hilabeteren buruan, prozaz.

P. y H.: Euskarazko idatziak sinatzen al zinuzten?

P.L.: Bertsuak «Piarres Ttipia» izenez sinatzen nituen. Gero P.L. siglak ere eribili nituen.

P. y H.: Tolosan, ikasketez at, beste ezer egiten al zenuen?

P.L.: Denbora hartan, sozial ekintzetan sartu nintzen. Tolosan bazen hauzo bat, hamar mila lagunekin, apezik gabe. Eta apezpikuak galdetu zuen, ea norbait harat joateko prest zegoen. Ni joan nintzen. Baina fitxik egitekorik ez nuela ikusi nuen. Orduan mediku batzukin elkartu nintzen eta lan sozial bat egin genuen.

Sozialistak zeuden Tolosako Herriko Etxean garai hartan eta haiei hauzo probre hartako haurrendako zerbait egiteko eskatu nien. Bestitu eta jan gabe egoten ziren hauzo hartako haurrak. Sozialistak esan zidaten hauzo hartako jende gehiena Herriko Etxean inskribatu gabe zegoela, lapurreta egiten zutela eta zaila zela heurekin zerbait egitea.

Nik zerbait egin behar zela esan nien. Honela zopa popular bat muntatu genuen. Eta pentsatu genuen haurren aita-amak ere ikusi behar ginuztela. Gehienak ez ziren ezkonduak. Zenbaitek ez zekien zein ziren bere haurrak. Bohamiak bezala bizi ziren. Libro nintzelarik, pazientziarekin, haurrak biltzen nituen eta jolas eginarazten nien. Herriko Etxeak pagatzen zituen gastuak. Nik ez nuen sosik. Gero, familiak erreglan jartzen saiatu ginen. Zeren ez Herriko Etxearekin ez elizarekin ez ziren erreglan. Hortarako esaten genuen on zela haurrendako paperak ontsa ukaitea. Eta nola beren haurrei ontsa bestitu eta jaten ematen genien, andana bat etorri zen guregana ezkontzeko.

P. y H.: Ontsa konpontzen zinen so-

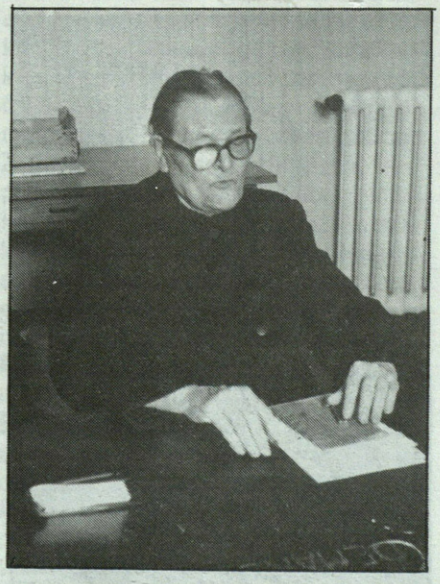

"El dinero destinado en principio para los niños de Euskadi Sur víctimas de la guerra civil, fueron dedicados por fin a ayudar al general Mola"

zialistekin?

P.L.: Bai, bai, arras ontsa!

P. y H.: Zenbat denboraz egon zinen Tolosan?

P.L.: Bi urtez lehenik. Gero Baionara itzuli beharra izan nuen. Eta berriz Tolosara joateko prestatu nintzelarik, apezpikuak esan zidan ez zegoela sosik. Orduan, Mlle Olagarai aurkitu nuen eta berak esan zidan apezpikuari esateko berak pagatzen zizkidala gastu guztiak. Honela berriz Tolosara joan nintzen lizentzia finitzera. Estudioak finitu eta berriz Euskal Herrira sartu nintzen.

P. y H.: Zertan baliatu zenduen Tolosan ikasia?

P.L.: Hunataratu nintzen bezain laster «La liberté du Sud-Ouest»-en frantsesez idazten hasi nintzen berriro. Baita «Euskalduna» aldizkarian ere euskaraz idazten. Bestalde, berehala, eman zautaten euskara ikasleei erakusteko agindua. Etxeberri izeneko bat bazen leheno, baina akitua zen, eta esan zautan hobe nuela nihaurek hartzea. Ba zen etxe honetan (Ustaritzeko seminarioan) holako mueble txiki bat, Harrietek utzitakoa euskarazko larogei liburukin. Bidenabar, esan dezadan, Harriet horrek hiru mila orrialdeko euskal hiztegi bat egina zuela.

Mgr Matieu etorri berria zen. Eta berak deitu eta esan zidan «zuri uzten dizkitzut euskarazko liburu horiek, espero baitut ongi tratatuko dituzula». «Akort naiz» esan nion. «Baina kondizione batekin: ekonomoak urtero diru bat eman beharko dit euskal biblioteka hori haunditzeko». Dirurik ez zidala emanen esan zidan. Nik, orduan, ez nuela hartuko biblioteka hori, ihardetsi nion. Handik piska batetara, berriz itzultzen da eta hogei mila libera ematen dizkit esanaz: «Hara hemen lehen eta azken laguntza euskal kausarako. Ontsa balia ezazu». Honela hasi nuen ene bizi guzian egin dutan liburu biltze lana. Hemen eta han euskal liburuak erosiz, kanbiatuz, biblioteka hori haunditzen joan da. Norbait hiltzen zelarik, haren biblioteka ikustera joaten nintzen eta, erosi ahal bazen, erosi egiten nuen. Euskarazkoak denak gordetzen nituen. Frantsesekoak, trukatzeko erabiltzen nituen, edo salduz hartzen nuen diruarekin beste batzuk erosteko. Batzuk, onak zirenak, gordetzen nituen, halere.

P. Y H.: Gaur egun zenbat liburu dituzu?

P.L.: Bederatzi mila ditut.

P. y H.: Zure euskarazko produziogintza haundia ere urte hoietan hasten da, noski.

P.L.: Bai, horrela da. Esana dut «Euskalduna» aldizkarian ari nintzela han hemenka zenbait artikulu agertzen. Eta orain, huna non Saint Pierre «Euskaldunaren» buru bilakatzen den. Enetzako gauza haundia zen, zeren ene adiskide mina baitzen. Denbora hartan, Ebanjelioa agertzen zuten astero euskaraz. Mitxel Hiriart apezak egiten zuen. Euskara ederrean itzultzen zuen eta, konprenigarriago egiteko, argitasun zenbait ere ematen zituen testoinguruaz. Baina, orain, 1929-an, Hiriarthil egiten da. Eta, berehala, Saint Pierrek, haren segida nik hartu behar nuela esan zautan.

Horrela hasi nintzen. Lan hori zenbait urtez eginen nuen. Aste guziz ebanjelioa esplikatzen nuen. Eta nik, beti sozial preokupazione bat nuenez, ebanjelioa zer zitakeen horri buruz agertzen nuen. Gaur egun bil bagenitza ene artikuluak zortzirehun paiatako liburu bat egiteko emanen luke.

P. y H.: Eta noiz utzi zenuen egintza hori?

P.L.: Soubelet «Euskaldunako» zuzendari bilakatu zenean. Ez ginen ideia berdinetakoak. Alde batetik harek ez zuen entzun nahi sozial gauzarik. Harentzako denok sozialistak ginen. Bestalde, biziki beldurtua zen ni hegoaldeko euskaldunetara zeharo itzulia ikusten ninduelako.

"Me encargué de la publicación y legalización del primer número de la revista 'Herria".

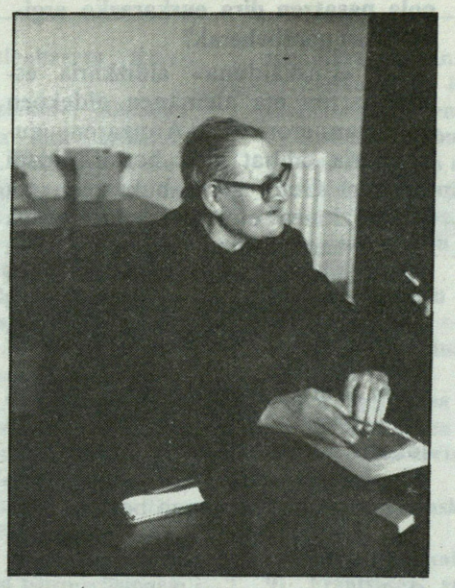

"He empleado diez años no pudiendo establecer las leyes del euskara"

P. Y H.: Nortzuk ziren hegoaldeko zure lagun horiek?

P.L.: Hasteko, anitz ikusten nuen Aristimuño. Hilabete guziz bagenuen elkarrekiko solasaldi bat. Lagun nuen ere Martin Lekuona. Bestalde, kazetetarako nik lapurtarrez idazten nituen artikuluak, orduan, Arrasateko bikario zenak, (ez da gogoratzen bere izenaz) gipuzkoerara itzultzen zituen. Artikuluez gain, komedia bat ere itzuli zuen eta baita Arrasaten eman ere. Gainera, hango eta hemengo apezak, euskarari buruzko gauzetaz mintzatzeko biltzen ginen. Batzutan han eta bestatzutan hemen.

P. y H.: Nongoak biltzen zineteen?

P.L.: Lapurdikoak eta Gipuzkoarrak.

P. y H.: Zein urtetan egiten zinuzteen elgarretaratze horiek?

P.L.: 1930ko urtearen inguruan.

P. y H.: Zure euskarazko produkziogintzarekin jarraituko al dugu?

P.L.: Soubeletek ez zituela onartzen ene artikuluak eta, ene kontura zerbait egitea pentsatu nuen. Hilabeteroko izanen zen kazeta txiki bat eginen genuela pentsatu nuen. Halere, «Euskaldunak» iskiriatzen segitzen nuen nahiz eta ez izan nik nahi nuen guzia.

Bestalde, ene ideiekin non nintzen ikusteko, Parisko Institut Catholique-n ematen ziren kurtso interesante batzuk bildu nituen. Bata, «L'action civique vue par le catholicisme» zen, eta bestea, «Cours sur la politique internationale». Horien ondorio, bi lan egin nituen. Bata euskaraz eta bestea frantsesez. «Euskal Herriaren alde» deitzen zen euskarazkoa, eta «Pour le Pays Basque» frantsesezkoa. Oraindaino nehori fitxik esan gabe negon gauza hontaz. Zuei dizuet lehenik aitortzen. Aipatu lan horiek sinatu gabe agertu baitziren. Ondotik «Aintzina» aldizkaria sortu nuen. Hogeitahamairu alde bakarrik atera ginuzten, zeren, gero, Espainiako gerla etorri zen eta izan nuen beste lanik.

P. y H.: Beste lan hortaz zerbait esanen al diguzu?

P.L.: Jakin behar duzue hegoaldetik ihesi zetozen haurrez behar zela okupatu. Haurrak bildu zituzteen Hendaian. Komunistek Errusiara bidali nahi zituzteen eta guk hemen atxiki. Historio izigarriak bizi izan genituen. Bildu ginen Ibarnegarairen etxean eta denak ados ziren haur horientzat zerbait egin behar zela. Ni hautatu ninduteen idazkari gauza hori kudeatzeko. Euskaldun guziei haur horien alde dei bat egiteko eskatu zidaten. Berehala egiten dut. Biharamunean, ba noa apezpikuarengana eta esaten dit herenegunetik gauzak aldatuak zirela eta gehiago ez zela akort paper hori sinatzeko. Galdetzen diot zergatik. Ihardesten dit: Donibaneko bikarioarekin egon naiz eta esan dit errore bat dela, gu haur «gorri» horietaz okupatzea. Nik esan nion ez nuela konprenitzen. Enetako haurrek ez zutela kolorerik eta zerbait egin behar zela. Apezpikuak esan zidan, halere, on zela ni hortaz okupatzea eta Eliza present izatea obra hortan. Nik esan nion ez nituela konprenitzen Elizaren eta apezpikuaren arteko diferentziak. Eta berak esan zidan, ni gazte nintzela gauza horiek konprenitzeko. Azkenean ez zuen sinatu.

Ba noa gero Ibarnegarairengana eta gauza bera esaten dit. Ezin dute laguntza hori eman, gauzak arras lainotuak direla eta. Eta berriz ere, esaten dit, nik ez nuela konprenituko baina gauzak horrela zirela.

Ba noa korrika erretorearengana, zer gertatzen zen galdezka eta hara zer esaten ditan: «Badakizu zer gertatzen den? Jakin behar duzu Iruñean gauzak makurtuak direla. Mola generala bere soldaduei soldatak pagatzeko dirurik gabe aurkitzen da. Eta orduan honat etorri da eta galdetu du, ea hemengo jendeak ez ote duen ematen diru piska bat. Bi hilabeteren buruan itzultzeko har-

tzen du ehuneko 17 interesarekin.

Jendeak, berehala, onartu du. Pentsatzen dute sos fortuna bat eginen dutela holaxe». Nahiz eta Ibarnegarai eta gainetaikoak elkarrekin etsai ziren, sosen biltzeko denak elgarretaratu ziren.

Halere, gaur dakiguna da, orain dela hamar bat urte arte Molaren laguntzaileak ez zutela ordainik izan. Francoren gobernuak azken urteetan ordainduak ditu.

Bestalde, Donostiako Harriet medikuak ere esan zidan norbait etorri izan zela Donibanera eta harek geldituarazi zuela haurren aldeko laguntza mugimendua.

P. y H.: Aterabiderik atxeman alzenuten arazo horrentzat?

P.L.: Ustaritzera itzultzen naiz. Han banekien Imanol Intxaustik sos puska bat bazuela. Besterik gabe, gertatzen zenaren berri eman nion. Eta harek, berehala, esaten dit: «lagunduko zaitut. Behar diren guziak ukanen dituzu». Orduan, dirua izanik, haurrak Jatsun, Ortzaitzen, Aterratzen eta Donibane Garazin sailkatu ginuzten. Laguntzaileak ere behar eta izan ginuzten. Horietarik ziren Dassance jauna, Jauregiberri Donibane Lohitzuneko medikua eta abar.

P. y H.: Munduko bigarren gerretan nola pasatzen dira euskarazko argitalpenen gorabeherak?

P.L.: «Euskalduna» aldizkaria eskuindarren eta alemanen aldekoen eskuetan erori zen. Arotzarena zuzendaria erabat alde hortara itzuli baitzen. Gero, gerra bukatzean eta Liberazionea etortzean, Arotzarena preso sartu zuten Belloc-en. Eta «Euskalduna» aldizkaria debekatu egin zuten. Honela euskarazko aldizkari eta berri zabaltzaile gabe gelditu ginen.

Ni neu Liberazionean, berriz, ongi ikusia negoen, alemanen aurka jokatu nuelako. Lacroix izenarekin, Espainiatik gain Afrikara, hango erresitentziari hemengo berriak igortzen bait nizkion. Baita alemanen posizioak seinalatuaz mapak ere. Orduan, nire egokitasuna ikusiaz edo, Leon Leon Ustaritzeko erretora jin zitzaidan kazeta berri bat sortu behar zela esanaz. «Beno, esan nion, baina zer izen emanen diogu?». Ibilian ibili, «Herria» hautatu genuen. Honela «Comité de Libération» delakoari euskarazko kazeta berri bat irekitzeko baimena zuzendu nion. Berehala, nortzuk partaide izanen ziren galdetu zidaten. Nik orduan lista bat eman nien. Baina bizpahiru aldiz listak berritu behar izan nituen. Zeren izen batzuk beti kentzen baitzizkidaten eskubitarrak zirela eta. Gero, Bordeleko baimena behar zela esan zidaten. Luzez ibili nintzen jo batera eta jo bestera, erantzunik ezin lortuaz. Azkenean, zera jakin nuen, Rue Judaique delakoan zegoela hortaz okupatzen zen bulegoa. Horrela, egun batez, bertara zuzendu nintzen. Han, emazte batekin topatu nintzen. Hari ene dossierretaz galdetzean, ezer ez zuela hartu ihardetsi zidan. Orduan, ene galdearen berri eman nion. Eta bereahala, emazte harek berak kazeta hasteko baimena eman zidan. Honela, 1944-ko hazilaren 16-an atera ahal izan genuen lehen alea. Dirurik ez genuen eta lehen aleak ahal bezala egin ginuzten. Epalza zaharrak papera ematen zigun. Eta Telesforo Monzonek eta Manu Sotak hilean hogeina libera ematen zizkiguten gastuentzako.

Honekin Iparraldearekin zerikusian egon diren azken hiru gerrak bizi izan dituen euskaltzale purrukatu baten ezagutza hobegotu dugulakoan, gaurkoz, uzten dugu. Izan ere, geroztikoak ere jakingarriak direla gizon honen ahotik aitorturik, ezin diogu gaurkoz leku gehiago eskaini. Beste batetan itzuliko garela espero dugu.

Pierre Lafitte nació hace 82 años en la pequeña localidad ipartarra de Luhoso. Tras una primera infancia llena de sinsabores, su madre murió cuando él contaba ocho años y un par de meses después murió su padre toda vez que, además, por distintos abatares fue arrancado de los brazos de su madre y del contacto de su padre. Este extremo hizo que Lafitte perdiera el euskara siendo aún muy joven. Su tía, bajo cuya tutela quedó tras la muerte de sus padres solamente sabía la lengua bearnesa, que el mismo Pierre no tuvo más remedio que aprender.

Cuando contaba once años, fue internado en un seminario, a pesar de que los curas no le tragaban, tal y como él manifestara.

Sería allí, en el seminario de Baiona, donde él conociera los estruendos iniciales de la primera guerra mundial. Posteriormente, cuando él contaba 18 años, comenzó su faceta de articulista periodístico en el histórico "Le courrier de Bayonne" donde escribiría un artículo tras una conferencia del socialista radical Garat. Lafitte ya nunca más volvería a abandonar esta faceta periodística. En francés primero y en euskara después en revistas como "Euskalduna" y más tarde "Herria" de la que él mismo fue fundador, ha sido uno de los articulistas más prolíficos en esta segunda lengua de Euskadi Norte.

Olvidado el euskara cuando al morir su madre quedó bajo la tutela de unos tíos suyos, como ya hemos dicho, no volvió a recuperar su lengua materna hasta vísperas de ser nombrado sacerdote. «Cuando me faltaba tan sólo un año para predicar el primer sermón —cuenta— el padre Saint Pierre me planteó el problema de cuál iba a ser la lengua que elegiría para ello, junto al francés. El suponía que debía elegir entre el euskara y la lengua gascona». «Yo —añade— sin dudarlo, nunca me había planteado otra cosa, le respondí que en lengua bearnesa. Pero no fue así, él se valió de mi tía para que me convenciera de que debía pronunciar mi primer sermón en euskara, que era la lengua de mis padres. Y así fue, mi tía logró convencerme».

Once meses más tarde, después de que hubiera de ensayar con distintos métodos de aprendizaje que no eran otros que el descubrimiento de las estructuras del lenguaje, con la ayuda de alguna gramática y la práctica a base de escribir versos, escribía por primera vez en prosa y en euskara.

Acabó los estudios necesarios para ordenarse sacerdote a sus 22 años, por lo que tuvo que esperar un año más para ser ordenado. «Ese año estuve como bibliotecario en el seminario de Ustaritze y lo aproveché para leer todo lo que caía en mis manos y fundamentalmente la biblioteca vasca del padre Inchauspe».

Pierre Lafitte-ren lanak

1) Hitzaldiak: Hamairu euskaraz emanak eta idatziak. Horietarik gehienak argitaratuak izan dira.
2) Artikuluak: Ehunka anitz. Linguistikaz, historiaz, literaturaz eta abar.
3) Ikerketak: Anitz ere. Mintzairaz, idazlariez, musikaz, eskolaz, euskaltzaleak aipatuz. Baita euskara nola erakutsi behar den gaiaz ere. Bestalde, hitzaurre anitz eginak ditu.
4) Kolaborazioan lanak: Aita Lhanderen hiztegia, hirugarren ataletik azkeneraino. Jokin Zaitegirekin Platonen hiru aurpegi. Aranartekin Vocabulaire francais-basque. Julien Heguy-ren Maiatzaren argitarapena. Paul Etchemendi-rekin Kantu liburua. André Tournier-ekin Léxique francais-basque. «Diccionario Vasco de Autoridades» liburuan parte hartu du. Marc Legassekin «Sagastibeltzaren Karabinak».
5) Antzerkiak: Hamalau obra ba ditu euskaraz idatziak. Gehienak komediak. Frantsesez ere ba du obra bat: A l'écoute de notre áme.
6) Prestatu izan dituen argitaraldiak: Simon Durruty-ren Elizako liburu ttipia. Jean Etchepare midikuaren Buruxkak. Kantuz liburua. Errepikan abesti liburua. Jean Etchepareren Axular liburua. Jean Etchepareren Euskaltzain buru. Hiriart-Urruty kalonjearen Zer eta zer. Lassalle kalonjearen Gure erlisionea frogatua. Les meilleures pages de Mgr Saint-Pierre. L'oeuvre de Salvt Monho. Arotzarenaren Haruzka (ipuiak). Manex Etchemendy-ren Bertsoak (Auspoan argitaratuak). Becasse apezaren Bertso sail bat. Piarres Dibarrarten Koplak. Hiriart-Urruty-ren «Mintzaira, aurpegia, gizona». Hiriart-Urruty-ren «Zezenak Erepublikan».
7) Bertsoak ere idatziak ditu. Hamalau denetara.
8) Euskarazko liburuak.
Euskal Herriaren alde
Euskaldunen lorategia
George Lacombe. (Euskaltzaindian sartu nintzaneko hitzaldia).
Hazila edo hilen hilabetea
Iturralderen kantuak
Ebanjelio tipia
Julien Hegi apeza
Koblakarien legea
Murthuts eta bertze (ipui herritarrak)
Eguberri aroa euskal ohiduretan
Pierre Topet Etxahun
9) Frantsesez argitaratuak: Grammaire basque
Les études basques á travers les siécles
M. le chanoine Gratien Adéma et M.l'abbé Jean Harbier
Le Basque et la litterature d'expression basque en Labourd,
Basse Navarre et Soule.
Pour le Pays Basque
L'expression de l'aspect en basque
La proposition exclamative en basque
Autour de la Bible du P. Olabide
Notre chapelle
L'état actuel des études basques
10) Parte hartu duen aldizkarien izenak
Courrier de Bayonne (izen gabe ateratzen ziren bere lanak)
La liberté de Sud Ouest (P.L. izenez agertzen nituen)
La presse (Zazpi izenordez)
Le carrillon des gens (Pierret Labbé izenpetzen zuen)
Euskalduna (San Frantses sinatzen zuen)
Aintzina (hogeita hamairu ale atera ziren)
Gure Herria (benetako izenarekin)
Herria (benetako izena eta baita P.L. eta E.G. izenordez ere)
Euskara
Egan
Enciclopedia universalis
«11) Itzulpenak

«Una vez nombrado sacerdote fue nuevamente el cura Saint Pierre quien me encauzó hacia el euskara. Destinado al instituto católico de Tolosa, me dieron licencia para estudiar bien filosofía o bien lenguas. Yo elegí lo primero, pero nada más comenzar los estudios de filosofía recibí una carta de Saint Pierre en la que me exhortaba a aprender lenguas para dedicarme después a la investigación del euskara y así fue. A partir de ahí me concentré en el estudio del latín, el griego, el inglés, el alemán y el español, para más tarde, dedicarme al euskara».

Pero no sería el campo del euskara el que ocupara exclusivamente al padre Lafitte. «Me dediqué a una labor social –relata–. Me fui a un barrio de unos diez mil habitantes y allí me uní a un grupo de médicos... Los habitantes de este barrio iban malvestidos, apenas tenían para comer, no se casaban, muchos de ellos desconocían a sus hijos... en fin todo un ejemplo de bohemia. Comencé por darles de comer a los niños y poco a poco fui logrando un nivel de confianza que me permitió convencerlo para que registraran en el ayuntamiento y practicaran una vida más ordenada y civilizada. Por aquella época me llevé muy bien con los socialistas que eran quienes mandaban el ayuntamiento de la ciudad».

Al comenzar la guerra tras la revuelta de Franco, Lafitte no pudo sustraerse a la ayuda que los huidos de Euskadi Sur necesitaban en Euskadi Norte. Fue nombrado secretario para la labor de ayuda a los niños que provenían de Euskadi Sur. Por aquél entonces cabía la posibilidad de que los niños fueran trasladados a Rusia, pero Lafitte trató de evitar por todos los medios que esto sucediera. Sólo que en su intento no todos los planes llegaron a cuadrar. «Fui a pedir ayuda –relata– pero la ayuda que se me prometió un día se me negó al día siguiente.

Me dijeron que era un error prestar ayuda a niños rojos. Yo les repliqué que para mí los niños no tienen color».

La explicación –añade– llegó más tarde y era, ni más ni menos que el dinero que en un principio iba a ser destinado a los huérfanos fue dedicado por fin a ayudar al general Mola que se había quedado sin dinero para la guerra y había prometido devolverlo con un alto tanto por cien de intereses.

Y tras la odisea con los refugiados de Euskadi Sur, llegaría la ocupación nazi.Colaboró con la resistencia desarrollando una labor de transferencia de noticias así como de campañas que señalaban las posiciones ocupadas por las tropas alemanas.

Esta labor le valió más tarde un prestigio que facilitó la puesta en marcha del semanario «Herria».

El estatuto de la lengu

El miércoles diez de marzo de 1982, una delegación de los «Encuentros» por un estatuto de la lengua y de la cultura vasca, encabezada por Jean Haritschelhar y con el concurso de Manex Goyhenetche de Ikas, Jean-Louis Maitia, presidente de Seaska y Claude Serre de la CFDT, era recibida en el Eliseo por el señor Cheramy, encargado de misión ante la Presidencia de la república.

La delegación le presentaba ese estatuto de la lengua y la cultura vasca que había sido elaborado a lo largo de tres asambleas generales, el 12 de setiembre, 26 de octubre y 28 de noviembre de 1981, y de las múltiples reuniones de trabajo que se habían creado: enseñanza, mass-media, estructuras, estrategia y patrimonio. Hay que recordar que en estos trabajos cuya iniciativa corresponde a Ikas y Euskaltzaindia han participado más de una veintena de asociaciones culturales vascas así como sindicatos de enseñantes y padres de alumnos. No estará tampoco de más advertir que este trabajo está elaborado en unos momentos de euforia en los que se confiaba plenamente en las posturas progresistas de cara a Euskadi del Partido Socialista y F. Mitterrand.

He aquí el texto íntegro del documento

PREAMBULO

El País Vasco ha estado habitado desde los tiempos prehistóricos, y según las huellas que exuman las más recientes investigaciones la ocupación del suelo ha sido muy importante. ¿Hablaban ya esos hombres prehistóricos una lengua que pudiera considerarse como el protovasco? Las tesis se confrontan: unos piensan que los vascos tuvieron que venir de muy lejos, del Cáucaso concretamente. Otros sostienen que nacieron y vivieron siempre aquí, en la misma tierra. Eterna controversia que no permite resolver el actual grado de conocimientos que poseemos sobre el particular: las grandes migraciones de los pueblos de la protohistoria no son conocidas lo suficientemente y tampoco nos proporcionan la llave del enigma.

Hasta nuestros días ha llegado una literatura oral que data de la Edad Media, literatura y formas de arte, tradiciones, arquitectura y música. Los primeros textos vascos, sin embargo, que poseemos, no datan más que del siglo XVI.

En efecto, el año 1545 ve la aparición de la primera obra impresa en lengua vasca; Bernard Etchepare expresa ya la necesidad de que el vasco vascuence se adapte al nuevo medio de comunicación que constituye el invento de la imprenta.

El desarrollo de la literatura escrita en euskara desde el fin del siglo XVI y el comienzo del XVII va

ua y de la cultura vasca

ligado a motivaciones religiosas; la Reforma con Juana de Albret, la Contrarreforma de la iglesia salida del concilio de Trento.

Hay que reconocer que bajo el Antiguo Régimen, los diferentes reyes de Francia y Navarra apenas si se interesan por la suerte de la lengua de un pueblo que era totalmente vascófono. Por otra parte las instituciones locales adoptan el mismo comportamiento: tanto los Estados de Navarra como el Biltzar de Laburdi no tienen el menor interés por llevar adelante las peticiones de un léxico o de una gramática vasca.

En una palabra, las élites del País Vasco bajo el Antiguo Régimen se mueven en la órbita del modelo francés y a la busca de los favores del poder del Estado, relegan y olvidan su lengua materna: además intentan marcar su diferencia con las masas a base del empleo de la lengua dominante, primero la bearnesa y luego la francesa, tanto en su ámbito normal como en el administrativo. La adopción de la lengua de la clase privilegiada por las capas populares es casi como una especie de promoción social. La lengua del país acaba convirtiéndose progresivamente en la lengua de los campesinos y de los humildes mientras que la del Estado es la propia de las élites —nobles y burgueses— lo que no impide que algunos adopten una actitud oportunista, como Polverel en los años 1780-1789.

De esta forma la regresión de la lengua vasca se debe al desclasamiento social, agravado por las técnicas modernas de desvasquización como son la escuela, el servicio militar, la administración y las mass-media. Los primeros avances de la Revolución de 1789 aseguran por primera vez la introducción del euskera en la literatura oficial y política de los actos gubernamentales y administrativos. Pero muy pronto y en cuanto se institucionaliza el nuevo orden dominado por la burguesía y bajo las consignas del liberalismo —el «dejad hacer, dejad pasar»— se muestra extremadamente celoso en lo que a sus ojos constituye una traba a la libre circulación de los hombres y de los bienes: el tabú de las lenguas.

No se trata de negar las aportaciones liberadoras de esta revolución, pero tampoco podemos pasar por alto los atentados a la libertad que se cometen en este nuevo espacio social. Ambivalencia de un acontecimiento histórico que libera a los pueblos del feudalismo pero les prohibe la utilización de su cultura y de su lengua.

Indudablemente todo el mundo está de acuerdo en reconocer los progresos realizados a partir de 1880 a través de la escolarización. Pero tampoco hay que olvidar en qué condiciones se efectúa ésta: a través de una represión cultural ssistemá-

tica. La prohibición de utilizar la propia lengua, el euskera, en la escuela, ha educado a generaciones de campesinos, artesanos, obreros rurales en la vergüenza de su lengua y de su identidad cultural.

«*Para justificarse se hablaba de 'lucha contra el oscurantismo' cuando en realidad se trataba de sacrificar deliberadamente unos valores humanos, todavía más preciosos por tratarse del patrimonio de las clases más humildes. Como consecuencia psicológica y social de esta acción de erradicación de la lengua de un pueblo se fabricaban poblaciones acomplejadas, resignadas, sin dinamismo. El sentimiento de inferioridad que ha pesado sobre millones de hombres y mujeres de nuestra tierra y que pesa todavía sobre tantos compatriotas salidos de las capas populares es consecuencia directa de esta política represiva con pretensiones culturales*» (Proyecto de Ley del Partido Socialista. número 2269, Preámbulo).

De esta forma, la falsa universidad de la alienación capitalista, marginando una lengua y una cultura específica, no hacía más que reforzar las cadenas de la explotación.

Para Seaska, la legalización de la enseñanza en euskara es fundamental para lograr un bilingüismo efectivo.

PRIMERA PARTE

I.– La dificultad de ser

1.– Pisoteados

A pesar de los pesares y desde hace mucho tiempo, personas, grupos y asociaciones se han volcado en promover la lengua y la cultura vasca bajo cualquiera de sus formas. Numerosas han sido sus intervenciones ante los poderes públicos o cargos elegidos, tanto en el plano departamental como regional y estatal, con el objetivo de que el euskara adquiriese los derechos de ciudadanía en todos los sectores de la sociedad.

Esta acción en el marco de la «Defensa y Promoción de las lenguas de Francia» se ha visto inmersa en la problemática general de las lenguas de los pueblos de Francia. De esta forma y desde 1958, en las oficinas de la Asamblea Nacional se han ido acumulando más de 20 proyectos de ley. Paralelamente y en vistas a conseguir algunas concesiones se han efectuado numerosas gestiones ante diversos ministerios. Recordemos algunas:

1965: Comisión Mixta de lenguas regionales en el Ministerio de Educación Nacional.
1967-68: Misión Lapicida.
1969: Misión Metais.
1970: Campaña de peticiones por el bilingüismo.
1971: Mision Cressard.
1973: Intervención de diputados en la asamblea nacional. Llamada a un mediador (Mr. Pinay).
1974: Intervención a lo largo de la campaña presidencial.
1975: Misión Bruch. Entrevistas de Paris.
1976: Nuevas gestiones en París.

Más de una veintena de años de tenaces luchas, gestiones incesantes para obtener unas ridículas concesiones sin apenas eficacia mientras en ese mismo tiempo la lengua y cultura vasca seguían degradándose: política de promesas abusivas, retardadas, nunca cumplidas. La única disposición notable arrancada ha sido la puesta en marcha del sistema de los itinerantes. Habrá que convenir sin embargo, que en relación con las necesidades, se trata de una medida claramente insuficiente, tanto más que nosotros no podemos contentarnos con la enseñanza de una lengua mientras los padres y enseñantes reclaman ya que los poderes públicos aseguren igualmente una enseñanza en la lengua propia. Por otra parte si en el segundo grado se han alcanzado una serie de horas de enseñanza, hay que señalar que las disposiciones administrativas en vigor no se han aplicado jamás correctamente en los establecimientos escolares de Iparralde. Por otra parte los sucesivos gobiernos se han negado siempre a hacer algo en el sector técnico o agrícola: laguna mucho más importante si se considera que es precisamente de estos sectores de donde provienen los jóvenes que trabajan en la producción y que representan casi siempre a las categorias sociales más desfavorecidas.

El Estado ha manifestado esa misma limitación en la conservación y desarrollo de artes y tradiciones populares de expresión vasca, patrimonio tanto protohistórico como histórico.

A modo de ejemplo, numerosos santuarios de estilo romano o gótico no han sido objeto de la más mínima protección oficial: otras veces ha tenido que suplir ese cuidado la iniciativa local.

Si ha habido restauraciones notables (Ahran, Sauguis, Alcay) hay monumentos que necesitan una rápida intervención (Alcabehety, Serres, Lichans-Sunhar, Ascombe-

guy, Lantabat, Alciette, Bascassan, Harambels). No hay inventarios en lo que concierne a retablos, cuadros, etc. (iglesias de Urcuit, Macaye, Itxassou...).

En el campo de la arquitectura civil y militar hay que señalar una casi absoluta falta de estudios (planos, bocetos, estudios de arquitectura...). No existe una clasificación de estilos cuando algunos monumentos se remontan a la edad media, y nada se ha hecho sobre monumentos funerarios, estelas, cruceros, etc.

En una palabra este patrimonio histórico, por otra parte tan notable, está a punto de sufrir pérdidas auténticamente irreparables.

2.– El combate militante

Mientras tanto, las organizaciones culturales han ido llevando un trabajo militante en la penuria y abnegación intentando buscar, conservar, proteger, enriquecer y promover los diferentes aspectos de la lengua y de la cultura vasca.

Se han desarrollado los estudios vascos y un poco a través de todo el mundo se los ha introducido en la universidad, sometiendo el debate de la identidad vasca a una metodología científica rigurosa y proporcionando de esta forma a la lengua y la cultura vasca de una base científica seria.

Para que produzca todos sus frutos una verdadera estrategia de transformación, nos parecen necesarias tres condiciones:

a) Un marco institucional apropiado

El proyecto de ley del Partido Socialista número 2269 prevéuna «gestión regional de la educación y de la cultura».

En el marco de una tal descentralización, un nuevo corte departamental que cubra el territorio del país vasco norte, le daría así una personalidad administrativa al tiempo que le dotaba de una estructura más adaptada a una política de promoción de la lengua y la cultura vasca.

b) Una nueva legislación El Estado no puede descargarse del grave deber de reparar siglos de injusticia y desprecio.

En esa línea los trabajadores de los «Encuentros» han permitido la redacción de un estatuto de la lengua y la cultura vasca.

c) Cambiar el espíritu, establecer una nueva correlación de fuerzas. Es claro que la estrategia de transformación va ligada a un cambio de tipo institucional y a medidas de orden legislativo. Para ello se necesita igualmente el cambio de mentalidades, la modificación en la correlación de fuerzas dentro del país vasco mismo. No basta con un cambio institucional y legislativo que venga de las alturas.

La gravedad de la situación impone severas exigencias a los habitantes del país vasco. No puede permitirse que los indiferentes sigan sosteniendo que basta con una política de aparente tolerancia y de «dejar hacer». Si a una lengua se le rehusan los medios que necesita para supervivir, se le está ya matando por mucho que se ensalce sus valores puramente decorativos. Por otra parte los interesados en el asunto no pueden engañarse si se resignan sin exigir lo que es necesario para que una lengua pueda subsistir y si ellos mismos no hacen todo el esfuerzo para alcanzar en este campo una formación indispensable para poder hacer frente a las exigencias de una vida actual y moderna en la que la lengua o la cul-

Monumento al biltzar antiguo, en Ustaritz

tura no queden totalmente desfasadas.

Todo el mundo tiene que darse cuenta que en determinados contextos, «dejar vivir» viene a significar desgraciadamente «dejar morir». Conclusión El proyecto de estatuto de la lengua y de la cultura vasca tal como ha sido definido en los principios arriba enunciados debe permitir el desarrollo de la personalidad vasca en el seno de una comunidad que respetaría sus derechos y colmaría sus aspiraciones a una vida cultural más profunda. Debe garantizar a todo vasco que viva en su tierra los medios de cultivar plenamente su lengua y disfrutar con las diversas formas de su cultura. Debe incitar y ayudar a toda persona instalada en el país vasco para interesarse en el euskara y en su cultura.

El estatuto de la lengua y de la cultura vasca pone en marcha una política cultural diametralmente opuesta a la vigente hasta ahora, una política de verdadero bilingüismo.

– Este nuevo modelo de política comienza con un sistema educativo original. La formación inicial de los niños se haría, sea en euskara con enseñanza del francés, sea en francés con enseñanza del euskara, en los diversos ciclos de primaria y secundaria.

La formación permanente y continua contribuiría a la euskerización de todos los adultos que quisieran reaprender el idioma perdido o adquirir un buen conocimiento del euskera.

– Este nuevo modelo de política se aplica en los medios de comunicación de masas permitiendo el acceso pleno del euskara en los mass-media (radio y televisión vascas de servicio público).

– Este nuevo modelo de política se extiende a todos los campos tan originales de la cultura vasca favoreciendo el espíritu de conservación y el de reacción respecto a la música, teatro, bersolarismo, danza (folklórica y de ballet), patrimonio histórico, artes plásticas, y entornos generales y concretos.

– Este nuevo modelo de política supone orientaciones que se han elaborado con cuidado: supone también que tanto los medios humanos como los económicos pensados e imaginados por las comisiones y puestos en marcha por los poderes públicos concreticen gradual y eficazmente la conservación y el desarrollo de la lengua y la cultura vasca. SEGUNDA PARTE

I. Enseñanza Ha llegado el momento de imaginar y preparar un estatuto de la lengua vasca en la enseñanza y en los medios de comunicación de masas y en la vida pública. Hay que articular este estatuto en lo que concierne a la enseñanza dentro de un servicio público de educación laica, unificada, descentralizada, una escuela que abarcaría a todo el conjunto de niños vascos en edad de escolarización.

Un servicio tal y en una tierra como el país vasco con dos lenguas, supone la libertad para ambas de desarrollarse libremente. No se podría pues mantener ya en la discriminación al euskera impidiendo usarla a los que la tienen como su lengua en los medios de enseñanza. Se trata de una libertad, de un derecho, y la escuela laica no puede reprimir esa libertad sin renegarse a sí misma.

Hay que aplicar este derecho a la libertad. Si implica al derecho de los padres o alumnos a rehusar la enseñanza del euskara, lo que supondría el carácter facultativo de esta enseñanza, implica igualmente al derecho de los padres y alumnos a ver figurar el euskara como materia enseñada con la misma categoría que cualquier otra y a todos los niveles escolares y a poder escoger una enseñanza que fuera hecha en esta lengua propia.

De esta forma, en el interior de un servicio público de educación laica y unificada y descentralizada, se ofrecerían a la lengua vasca auténticas posibilidades de desarrollo que tenderían hacia un verdadero bilingüismo. El «dejar vivir» privado de medios que equivale a un «dejar morir», se convertiría así en un «querer vivir».

Está la experiencia de dos pedagogías. Las dos comenzaron por la misma época (1969). Las dos han seguido su rumbo.

La primera se lleva a cabo en la enseñanza pública y posteriormente en la privada quedando localizada al menos en su generalidad a la enseñanza de la lengua en las guaderías por un sistema de itinerantes (3

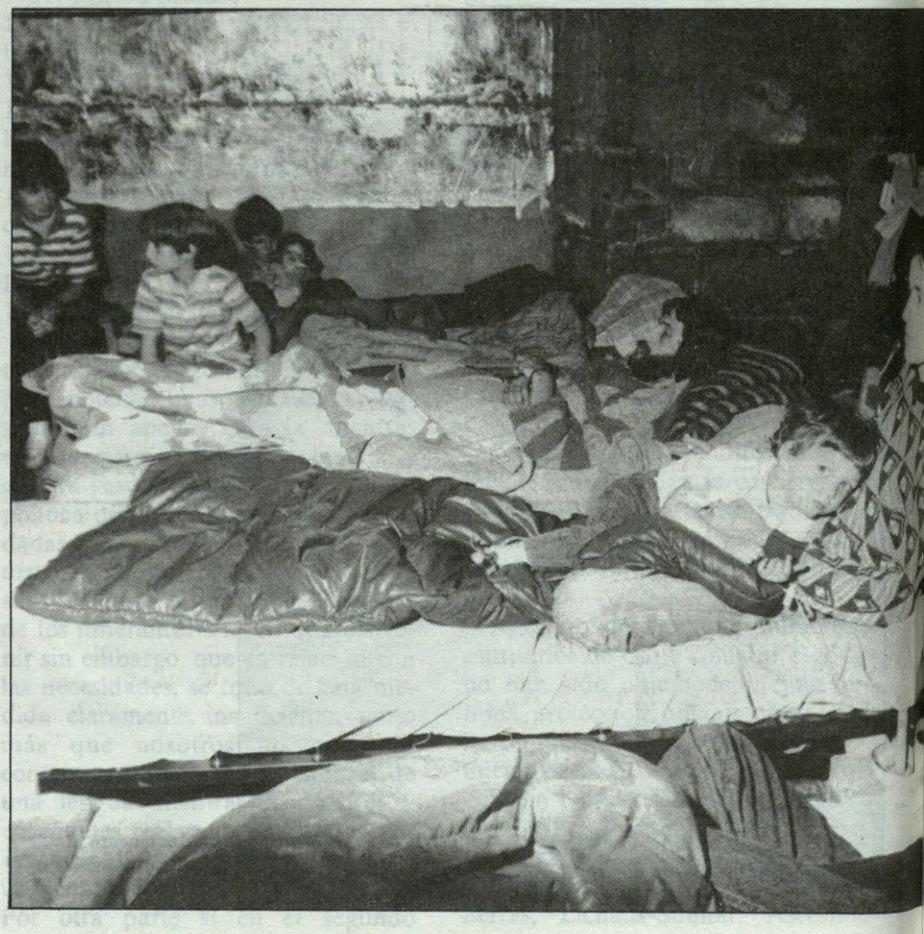

horas por semana) o también aunque poco aplicada, en la enseñanza elemental (una quincena de institutores vascófonos utilizan las 3 horas semanales).

La segunda se ha hecho fuera de la enseñanza pública y privada, en las ikastolas en las que el euskera es la lengua de enseñanza y el francés se introduce a lo largo de la escolaridad de primer grado. El sistema se extiende a la enseñanza secundaria (hasta la quinta en 1981-82). Ninguna de las dos experiencias debe ser descartada. Por el contrario ambas debieran ser sostenidas e incluso ampliadas gracias a un servicio público de educación original, específico del país vasco, a la vez laico unificado y descentralizado.

A partir de estos principios y experiencias la nueva enseñanza, respetando siempre la voluntad de padres y alumnos, ofrecerá por una parte una enseñanza en euskera y por otra una enseñanza en francés. Se trata de que ambas enseñanzas sean parte de un mismo servicio de educación laica, unificada y descentralizada, capaz de conservar y promover un verdadero bilingüismo en el país vasco.

Dentro de la prolongada campaña de movilizaciones a favor de la legalización del euskara, un trabajador de Seaska y tres padres de ikastola no dudaron en llevar a cabo una larga huelga de hambre.

Después de un año de mandato del Gobierno Mitterrand, el descontento popular ante el incumplimiento de las promesas electorales es evidente.

1. Primera fórmula: Enseñanza en euskera: primaria-secundaria: La repartición lingüística en esta enseñanza se hará de la manera siguiente.

– Guarderías: Todo en euskara.

– Primaria: Introducción progresiva del francés, 1, 2, 3, media jornada por semana siguiendo el siguiente esquema (En CP; francés, de nada a media hora por semana). (En CEI: de media jornada a dos medias jornadas por semana). (En CM1: de dos medias jornadas a tres medias jornadas por semana). (En CM2: de dos medias jornadas a tres medias jornadas por semana).

De todas formas habría que matizar más las cosas según la localización geográfica, señalando que contra más fuerte sea la presión francófona en el exterior, menos se necesita en la escuela.

– Secundaria: Los cursos de francés en francés, los cursos de lengua viva en lengua viva, las otras materias en euskara (con adaptación en francés). 2. Segunda fórmula. Enseñanza en francés: Primaria-secundaria. La repartición lingüística en este sistema es extremadamente simple ya que solamente trata de orientarse hacia una impregnación de lo cotidiano en euskera. Asi se daría una hora de euskara por día a lo largo de la escolaridad en la primaria y secundaria.

En cualquier caso se tendrá en cuenta la noción del equipo pedagógico en la escuela, según el reparto lingüístico y las especialidades.

Nota: En lo que concierne al mismo euskara, su enseñanza irá en conformidad con las normas dictadas por Euskaltzaindia. 3. Una única escuela para todos Este servicio público reunirá al conjunto de los niños en una misma escuela, con dos posibilidades bajo el mismo techo: no se trata pues de una escuela aparte en otros locales sino la cohabitación en la misma escuela pública de dos fórmulas a escoger libremente por los padres. El enseñante de euskera bajo una fórmula podrá hacerlo igualmente bajo la otra. Por lo tanto será un sistema no concurrencial. Los edificios serán comunes, los profesores también, el reclutamiento escolar y hasta el patio de recreos. O sea lo contrario a cualquier tipo de segregación. Se trata de una visión nueva de la escuela con una gran capacidad de imaginación y valentía:

Habrá que recordar, a propósito de las dos fórmulas, que la libertad de elección debe existir a nivel de padres o alumnos pero no al de la Administración, que debe ser neutral y con una sola obligación de organizar la enseñanza en las condiciones antedichas. 4. Enseñanza superior Creación de un DEUG y de una licenciatura de euskara en Bayona. Se darían los cursos en un Instituto de Estudios Vascos en Bayona que tendría como función 1) Convertirse en centro de enseñanza. 2) Centro de Investigación. 3) Cen-

tro de formación continua. 4) Centro de documentación pedagógica. 5. Reclutamiento y formación de profesores Primer grado: en el actual sistema de la escuela Normal se necesitan dos concursos de reclutamiento —uno destinado a los vascófonos que seguirán necesariamente los cursos del Instituto de Estudios Vascos con una formación pedagógica. —Otro destinado a los no vascófonos que deberán poder seguir cursos de iniciación al euskera con vistas a su efectivo aprendizaje.

Sabiendo que la enseñanza es esencial para el mantenimiento o pérdida de una lengua, los vascos, han multiplicado los cursos de euskera, han abierto ikastolas y han creado una nueva pedagogía fundada en el pluralismo lingüístico. Hoy día 600 niños repartidos en las ikastolas, guardería, primaria y secundaria, pueden beneficiarse así de una escolaridad donde la lengua-vehículo sea el euskera sin exclusión del francés. Para hacer frente a la inoperancia de Educación Nacional, las Asociaciones han elaborado por su cuenta numerosos materiales de trabajo necesarios para la enseñanza: se han organizado cursos de preparación y reciclaje para los maestros mientras Educación nacional seguía perdida en la penumbra.

No cabe duda que las mas-media de expresión francesa han sido y son un importantísimo factor de desvasquización. La intrusión de la radio y de la televisión en los hogares ha acelerado el proceso de abandono del euskera. Los pocos minutos concedidos a la lengua vasca no dejan de tener un valor puramente simbólico y se trata sobre todo de una triste y lamentable limosna.

Esos medios audiovisuales podrían ser un fantástico instrumento de revasquización a poco que el poder de esos medios pasara a manos de los mismos vascos. Pero esto sólo será posible en tanto los poderes públicos accedan a ofrecer sus medios técnicos y financieros con vistas a explotar adecuadamente las evidentes posibilidades que se ofrecen.

Personas a título individual, asociaciones y pequeños grupos han tenido que movilizarse por su cuenta para salvar del abandono, del desconocimiento y de la pérdida a importantes campos de la cultura vasca.

Hace decenas de años que la danza, el canto, el teatro de expresión vasca se han ido manteniendo y desarrollando parcialmente gracias a la acción de grupos que han funcionado con enormes dificultades económicas y a veces en la pura indigencia. Ellos mismos han tenido que asegurar la formación técnica y pedagógica, la animación, la puesta en escena... sin hablar de los difíciles problemas de creación.

A modo de ejemplo podemos mencionar que hay 60 grupos de danzas enmarcados en tres federaciones y que aseguran la vida de 35 escuelas.

Hoy por hoy, la vida cultura vasca es el resultado del voluntarismo de gente entregada y practicamente desprovista de toda ayuda a los que incumbe la responsabilidad de hacer vivir y desarrollar la creación artística de este país. Esta gente ha tenido que trabajar en ir convenciendo a los poderes a menudo hostiles o en el mejor de los casos indiferentes y en sacudir por otra parte a una conciencia vasca que día a día pierde su propia identidad. Por otra parte la falta de medios económicos obligan a esa vergonzante insistencia ante los poderes públicos.

De esta forma estas personas auténticamente militantes de la causa vasca asumen como tarea no solamente el testimoniar el hecho vasco del que somos herederos sino también el adaptarlo a las nuevas condiciones de nuestro tiempo y lanar las bases de un futuro.

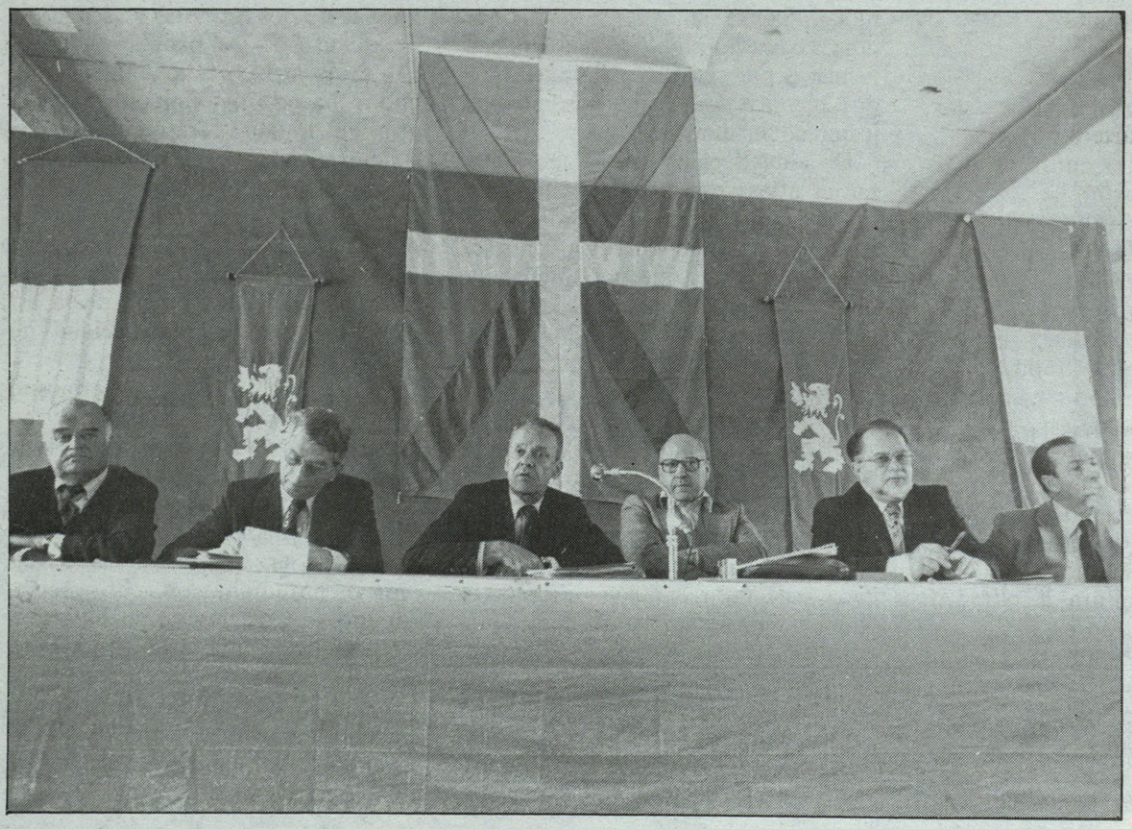

Biltzarre de alcaldes de Zuberoa y Behenafarroa

Las pastorales de Zuberoa, una de las expresiones teatrales más tradicionales, se siguen escenificando gracias al esfuerzo popular.

3.– Voluntad de vivir

Es claro que a la sociedad vasca le ha tocado sufrir la confrontación con fenómenos de transformación y de adaptación de sus estructuras de producción a la vez que se establecían nuevas relaciones sociales e instituciones más modernas. Surge así el peligro de poner en evidencia ciertas formas de cultura que pueden catalogarse como retrógradas, desfasadas y fruto de una visión nostálgica de la historia.

Pero por otra parte también se rechaza un desarrollo cultural reflejo de una cultura artificial por muy brillante que sea. Habría que ahondar en la memoria colectiva y buscar allí la inspiración y el dinamismo necesario para inventar nuevas formas en una tarea de creación, actualización y reintegración de nuestro patrimonio. A modo de ejemplo ahí están los esfuerzos por renovar las formas teatrales: mascaradas, toberas, pastorales, sin olvidar el teatro clásico, el ballet, la música polifónica coral y de orquesta.

Los vascos queremos reelaborar nuestra propia cultura a partir de nosotros mismos y no en función de intereses de grupos financieros que administran la sociedad o en función de los dictados de una administración y de circulares de París o mañana de Burdeos.

Queremos vivir nuestro tiempo y nuestra identidad en una creación colectiva permanente. Haciendo nuestra la frase de K. Yung: «El individuo es el portador y el creador de la cultura» nosotros queremos una cultura para el presente que conlleve la adhesión y el entusiasmo de todos los que trabajan en la construcción de Euskadi Norte.

Renunciar a nuestra especificidad cultural, a nuestra personalidad, es renunciar a nuestro propio futuro, es resignarnos a la sumisión de cualquier poder establecido.

Por otra parte tampoco podrá haber un real desarrollo cultural sin un país vasco capaz de vencer el paro y la emigración, sin un país vasco en el que cada hombre o mujer pueda vivir y trabajar en verdadera libertad.

II. La afirmación de los principios

1.– La universalidad de cualquier lengua

Destruir una lengua para inculcar otra lengua o cultura por muy hermosas que sean es algo que atenta contra los principios de libertad y dignidad de la persona humana. De esta forma, los vascos, incluso cuando se sienten enriquecidos por la cultura francesa sufren una íntima mutilación en la medida en que no han tenido la posibilidad de cultivar su propia lengua. Porque no es cierto que existan culturas privilegiadas que deban tener la exclusiva de servir de vehículo al conocimiento científico, al progreso.

2.– La no discriminación

Cualquier población con idioma propio tiene el derecho indiscutible de utilizar su propia lengua tanto en la educación, administración, como en los medios de comunicación social. Es una exigencia de la democracia, de los derechos de la persona humana y del derecho internacional, derecho afirmado por todas las convenciones internacionales: ONU, UNESCO, Consejo de Europa, Declaración Universal de los Derechos Humanos y de las Libertades Fundamentales. En la Convención contra la discriminación en el campo de la enseñanza adoptada por la UNESCO en diciembre de 1960 se explicita este derecho en el art. 5.

Seguramente los responsables del Gobierno objetarán que desde la ley Deixonne de 1951 ya no se puede hablar de una prohibición o dificultades para la lengua vasca. Pero ¿de qué sirve una autorización teórica si se niegan los medios prácticos? En definitiva sólo viene a ser una especie de paraguas a cuyo abrigo se consuma la destrucción de la lengua y la cultura marginada.

Lo más sorprendente, en la violación de los compromisos que Fran-

cia tenía firmados, es que se trata de un país con un gran cartel en todo el mundo como gran defensor de los Derechos del hombre y como campeón de las libertades.

3.– La reparación

El pleno conocimiento de la lengua vasca y la ausnecia de discriminación son una necesaria condición de cara a la justicia. De todas formas no basta eso. Los inmensos daños causados por la política represiva del Estado en la lengua y cultura de los pueblos de Francia, exigen medidas concretas y específicas de reparación:

III Los «Encuentros por un Estatuto de la lengua y la cultura vasca»

Estos grandes principios del derecho y de la democracia han sido recogidos claramente por los que hoy detentan el poder.

a) M. Francois Mitterrand, Presidente de la República, en tanto que líder del Partido Socialista ha refrendado todas las proposiciones de ley de este partido en el sentido del reconocimiento de las lenguas y culturas de los pueblos de Francia.

Sobre el particular se definía claramente

– el 14 de marzo de 1981 en Lorient

– al responder a los presidentes de las asociaciones para la creación de un Departamento Vasco.

– en sus «110 proposiciones para Francia» (Proposición 54 y 56).

b) El partido socialista ha presentado dos proposiciones de ley.

– Creación de un Departamento del país vasco, número 2224.

– «Lengua y cultura de los pueblos de Francia» número 2269.

De esta forma hemos constatado con interés la llegada al poder de un Presidente y de una formación política que ha adoptado, al menos en teoría una posición neta sobre el pleno acceso de la lengua y de la cultura vasca en los diferentes campos.

Las condiciones políticas creadas por la elección presidencial del 10 de mayo y las legislativas de junio del 81 han llevado al conjunto de asociaciones culturales y sindicales, bajo la llamada de la academia de la lengua vasca y de Ikas, a reunirse para organizar los «Encuentros por un estatuto de la lengua y la cultura vasca».

Para empezar hemos asumido las declaraciones del ministro de la Educación Nacional, M.A. Savary que pedía una «reflexión metódica» y «acuerdos continuos», un conjunto «de observaciones y de reflexiones que proporcionen al plan nacional una dimensión de aperturas generosas» (Discurso de Montauban).

– 1970 proposición para el bilingüismo dirigida al primer ministro.

– 1977 proyecto de estatuto elaborado por Ikas que fue presentado en el Biltzar de alcaldes de Laburdi así como en el de Soule y la Baja Navarra.

– 1978-79 proyecto de carta cultural vasca.

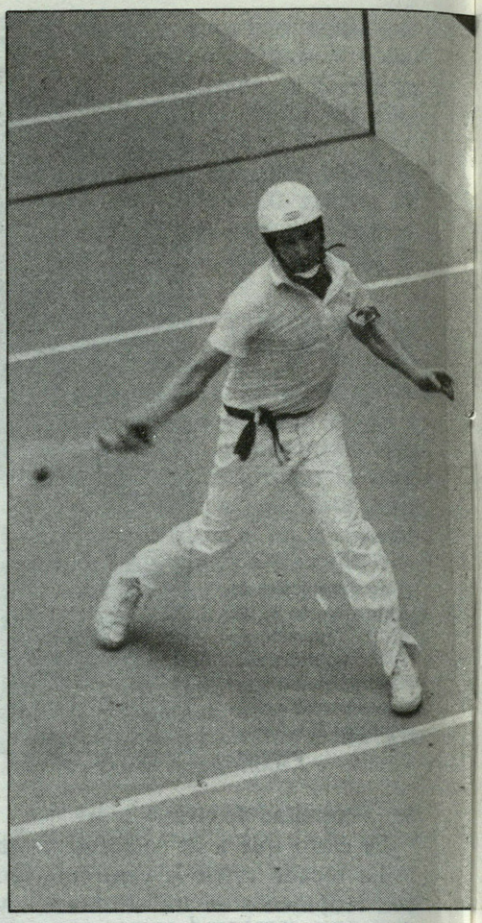

Los «Encuentros» quieren ser un lugar de intercambio de puntos de vista, de reflexión, de análisis, de investigación, de balance de necesidades actuales en materia de lengua y cultura vasca.

El Estatuto de la lengua y la cultura vasca también exige que las señalizaciones de carretera sean bilingües.

El deporte de la Pelota Vasca forma parte de la cultura popular de Euskal Herria, y la ayuda para su desarrollo es otro apartado del Estatuto.

Actualmente los institutores pasan un DEUG particular cuyo contenido se explicita en un J.O. del 27 de julio del 79.

El institutor destinado a la enseñanza del francés seguiría pasando este DEUG pero igualmente un UF de euskera y otro UF de civilización y cultura vasca.

El institutor destinado a la enseñanza en euskera o del euskera tendría que obtener el DEUG de euskera en el Instituto de Estudios Vascos y podría beneficiarse de una formación pedagógica en euskera.

Segundo grado: La enseñanza debiera obtener los títulos habituales de la Universidad. Quien quisiera enseñar una disciplina en euskera tendría que alcanzar primero la licenciatura correspondiente (en la Universidad que fuera) y luego pasar un año consagrado a la adaptación de un léxico especializado, una formación en Ciencias de la Educación y la participación en cursillos seleccionados por las autoridades competentes (entre otras, la Universidad) y que podrían tener lugar sobre todo allí donde ya se da este tipo de enseñanza, es decir en el país vasco.

La renovación de la enseñanza pasa por una mejora sensible de la formación de los profesores, a través del acceso de todos los enseñantes a una formación del segundo ciclo universitario y por la puesta en marcha de un sistema de formación única de profesores de primer y segundo grados antes de la diversificación posterior en función de las enseñanzas que se vayan a dar.

6.– La gestión

Un sistema de gestión pluri-partida se constituirá con estos elementos: a) Poderes públicos (Administración, Colectividades locales), b) Personal de sistema educativo, c) Beneficiarios (Padres de alumnos, alumnos, organizaciones de trabajadores).

Al hablar de gestión no se trata de una palabra que recoge solamente el aspecto económico sino también el contenido de los programas y la formación del profesorado.

7.– Instituto de revasquización y de alfabetización

a) Este Instituto será un organismo público admitido como un organismos de formación.

b) Este organismo tendrá una vocación post-escolar o paraescolar de tal forma que pueda revasquizar a todos los que lo deseen, sea en fábricas o comunas, una formación permanente o una formación continua.

c) Su gestión será tripartita según las mismas condicions indicadas anteriormente.

d) Este Instituto dispensará sus servicios al conjunto del país vasco.

e) Los enseñantes serán dotados de una suficiente formación (cursos del Instituto de Estudios Vascos) a fin de alcanzar un indiscutible competencia.

f) El euskera utilizado y enseñado se hará conforme a las normas dictadas por la Asociación de Lengua Vasca (Euskaltzaindia).

II. Mass media

1.– Creación de una región-programa país vasco

La especificidad lingüística y cultural del país vasco exige la creación de una región-programa país vasco en materia de radio y televisión en el espíritu de las proposiciones de ley presentadas por el partido socialista.

– Número 2269, «Relativa a la plaza de las lenguas y culturas de los pueblos de Francia en la enseñanza, la educación permanente, actividades culturales y en las emisiones de radio-televisión».

– número 2224, «Referido a la creación de un departament del País Vasco (y en particular el artículo 11)».

– «Y el informe de la comisión sobre la reforma de los audiovisuales llamado 'informe Moinot'».

2. Radio

Creación de dos frecuencias emitiendo desde las 7 horas hasta las 24, una en euskera y la otra en francés.

3. Televisión en euskara

Creación en Bayona de un centro de fabricación y producción Radio TV encargada de realizar las catualidades televisadas, documentales, películas, magazines (culturales, de información), programas infantiles. El tiempo de antena en euskera sería igual al menos que el concedido a otras regiones.

Creación en Bayona de una cinemateca constituida por los programas realizados ya en euskara por FR3.

Un País Vasco incapaz de vencer el paro y la emigración, no puede tener un desarrollo cultural real.

4. Instalaciones

Ya existen: emisor de la Rhune, repetidores de la Madelaine (Soule) y de Jara (Baja Navarra).

Dada la existencia de una comunidad lingüística idéntica a ambos lados de la frontera, no se trata de limitar voluntariamente el alcance de las emisiones de radio o TV (como es el caso ahora) a la zona continental de Euskadi. Por otra parte esta difusión sin fronteras se sitúa en el espíritu y voluntad expresados por los poderes de extender el influjo cultural de Francia.

Teniendo competencias el gobierno autónomo de Euskadi Sur para establecer relaciones internacionales en el campo cultural, deberían crearse encuentros sistemáticos para permitir el intercambio de emisiones y la posibilidad de coproducciones.

5. Formación de personal

En la perspectiva de la creación en el país vasco de una estación de radio y televisión, los organismos oficiales designados en el marco de la nueva ley a asegurar la formación de los entes de sociedades de radio y televisión (Educación Nacional, centros especializados audiovisuales, etc.) tendrían que asegurar los cursillos de formación para animadores, periodistas y técnicos. Los no vascófonos seguirán cursos de lengua vasca y los organismos de Televisión y de radio inscribirán como prioritario en el marco de la formación permanente al euskera para los agentes que trabajan en la región país vasco.

III.– Patrimonio histórico y cultural

1.– Patrimonio monumental y objetos mobiliarios

Se creará en Bayona un puesto de arquitecto de edificios de Francia con la función de conservador de los monumentos históricos para la conservación y la protección de los monumentos y lugares.

Del mismo modo, los poderes públicos debieran crear una comisión encargada del estudio, del inventario y de la protección de los objetos mobiliarios. A través de estas dos instancias se trata de realizar una vasta tarea de salvaguarda. Esta tiene que traducirse en operaciones de restauración arquitectural y artística que se apoyen en la puesta en marcha sobre todo de la reglamentación nacional protectora de monumentos y lugares:

– Inscripción y clasificación de monumentos.
– Restauración de monumentos.
– Protección y restauración de pueblos o habitats típicos.
– Protección de la arquitectura rural tradicional.
– Creación de un centro de estudios sobre el habitat en materia de urbanismo, de arquitectura y de mobiliario interior.

2.– Etnología

En el plan etnológico, hay que hacer un trabajo de recogida de los rastros de la cultura que van desapareciendo investigando en los ancianos de los pueblos e inspirándose en los métodos y técnicas de trabajo empleados por el grupo Etniker de Euskadi Sur.

3.– Antropología

– Creación de un museo de la prehistoria donde se reunirían todas las colecciones descubiertas en el país vasco y que se encuentran dispersas aunque con una mayoría en el museo de St. Germain-en-Laye.
– Serían trasladadas al país vasco las colecciones que se encuentran actualmente en el Museo Nacional de Artes y Tradiciones Populares.

4.– Arte y cultura popular

a) Creación de un Conservatorio de arte y cultura popular vasca pluridisciplinar interasociativa, abarcando:
– Un espacio escénico equipado con 200 plazas y auditorium.
– Un estudio de grabaciones de radio y televisión.
– Un estudio de reproducción.
– Un laboratorio fotográfico con fototeca.
– Un taller de decorado y vestuario.
– Una biblioteca.
– Una sala de archivos y documentación.
– Una sala de conferencias.
– Un secretariado.

Esta estructura será puesta a disposición de la danza, de la canción, de la música, del bersolarismo, del teatro, de la pelota vasca, etc.

b) Creación de puestos asumidos enteramente por los poderes públicos.
– 15 monitores encargados de enseñar la danza.
– 2 animadores: un profesor de canto para mejorar la calidad de las voces y formar a los directores de coral. Otro capaz de hacer funcionar el material audio-visual del conservatorio.
– 1 animador itinerante por cantón, encargado de formar a los enseñantes y organizar cursillos en medios escolares. La financiación de su formación técnica y pedagógica también será garantizada por los poderes públicos.
– 2 archiveros-bibliotecarios, encargados además de preparar un plan de publicación de obras que podrían

proporcionar los artistas locales (canto, teatro, bertso sobre todo).
– 1 decorador u especialista en vestuario, responsable del correspondiente taller.
c) Creación de antenas móviles particularmente orientadas hacia las artes y cultura de Soule y Baja Navarra (mascaradas y pastorales por ejemplo).

En contacto con los diferentes organismos socio-culturales que ya existen y con el Conservatorio de Arte y Cultura Popular.
d) Ayuda al desarrollo de la práctica de la pelota vasca.
– Todos los nuevos centros deportivos que se creen deberán disponer de una instalación que permita el juego de la pelota, según las normas de la Federación de Pelota Vasca.
– Cada comuna debe estar dotada de un frontón cubierto.
– Entre las prioridades para enseñantes debe constar el ser originario del país vasco y su práctica de la pelota.
– Creación de puestos para itinerantes que se encargarán de iniciar en el juego de la pelota a los institutores.
e) Ayuda al desarrollo del bersolarismo.
– 2 consejeros pedagógicos encargados de colaborar con los enseñantes a fin de asegurar una formación progresiva y continua de los alumnos tanto en el primer como en el segundo grado.
– un animador que tenga por función la organización de espectáculos de bertsolarismo asi como la formación de los jóvenes bertsolaris que salen de las escuelas.

IV.– Utilización de la lengua vasca en los servicios públicos

1.– Todos los paneles de señalización de carreteras que dependen del Estado de la región, del departamento o de las comunas deben ser bilingües.
2.– La acogida en todas las administraciones y servicios públicos debería poderse hacer en las dos lenguas: vasco y francés. Los documentos impresos estarán escritos igualmente en las dos lenguas.

Se nombrará al menos un vascófono en cada centro de acogida para alumnos en dificultades que les hacen apartarse de los actuales CMPP o de Custodia de la Infancia.

3.– Formación permanente: los funcionarios que lo deseen deben poder continuar en el perfeccionamiento de la lengua vasca. Se debieran extender diplomas que atestigüen el conocimiento de la lengua vasca.

CONCLUSION

Estos son los que adoptaron el texto: Ikas, Euskaltzaindia, Gau Eskolak, UIS. CFDT del país vasco (Unión Interprofesional de sindicatos CFDT del país vasco), CGT FR3, ACIEB (Asociación para la creación de un instituto de Estudios Vascos), Euskal Dantzarien Biltzarra, Federación Dantzari, Lauburu, Federación Francesa de Pelota Vasca, Liga de Pelota del país vasco, Antzerkilarien Biltzarra, Eskualzaleen Biltzarra, Bertsularien Lagunak, Kanboko Ikasleak, Lapurtarrak, Sustraiak, Eibat, Ereileak, Xinkako, Su Hazia, Mende Berri, Kanta Soinuak, Arroka, Seaska. Esta última organización suscribió el estatuto de la lengua y cultura vasca formulando sin embargo, dos reservas: 1) el espacio que llena el día de hoy el fenómeno de las ikastolas en el mundo cultural vasco, no es tratado en este proyecto en su justo valor. Nosotros consideramos que sin un sistema de escolarización en euskera, todas las medidas tomadas en favor del euskera no alcanzarán el objetivo buscado: un bilingüismo efectivo en el país vasco. 2) Aunque es pura teoría nosotros también suscribimos el principio de cohabitación en la misma escuela pública de las dos fórmulas de enseñanza, sin embargo, por razones pedagógicas apuntamos nuestras serias reservas a la oportunidad de esta cohabitación.

Grupo de Danzas «Oldarra», de Biarritz.

«Erranak Erran» berrikitan agertu liburuaren azken predikuan Landartek erraiten zuen antzerkia ez zela irakurtzeko egina, baizik eta entzutzeko eta ikusteko, eta doi bat damu zela antzerki zati batzuren liburutan agertzeaz.

Berdin damu gu, Daniel ez bait da irakurtzeko, baizik eta entzutzeko, ikusteko, mila doinu bait ditu, bere bereak, ironia, karra, aserrearen agertzeko, halaber badituela honenbeste keinu bere mezu mintzatuaren osagailu. Ikusgarria. Antzerkilaria, errotik.

Hegoaldeko irakurleak, euskal telebistarik ez dagoen ber, holako entrebista hotz artifizialekin beharko du egin, nahiz suerte doi batekin kausi dezakeen geure Landart, poteoaren tenorean, Donostiako parte zaharrean, bere «sakela zokoa bezain ongi» ezagutzen duena...

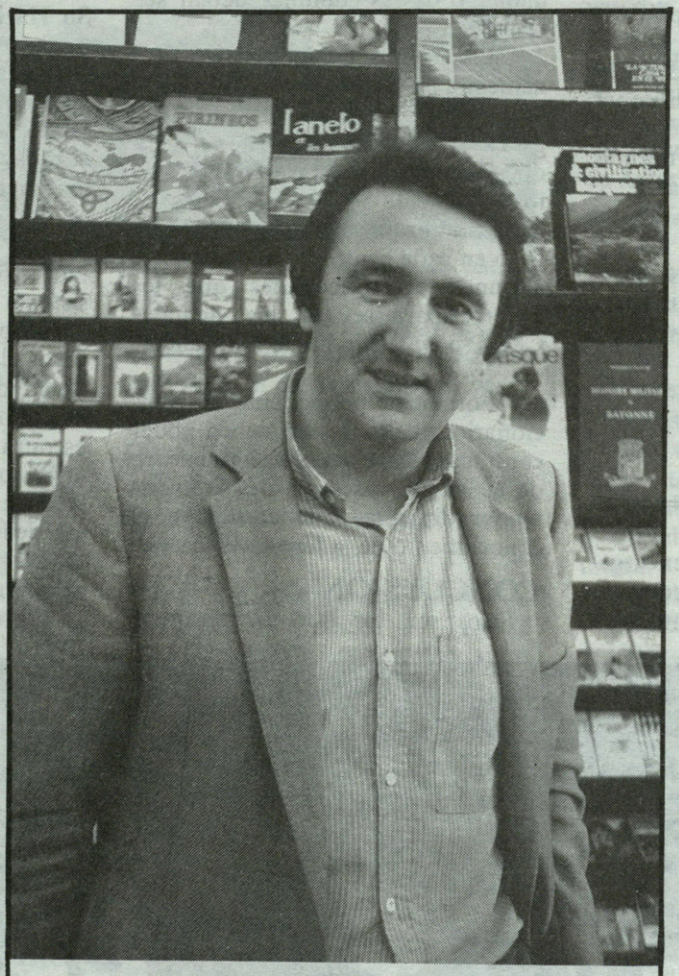

Daniel Landart

Antzerkian eta herrian aktore polifazetiko

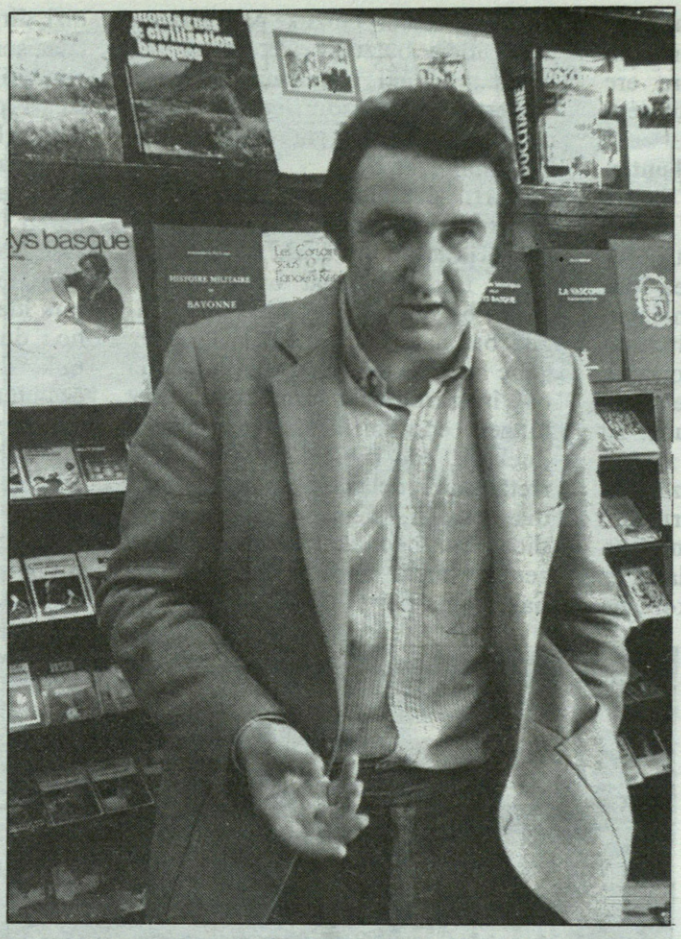

"Llegar a los dieciséis años fue, para mí, como nacer otra vez, porque fue entonces cuando tomé conciencia de mi ser euskaldun"

PUNTO y HORA.: «Ahien ahula» idatzi huen Daniel, kontatzen huela pixka bat hire haurtzaroa. Orduan hainzuzen aipatu huen liburu horri segida bat ematea, gaztaroa eta militantismoa kontatuko zizkiguna. Egitekoa gelditzen duk. Idatziko ote duk jarraipen hori?

DANIEL LANDART.: Ez zekiat noiz idatziko dudan, ez bait ditut oraino gauzak hain argi ikusten. Gero eta joanago, halako beldur batek hartzen naik... Ainitz banikek errateko, hamasei urtetatik orainarte, Iparraldeko bizian parte hartu baitut, bai politika mailan, bai kultura mailan... Baina...

P. y H.: Hamasei urteak muga berezia izan duk?

D.L.: Egia, hamasei urtetan berriz sortu naizela, ohartu haizelarik euskalduna nintzala. Euskara mintzatzen nian aitamekin, familian ikasia, eta neretzat biziki inportanta izan duk kontzientzi hartze berri hori...

Orduan zinez, eskolan eta baztertua izana ba nintzen, bat batean, halako gauza zoragarri bat bezala etortzen zaitak, euskalduna nintzala jakitea. Huntatik landa, hamasei urtetatik at, Euskal Herria bere osotasunean ezagutu diat. Bestalde, nola langile nintzen, bi gauzak batean eraman ditiat: langile eta euskaldun.

P. y H.: Erraza izan duk lotura hori egitea?

D.L.: Ez duk batere erraza izan. Lehenik, nola Donoztirin, Be-Nafarroan sortu nintzen, baserriaren jabe eta nagusi baikinen, gure aitak, nahiz eta bere buruaz edo bere nagusigoaz ez hartua izań, ba ginauzkeian ordukotzat mutilak edo morroiak eta langileak gu baino gutiago zirela.

Egun batetik bestera, neu gertatu nauk nagusi baten meneko. Beste langileak ez nitian ezagutzen.

Egia duk ere, hain inportanta zitzaidan euskal abertzaletasunari, lehentasuna eman niola. «Enbatan» jende andana bat ezagutu diat, zoragarri zian, zoragarri biltzarretara ibiltzea, Enbata aldizkaria zabaltzen aritzea...

Ez diat sekulan ukatuko, sobera markatu bainau pasaia horrek, lantegi batean lan egiten bainuen, sindikataren erdian egin lana bezain premiatsua zitzaidala abertzale lana; sindikateko lanak ez nindian kulturakoak bezainbat betetzen hurbildik ere...

Neretzat errazago duk kulturan aritzea, ezenez eta langile borrokan lan egitea. Nahiz eta kultura ere eguneroko lana den, baina diferentea duk!

P. y H.: Hire gostuko, Herri huntan problematika guziak behar bezala azalduak dituk?

D.L.: Ba dituk problema batzu sekula aipatzen ez ditugunak, ez Iparraldean ez eta Hegoaldean; haietan sexual problema, sekulan aipatzen ez duguna, eta izigarri inportanta duk! Ororen buru, orai hemen aste kulturalak egiten direlarik duela 20 edo 30 urte apezek egiten zutena egiten diagu: lana, laborantza, industria eta holakoen ikertzea... Baina, ez duk bakarrik lana, ba dituk beste mila gauza: zendako ez diren ezkontzen, zendako ezkontzen diren, zendako batzuk ba dituzten beste ideia batzu, beste sensazione batzu... Sexual problema gehienak baztertuak dituk, iduri-eta duela 100 urte bezala beldur garela gauza horietaz mintzatzeko!

P. y H.: Zer diok langileria eta sozialismoaren konzeptuez, aldakuntza berezirik jasan ote ditek?

D.L.: Langileria bat ba duk, bai, baina bi gauza berex nitzakek: langile bat haiz lana duena, edo lanik gabe hago. Ikusi behar dik langileria bat iratzarrarazten ahal dela gosez hiltzen edo biziki guti irabazten duelarik, edo izigarri baldintza txarretan bizi delarik... Aitortu behar dik garbiki, hemengo langilerian, dioat lana badaukatenetan, ba dituk zenbait arras gutti irabazten dutenak, baina beste batzuk biziki ontsa bizi direnak. Hortan klase konzientzia sortzea eta ez? Horik beren abantailak eta pribilegioak zaintzeari pentsatzen ditek. Erran nahi baita, haien kezkarik handiena ez duk ea sozialismoa edo hau edo hori, haien grinarik handiena duk ea beren hiru kateko telebistak bost kate hartzen ahalko dituenez! Hortara helduz geroz, ni biziki beldur nuk ideia mailan zerbait egiten ahalio dugunez? Bertzalde ohartzen nuk, duela hamar eta hogei urte ezagutu ditudan sindikalista batzu ez direla gehiago deusetako militante; beren etxeak edo... egin ditiztek, ez die zerbait egiteko gutiziarik...

Langile mailan ez diat hainbestarainoko esperantzarik.

P. y H.: Hori duk behar bada siste-

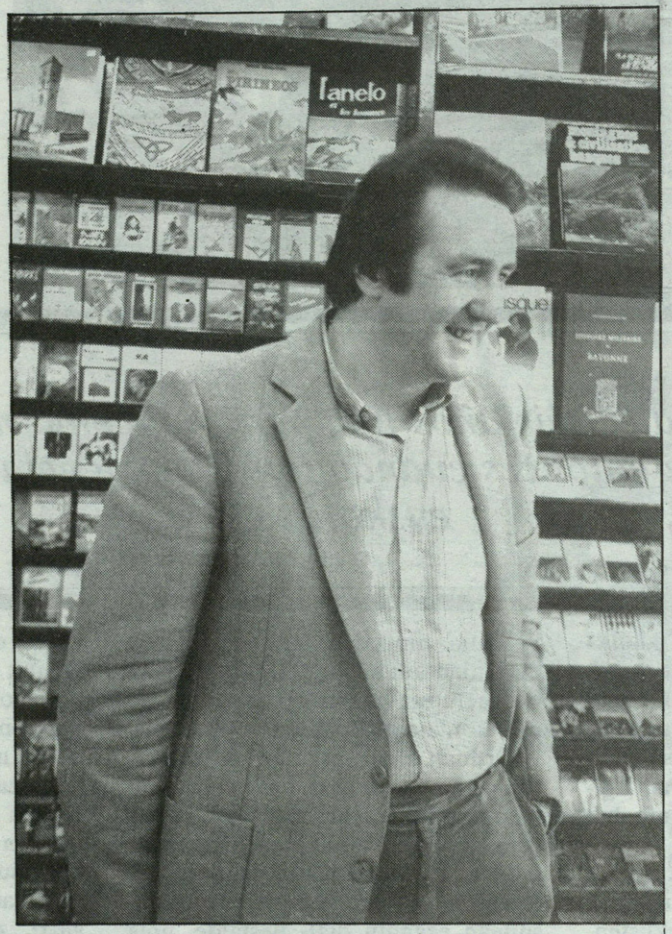

"A mí siempre me ha parecido tan importante como cumplir con mi labor de sindicalista, cumplir también con la de abertzale"

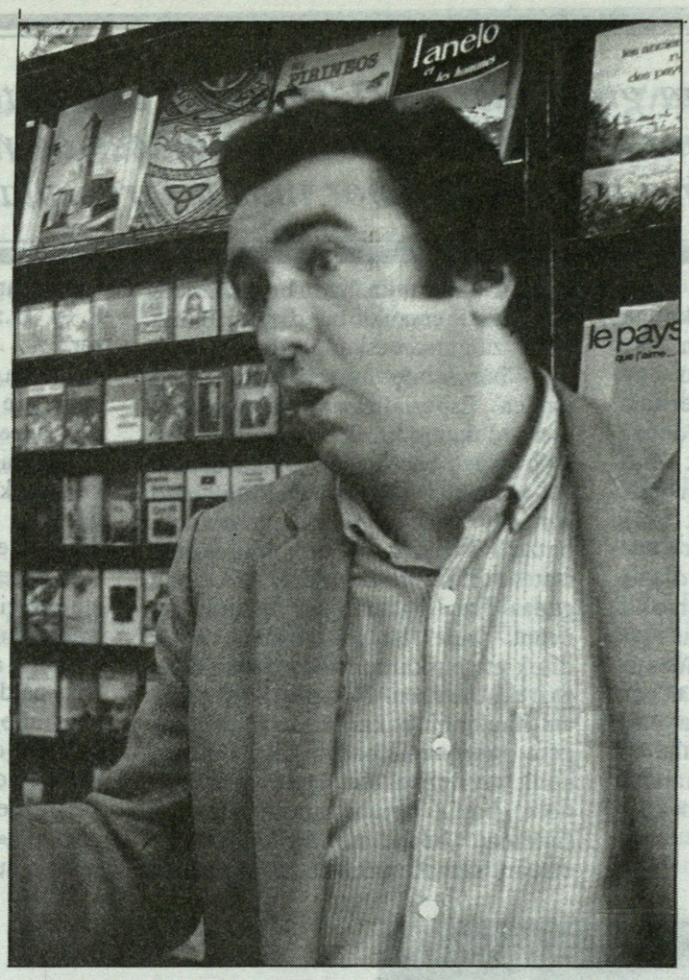

maren abilezia, sistemak erdietsi duela langileria burjes ttipi klase batetan bihurtzea?

D.L.: Hori bera duk. Hemen hori bilakarazi dik. Hemen eta frantses estatuan. Langile munduan, gehienek badie kolorezko telebista, otoa eta ez bi zamaritakoa, edo 4L-a, gehienek bakantzak hartzen ditie... Langilea bazebilak beti beste abantail batzuen ondotik. Horrek frogatzen dik, eman dezagun euskaldun munduan, herri borroka, mintzaira, kultura eta sozial borrokak osotasun bat egiten dutela. Ez duk arrazoinik Espainako estatu gehienean onartu badute «demokrazia» eta euskaldunek gaiztzetsi!

P. y H.: Ez duk sekulan sinetsi dena, giltza bakarra sozial arazoan zetzala?

D.L.: Garai batean, nihaur ere biziki influentzatua izan nauk sozial borroka hutsa aitzinatzen zuten teoria batzuek; hamar urteren buruan ikusten diat bi hoiek sekulan baino lotuago direla.

P. y H.: Antzerkiak posibilitateak eskaintzen ditu bizi honen berpizteko?

D.L.: Bai. Antzerkian ba dituk ahal handiak, antzerkiak zabaltzen ditik ate andana bat eta neretzat izigarri inportanta duk herrietako antzerkia. Horrek irauten dueno horren alde izanen nauk, ez bakarrik alde, bainan ahal bezainbat lagunduko diat. Aurten eman dezagun, Makean izan nauk larunbata gau andana batez eta ez duk pentsatzen ahal neretzat zer gauza xoragarria izan den.

P. y H.: Ez zuan alta esperientzi berria...

D.L.: ... baina gazte horiekin ukan ditudan harremanak neretzat biziki aberasgarriak izan dituk: hor egin dugun lana ez zian bakarrik teatro lana, teatro texto horri esker gazte horiek elgarrekin zerbait egin ditek, euskaraz irakurtzen ikasi edo trebetu, hegoaldea ezagutu... Beraz horiek guziak denak lotuak dituk.

Hala ere, egia duk, nere ametsa duk ere Baiona aldean talde bat muntatzea, talde bat lehentasuna emanen diona teatroari, zeren, aitortu behar dik, hor bizpahiru urtez lan bat egiten die, gero ezkontzen —edo ez dituk ezkontzen!... —baina uzten die beren taldea eta beti beti maila berean gaituk, erran nahi bait da apalen-apalenean. Hori izigarri grabea duk, zeren, luzara ikusi ta, teatroa maila apal batean egonen

"La clase trabajadora es una, sin duda, pero dentro de ella hay dos grupos actualmente bien diferenciados, uno el de aquéllos que tienen trabajo y otro el de aquéllos que no lo tienen"

"Tenemos una gran energía para llevar adelante una lucha popular, pero por otra parte somos incapaces de mantener o de llevar a cabo una labor más a largo plazo"

duk beti...

P. y H.: Eta beti memento bateko...

D.L.: Memento bateko, adian bateko eta horrela. Behar diagu entseatu teatro baten Euskal Herrian plantatzen, iraunkor izanen dena, urteak eta urteak. Hori duk ene ametsa bestenaz betiko zepoan geldituko gaituk eta alde batetik hori duk ene kezka, ikaragarria, gero eta gehiago senditzen dudana: ba diagu sekulako indarra herri borroka baten eramaiteko, ekintza batzu egiteko, behar bada herri zapalduetan aintzinatuetarik bat gaituk, eta ber denboran ikusten diat ahulezia bat, nigar egingarria, duk ez dakigula, ez dakigula lan luzakor bat eramaiten. Hor duk gure pobrezia deikoragarria.

P. y H.: Zendako hori?

D.L.: Nahi baldin baduk, borondate ona nasai errauki ba diagu. Baina falta zaiguna, eskas duguna, duk gero borondate horren kudeatzeko jendea. Espezializazioa falta diagu. Gero duk ere biziki zaila dela holako gauza batean lan egitea urteak eta urteak, zeren sartzen dituk edo sortzen jendeen arteko problema batzu... Biziki zaila duk iraunkorra izatea. Eta gertatzen duk ere beste gauza bat: bakarka ari gaituk lanean, talde lanak izigarri zailak dituk eta euskaldunek ez dakiagu elgarrekin aritzen. Ni apez bat bezala ari nauk, ni bakarrik ari nauk eta gero misionero bat bezala ibiltzen nauk, taldez talde laguntzen edo hola, baina arrunt apezen laneko sistemak berberak ditiagu: gure etxean bakarka ari izan eta gero aintzina joan misionero bat bezala.

P. y H.: Eta bizkitartean euskara zer?

D.L.: Ba, erran nezakek, berak jakin gabe ere euskaldunek beren baitan ba dutela euskararen amodioa: nahiz eta batzutan erdi kliskun klaskun euskaraz eta frantsesez ari izan ta hola, hala ere tripa euskalduna dik hemengo jendeak, eta hori guretzat zinez inportanta duk, guretzat eta herriarentzat, euskal herriarentzat. Baina, duela 10 urte eta orain, euskara azkarki galdu da, ez bakarrik galdu, baina mintzatzen dutenen ahoan berean mintzaira hori pobretu duk: batzuei hitzak ez zaizkiek heldu edo heldu bazizkie ere, eman dezagun aditz formetan eta horrela «dio» «du» bilakatzen duk, horiek guziak galtzen ari dituk, gal-

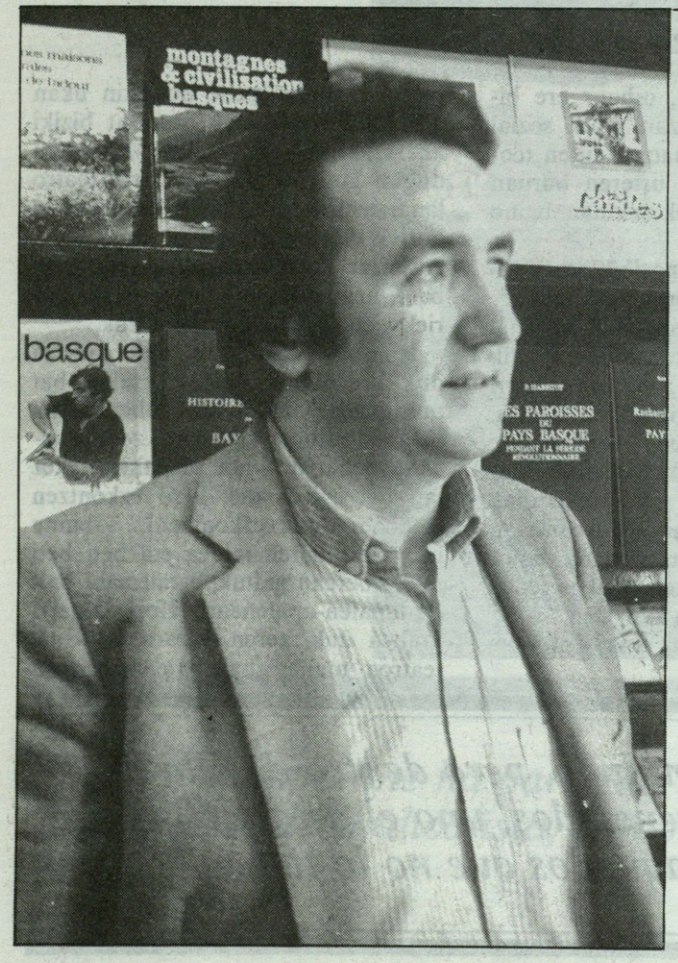

"Los euskaldunes no sabemos desarrollar un trabajo en equipo, actuamos individualmente, al modo de los antiguos misioneros"

tzen ari dituk. Eta nola gero berriz erakuts?

P. y H.: Hori zendako ote?

D.L.: Telebistari «esker», telebistak egiten ditu izigarriko demasiak. Lehenago nola ikasi dugu guk euskara? Amatxi ta aitatxi mintzo zirelako, aita ta ama mintzo zirelako, orain nor da euskal herriko sukaldetan mintzo? Telebista. Eta hori frantsesez, edo espainolez bestaldean.

P. y H.: Antzerkira itzul gaitezen, oxtion talde baten Baionan sortzea aipatu duk...

D.L.: Bai. Baionako aldean nahi genikek halako zerbait muntatu. Texto bat da diagu «canevas» bezala eta horren inguruan sei persona hasi beharrak gaituk. Eta nahi genikek -agian hori asko ontsa esplikatu diet-lehentasuna eman. Lehentasuna zeren ta antzerki bat ikasi ta 5 edo 6 aldiz emaitea ez duk nahikoa, behar genikek 30, 40 aldiz eman.

P. y H.: Talde hori zer duk, erdi profesionala edo?

D.L.: Profesional hitz handia duk, behar bada hola bilakatuko duk, baina mementoko duk lan talde bat antzerkiari lehentasuna emanen diona.

P. y H.: Harremanak ba dituzue hemengo frantses antzerki taldeekin, eman dezagun Théatre Des Chiméres edo horrela?

D.L.: Bai, orain hasi gaituk gero ta gehiago harreman ukaiten. Talde batekin egin beharra diagu bi egunetako ikastaro bat agorrilean. Sail guzietan hola gertatzen duk: 5 edo 6 edo 10dituk animatzaile eta horien inguruan dituk ekintzak egiten. Animatzaile horiek gero ta hobetuz, gero ta oren gehiago sartu behar dute eta besteei ere gutizia eman berak ere animatzaile bilakatzeko.

P. y H.: Bestaldeko taldeekin ere ba zabiltzate harremanetan?

D.L.: Bestaldeko taldeekin, KARRAKA eta hauekin ez diagu hainbeste harremanik baina «Euskal Antzerki Taldeen Biltzarrea» sortuz geroz, biziki usu elgarretaratzen gaituk. Egia duk Euskadi osora begirada bat egiten dugula eta nahi genikek konparazione asulutoki Nafarroan euskal teatroa sartu, sortarazi Baztan eta Leiza inguruan. Eta hortakotz ene ideia duk Baionako talde hortan antzerki aisit bat, sinple bat muntatu, irringarria, gorputzaren medioz eta ainitz gauza aipatzen dituena, sendi arazten di-

tuena. Orain arteko antzerkiak hitzari lotuak zitian eta deseuskaldunizatuak diren tokietan ez zian errex. Beraz hori guzia analizatu behar diagu, eian zer antzerki mota eman.

Eta beste gauza bat ere ba duk: gure antzerkiak nahi ta ez biziki militanteak izan dituk, borrokalariak izan dituk. Oroitzen nauk, nere antzerki batzuen ikustera jin dituk baina iduri zitian mitin politiko batzu. Eta kriston gazteria bildu duk eta biziki kontent nauk gauza hortaz, zernahi jende bildu diagu Iparraldean, berotu eta ekintzari, borrokarako halako su bat piztu baina ber denboran ez dik ahantzi behar jende bat izu arazi dugula, eta jende hori ez dela gehiago, antzerki ikusten etortzen. Jende hori ere inportanta duk zeren egun guziz euskaraz mintatzen bait da.

Erran nahi bait da, urrunegi... ez, neretzat ez zian urrunegi joaitea, ororen buru, total erraiten den bezala!, hautsi-mautsi bat egin diat nere ideiekin, nere antzerkiekin, eta behar bada nahiko nian urrunago joan, baina jende batek egia duk egundaino ez zuela holakorik aditua. Hemen abertzaletasunarekin gauzak arrunt aldatu dituk, abertzaletasuna sortzearekin orduan lehen aldikotz izan dituk hemen militante politikoak, eta hori izigarri duk. Egundaino ez duk izan Ipar EHn orain ezagutzen diren borrokarik. Zeren ta lehenago, sozialistak baldin baziren ere, frantses sozialistak, ez zitian sekulan abertzaleak bezain bortitza, gogorrak erran nahi diat «virulents». Abertzaletasunak ekarri dik politizatze bat izigarria, beharrezkoa eta oinarrizkoa.

P. y H.: Politizatze azkar horrek nolazpeit kutsatu dik kultur saila, antzerkigintza nahiz kantagintza...

D.L.: Gertatu duk momento batez, antzerkiak, kantaldiak eta, posibilitate bakarra zirela hire protesta bat egiteko edo hola, orduan antzokiak eta ezker paretak bete betak zitian. Eta orain, nahiz azken denbora hauetan errepresioa lehen bezala den, gauza horiek ttipitu dituk, erran nahi bait da, sloganak ez direla aski jende batentzat eta besteek ez zutela besterik nahi, eta ororen buru ez direla gehiago joaiten ez bait dute egiazko kultur gose bat. Eman dezagun, Lazkaon 1971ean «Noiz» eman genuelarik 1.200 jende

"No tengo tanta esperanza en lo que es específicamente el mundo del trabajo... creo, sin embargo, en todo aquello que significa un proyecto global, el trabajo, la lengua, la cultura, las reivindicaciones populares..."

bildu zitian, orain Donostian emaiten diagu «Xuri Gorriak Eta» eta 40 jende biltzen diagu. Zer erran nahi du horrek? Bon, Théatre Des Chiméres-ek biltzen ditik ororen buru 50, 80 jende. Erran nahi bait da, kreazione mailan, benetako, zinezko kreazione mailan, bai euskal munduan, bai edozoin mundutan, memento hontan jende gutti biltzen dela. Eta hori ahulezia duk: bide berri bat xerkatzen duk baina ororen buru herriari berdin zaio. Eta hori duk guretzat hastapenean erraiten nuen gauza: eian aldatu nahi dugun, Euskal Herri bat egin nahi diagu, ainitz moldetara egiten ahal duk Euskal Herria, baina nola eginen dugu, hori, hori...

P. y H.: Bide berriak aipatu dituk, zein da hirea?

D.L.: Nahiz eta beti ideia berekin

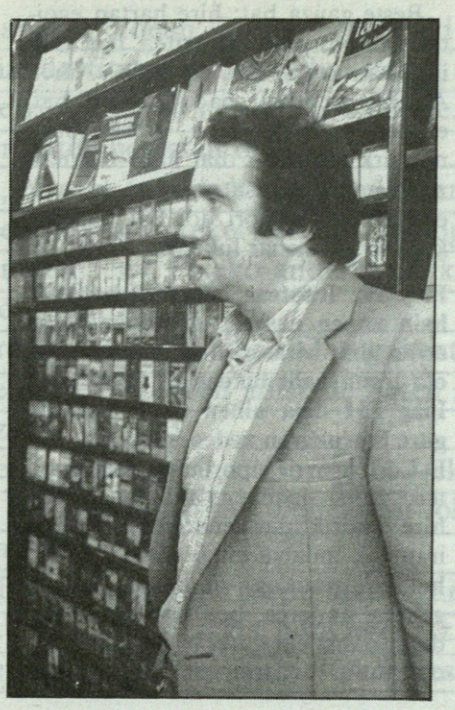

izan abertzale eta sozial mailan, hala ere antzerkia ba mitin izaiteko partez, beste gauza bat, erran nahi bait da beste era batean gauzak azaldu, jokalarien partarliertasuna handiagoa izan dadin, gauzak goxokiago behar bada, ironia gehiagorekin edo holako zerbait. Hori bilatzen ari nauk, hiru urte ba dik ez dudala antzerkirik idatzi, orain hasia nauk baten idazten, baina izigarriko problemak ba ditiat, ez duk batere errexa; katalogatua nauk.

P. y H.: «Erranak Erran» liburuan naski, idatzi duk «ez da segur errex idazle izaitea»...

D.L.: Ez da errex idazle izaitea zeren idazten duena, edo mintzatzen dena, edo interview bat emaiten duena, nahitaez plazaratzen duk. Idazle bat biziki gehiago konprometitzen duk. Idatzia dena egoiten da

Dos veces nació Daniel Landart según afirma él mismo a lo largo de la entrevista. En la localidad benavarra de Donoztiri, la primera, y cuando contaba ya dieciséis años la segunda. «Entonces nací por segunda vez puesto que es la edad a la que descubrí mi ser vasco», afirma.

Hijo de un asentado baserritarra, «laborari», de la localidad mencionada, Daniel confiesa que pasó, de tener criados en su propio caserío a ser asalariado y dependiente, en consecuencia de un patrón. Tras el relato de esta segunda consideración asegura Daniel que sintetiza en su propia persona la dualidad de euskaldun y trabajador. Así, si en un principio fue un destacado sindicalista luego pasó a militar también en las filas de «Enbata» que él ahora añora con especial cariño. Transcurridos los años puntualiza, sin embargo, que prefiere la labor cultural que ahora desarrolla a la militancia sindicalista que mantuviera en otra época.

Después de esta experiencia a doble banda, Daniel manifiesta que hoy mantiene muy poca confianza en los sindicalistas que conoció hace diez o veinte años y que en general ha perdido muchas esperanzas en lo que tradicionalmente se conoce como el mundo específicamente del trabajo. Para Daniel Landart que de verdad mantiene un potencial revolucionario.

Todas estas conclusiones le obligan a retrotraerse, según confesión propia, de posturas mantenidas anteriormente según las cuales, la lucha a nivel social debía primar sobre el resto de las luchas. «Hoy —afirma— cree que están más unidas que nunca la lucha nacional y la social. La lucha en el campo euskaldun, popular, lingüístico-idiomático, cultural y social han de formar una única globalidad para resultar realmente revolucionaria, qué otra razón puede explicar que en Euskadi Sur —se pregunta— no haya triunfado la «democracia» que se está implantando en el Estado español?

Con este bagage ideológico el militante Daniel Landart hoy es, sin embargo, un activista del campo cultural fundamentalmente e insiste en la pobreza imperante en esta faceta. «En las jornadas culturales actuales —explica— se siguen tratando los mismos temas que hace veinte o treinta años: el trabajo, la agricultura, la industria... y hay sin embargo, muchísimas cosas más que no se tocan, por ejemplo, la sexualidad, las parejas, por qué se casa o no se casa la gente, multitud de sensaciones nuevas. A este nivel nos mantenemos tan en silencio como hace cien años».

Pero, incluso dentro del campo cultu-

→

eta hemendik bost, sei urteren buruan, nik hola erran gauza bat ateratzen ahal didazue eta agertu kontradizione bat. Zaila duk agertuz geroz... eta gero ba duk «l'intolérance», behar bada momento batez hala izan nauk ni ere besteentzat... bainan egun batez antzerki bat izkiriatu duk eta antzerki horrek arrakasta ba duelako hire lagun bilakatzen nauk, ikaragarri sinpatiak biltzen dituk, zoragaria duk, eta memento batez, hire kontzientziaren arabera, edo uste dualako, edo influentzi batzu ukan ditualako, halako duda bat ukan dualako hire biatan edo hola, orduan kondenatua haiz. Hori ez diat gehiago onartzen ahal, pertsona bat, edo militante bat, edo idazle bat, urteak eta urteak iraun eta lan egin ondoan behar dik jujatu, ez eta hola, brau, ona dela edo txarra dela etiketa eman.

Beste gauza bat: hire hartan egoitea, lan bat jarraikia egitea, hori duk inportanta neretzat, eta gero «Aihen Ahula» izendatu badut liburu bat, ez zen pentsatu gabe, oreren buru nihaurk aitortzen diat ahul bat naizela, beraz pentsatzen diat besteek ene ahultasun hori doi bat bederen konprenitu behar luketela.

P. y H.: Irauteaz mintzatu haiz eta hain xuxen euskal antzerkiaz behin erran duk «iraun, beti iraun duena eta iraun nahi lukeena». Iduri likek Ipar EH dela aihen ahul hori eta gure borrokaren xedea irautea...

D.L.: Izigarri inportanta duk irautea, zeren jendeen aintzinean ere, hire etsairik handienaren aintzinean, irauteak indarra emaiten dik. Ikusiz holako mutikoa, neskatoa, holako gizona, anderea, beti hor direla, orduan nahiz eta gurekin ez ados izan, onartuak bederen izanen gaituk, onartzen die, ba ez gara akort, ez gara ados honekin bainan ez da nor nahi, beti hor da.

P. y H.: Euskal Herriarentzat ere berdin gertatzen da, ez? zerenta paltoak bildu ahala beti hor gaituk...

D.L.: Hori duk. Gu sortu aitzin jada, Pierre Duhour eta horiek guziek erraiten zitean ba hemendik 50 urtetan euskara fini izanen da, hilen da, eta egin die ikaragarrizko lana, aste guziz artikulu bat "Herria"-n eta beste mila gauza. Hori duk ororen buru. Beti ari gaituk euskara hilen dela, hiltzen ari dela eta hori erraiten dutenak hain xuxen, Lafitte bat bera, ez duk egundano holako langilerik sortu munduan. Nik erraiten diat, behar bada 50 urteren buruan hilen dela euskara... eta ez diat egundano orain bezainbat lanik egin! Eta... 50 urteren buruan, ba, mintzatuko gaituk berriz!

ral, hablar de Daniel Landart es fundamentalmente hablar de teatro, el teatro de «Aihen Ahula» aquella primera obra que llegó a congregar 1.500 espectadores en Lazkao y que luego, según relata un tanto ensombrecido Daniel, ya en el teatro de hoy no llega a reunir apenas el medio centenar.

¿Las causas? «Hay gente –explica– que no es capaz de asimilar más que slogans políticos y otros, en cambio, que ya no se conforman con eso, pero ni unos ni otros poseen una verdadera sed de cultura». Lo cierto es –añade– que este descenso cultural se da a nivel europeo, ya que grupos consagrados de teatro que antes llenaban los locales de actuación ahora logran un éxito cada vez que consiguen una asistencia que roce el centenar de espectadores.

En la búsqueda de esas nuevas formas del teatro que identifiquen en ellas al pueblo vasco, a su cultura, y que vuelvan a lograr la audiencia que tuvieron e incluso incrementarla, Daniel afirma estar experimentando estos tres últimos años. «Tratamos de hacer un teatro que desarrolle menos la palabra y más las posibilidades de la expresión corporal, puesto que con la primera no hacemos más que dificultar la captación de la obra a todos aquellos no euskaldunizados».

A pesar de todo, Daniel, en su relato, no deja de entrever sombras de pesimismo cuando realiza afirmaciones como: «Este pueblo ha mostrado una gran energía cuando se ha tratado de desarrollar la lucha política, sin embargo, no hemos sido capaces de generar una labor a largo plazo».

Sin embargo, este hombre que busca más la expresión de todas sus contradicciones, sus esperanzas, sus razones, que la presentación de teoría coherente sobre su propia experiencia, que defiende su tipo no duda en finalizar, tras mostrar su contrariedad porque la televisión sustituye a los agentes familiares que antes transmitían el euskara, con lo que el euskara se ve sustituido por el francés como lengua de comunicación habitual, tras esta contrariedad, decimos, el argumento del baserritarra, del cashero indígena, según el cual «es importante permanecer, aguantar». Mientras al menos suceda esto, no tendrán más remedio que reconocernos, podrán estar de acuerdo o no, nos odiarán o no, pero estamos ahí. Hay grandes hombres que auguraban un final cercano para el euskara y sin embargo, nunca dejaron de trabajar por nuestra lengua... yo mismo no niego la posibilidad de que el euskara desaparezca dentro de cincuenta años, sin embargo, trabajo en el tema más que nunca, y dentro de cincuenta años... ya veremos lo que sucede.

Heleta eta Iholditik zehar Donapaleu bidean, Bitiñe, herri txiki bat da. Hor, autobidearen bázterrean, dagoen etxe batetan bizi da Etxamendi familia. Berak dioenez, heurek erosi zutenean, borda bat omen zen. Orain, berriki, ongi konpondua, daukate. Etxe aitzina eta sarrera egiten duen aldea, zurezko balkoi eder batek berezten du.

Etxe atarira hulbildu ginaneko, bi etxe-zakurrek beti zaunka ari zirela, inguratu ginuzteen. Ez ginen ausartzen mugitzera. Agertuko da etxeko norbait, geniogun. Ez genuen gehiegi itxaron beharrik izani laster, han agertu zen Jeny, etxeko anderea. Zakurrak ixilduarazi eta urrunduarazi zituen. Xarmantasun haundiz agurtu ginuzten.

Etxera sarrerazi eta egongelara pasatu ginuzten. «Jar zaitezte, berehala hemen izanen da Eñaut», esan zigun. Han, heuren etxean zegoen adiskide baten seme gazte bat igorri zuen gure etorreraren berri Eñauti adieraztera.

Egongela, antzinateko muebleekin jantzia dago. Gero Eñautek agertuko zigunez, horietariko zenbaitek historiarik ere ba du. Gelaren erditsuan, beheko su-toki bat, neguan atsegin izan daitekeena. Aski luze eta zabala da gela.

Luze gabe, Eñaut heldu zen. Ezagunaren agurrez agurzen gara. Baserriko lanetan ohi diren jantziz jantzia dago. Bost axola zaio. Are, fier, da bere egoeraz. Bizitzen asmatu duenaren orguilu sonatuenak aipatu ondoren, gure galderei ihardesteko prestatzen da.

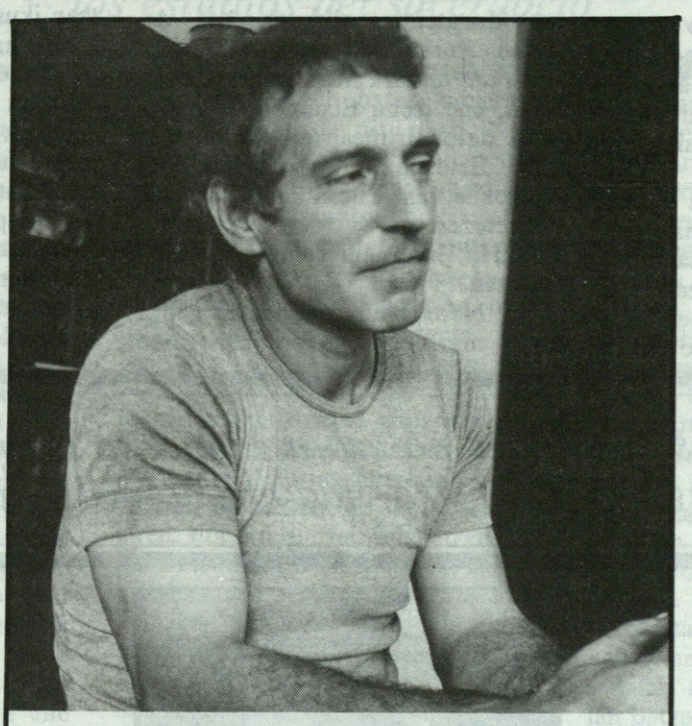

Maite Idirin
Jokin Apalategi

Enaut Etxamendi

Kantari baino zerbait gehiago

PUNTO Y HORA: Non sortua zara?

ENAUT ETXAMENDI: Ni Ezterenzubiko mendian sortua naiz. Gure herrian bi erreka nagusi gurutzatzen dira eta horien haranetan etxeak barreatzen dira. Ene sortarana Basa Xaharre deitzen da eta Behobi eta Pagaltzetarekin baserri talde baten osatzaile da. Gainera, eskola ere berezia genuen guretzat. Ene etxeak Mendi Buria zuen izena. Bizibidea, behiak eta ardiak, eta nekazaritza piska batek egiten zuten. Zazpi haurride ginen bizirik. Txikitan hila zortzigarrena. Ene haurtzaroko oroitzapen nagusienak, munduko bigarren gerratearenak ditut. Hegoaldeko gerraren oroitzapen piska bat ere ba dut. 1935-an sortua bait naiz. Eta muga mugan bait ginen. Kainoien burrunba aditzen genuen, ortzia bezala zen.

P. y H.: Zure aita-amak nongoak ziren?

E.E.: Ene aita Mendi Buriako semea zen. Etxamendi familia, nere ustez, Mendibetik ateratzen da. Han zen Etxamendia izeneko hortz-haitz bat. Hemen, mendia lau hortz-haitzetan zatitzen dugu. Goi goran bortia dago. Artzainak egoten diren lekua. Gero, apalagoan, etxamendia deitzen da. Horien lekuan lehenago oihanak ziren, pagoak, haritzak eta abar. Baina XVIII garren mendean horiek esplotatzera jende asko etorri zen gure tokietara. Olagizonak baziren. Piskanaka, ikatza egiteko egurra eramanik mendi guziak garbitu zituzteen. Krisi ekonomiko bat egon zen eta ardiak ezartzen hasi ziren. Suaz, mendiak garbitzen zituzteen. Eta oihanetako jendeetatik artzain etxeak sortu ziren. Hain zuzen leku horrek Zuberoan ere etxamendia izena du. Hori da mendia, etxetik korritzen ahal dena. Etxetik joaten, hala zara ardiak, behiak, behorrak ikustera. Gero, bada behetartea. Mendiaren beheragoan izaten da. Behetarteak dira herriko lurrak. Baina etxaldeen artean erreglamentazione oso serioak izaten ziren lehenago horien esplotaziorako. Kolektiboak bait ziren. Eta gero igitak dira. Hauek landutako etxeen ondoko lur pieza txiki batzuk ziren. Zuberoan iruritak deitzen dira. Hauek landutako etxeen ondoko lur pieza txiki batzuk ziren. Etxahun Irurita hori, Trois Villes itzuli dute. Baina ikusten duzutenez, alukeria bat da. Zeren irurita, errekolta edo iruri tokia da. Igitan egiten den tokia. Orduan, ene izena Etxamendi Mendibetik dator. Iruñean ere badira. Eta ama Ezterenzubiko Ezterengibel hauzokoa zen. Ene ama Gezanburu deitzen zen.

P. Y H.: Zure haur denbora nolakoa izan zen?

E.E.: Nere haur denboran gauza batek markatu ninduen: oso gaixo egon nintzela anka batetik. Kasik hilda. Eta. gerra hasi zen urtean, ospitalera eraman ninduten. Eta hilzorian egon nintzen. Horrekin oroitzapen zenbait kristalizatu zen. Konparazione, ospitaleko gelatik aditzen nituen aleman soldadoak, pauso gogorrez. Gero, orduko jendeen problemak, bizi manera bitxiak. Gauzak etziren aise erosten, eta ez saltzen ere. Gauzen gordezka ibiltzen zen jendea. Baziren erresistenteak eta beste aldera pasatzen zirenak: Ingles pilotuak eta abar. Asko markatu naute. Eta ere bestaldetik gure herrira etorritako errefuxiatuak. Horiek, hemengo gerla hasi baino lehen etorri ziren. Gure herrian ba ziren hogeita bost edo hogeita hamar. Etxeetara etortzen ziren jatekoa erostera: esnea, artoa eta abar. Nahiz eta exilioan egon, oraino bazituzten holako gerrako txaketa batzuk. Neretzako, Euskadiko gudariak izan ziren nere bizitzan ikusi ditudan lehen soldaduak.

Pilotan aritzen ziren. Eta gudarosteko abestiak abesten zituzteen hiru edo lau abotsetan. Esplikatzen ziguteen nola Euskadik bere gobernua eduki zuen, eta abar. Gure etxekoek ez zekiten horrelakorik, salbu herriko apezak. Herriko apeza frankista zen. Harek errosarioa eginarazten zien herrian Frankok gorrien aurka irabaz zezan. Eta nik bost urtetan Kerman, Julen eta abar biz-

"Para nosotros el francés no era más que la lengua oficial, la lengua de nuestra vida era el euskara"

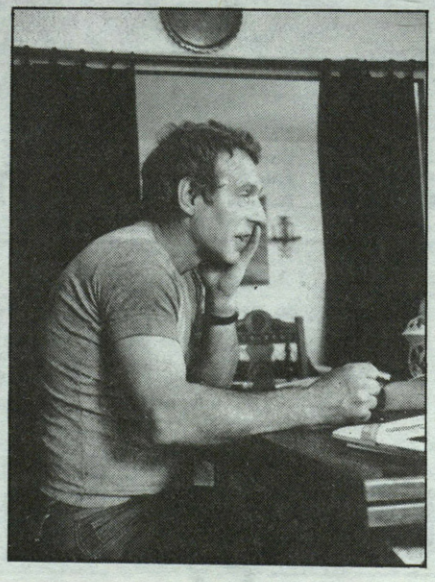

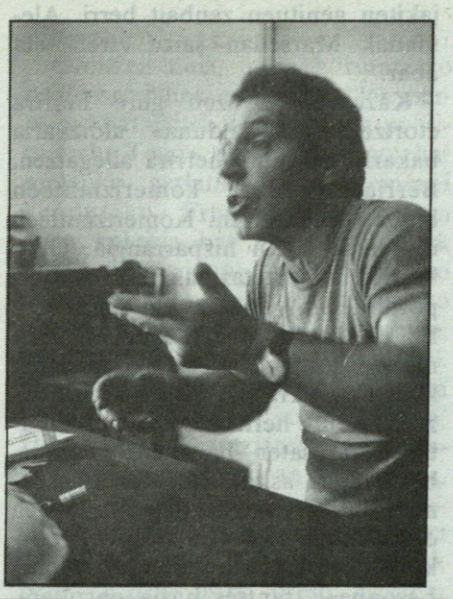

"Mi primer gran disgusto lo sufrí cuando me obligaron a iniciar los estudios del sacerdocio"

kaitarrek esanda, gauzak beste modu batetan ikusten nituen. Eta geroztik beti horrela segitu dut.

P. y H.: Eskolara joan zinen, nola zen orduko eskola?

E.E.: Eskola etxe zahar bat zen eta gure hiru hauzoen erditsuan mendi xola batean zegoen. Han hasi nintzen. Baina gero, erori zen eskola hori eta beste etxe batetara joan ginen. Irakaslea neska euskaldun bat zen. Harekin hasi nintzen frantsesa ikasten, baina euskararekin lagunduaz. Gero gaixotu nintzen eta, lehen esan dudan bezala, ospitalean egon nintzen. Eta han nengoelarik, irakaslea etorri zautan bisita egitera. Izpururra zen. Beti oroituko naiz esan zidanarekin: «eskolako leihotik ahantxiak ikusten dituzue. Horiek brebis deitzen dira frantsesez. Ikasi behar duzu». Horiek izan dira ene lehen oroitzapenak.

Ene eritasunarekin, sei urteraino ez nintzen berriz eskolara itzuli. Eta gure hauzoko laborariek, ene aitak eta besteek, egin zuten eskola berria. Beti mendian. Ez nekien oraino frantsesik. Eta nola haur guziek euskaraz aritzen ginen, delako makila famatu hori ekarri zuten. Elkarri pasatu behar genion euskaraz ari ginenean. Baina ez zuen balio, zeren lehen egunean besainka botatua izan zen. Halere, oroitzen naiz maixu batek, aski larderiaz, azkenean, egun batzuk iraunarazi ziola makil horri. Egun batez, bederatzi edo hamar urte nituelarik, ene arreba Ana Marik eman zidan makila hori. Ez dut sekula ahaztuko. Beharbada arrazoi horregatik, arreba horrekin beti izan dut problema bat. Izan ere, maixuek ba zekiten zer egiten zuten, ezen mintzaira elgarrekilako zimenta bat, lotura bat da. Maixuek deabruzkoa zuten beren jokoa. Elgarren arteko lokarriak etenarazten zituzteen. Batzuk besteetaz mesfidatzen ginen. Eta makila hori agertzean, jokak, herrak, laidoak eta holakoak sortzen ziren. Eta infernu bat bilakatzen zen gure mendietako errepublika. Zorionez ez zuen iraun denbora askoz. Aldizka ahazten zuten eta gero abandonatu zuten.

P. y H.: Herriko eskolatik kanpo ere ibilia zara zure haurtzaroan.

E.E.: Hamabi urtetan ezarri ninduten Belloc-en. Zuberotar batzuk ahalge ziren beren azentoagatik eta manexoi parre zozo bat egiten ziguten. Haiek Landesetako batzukin erderaz egiten hasi ziren. Baina guk, Baxa Nafartarrok, beti nola eskolan hala gaineatikoetan, euskaraz baizik ez genuen egiten. Frantsesa, guretzako, ofizialeko mintzaira baizik ez zen. Bizitzako mintzaira, euskara zen. Ene bizian lehenbiziko desgusto haundia, apezteko ikasketak egin behar nituela komentzitu edo, hobe, bortxatu ninduteneen izan zen. Halere hamaika urtetan pentsatzen nuen Belloc-eko eskola hortan euskaraz ariko ginela. Izan ere, neretako errientsa zen frantsesa, baina apeza euskalduna zen. Eta, nahiz nere gogoaren kontra eraman apez eskolara, momentu batzutan bihotza argitzen zitzaidan euskaraz egingo nuela oroituta. Hamabi urte nintuelarik sartu nintzen Belloc-en. Zer tristura, han sartu eta erderaz baizik ez entzutean! Otoitzera joan eta erderaz! Ez nekienean hitzik ere. Hori, enetako arrebak makila eman zidanekoa baino traizio haundiagoa izan zen. Eta orduan, nere bihotzean ez zen gehiago dudarik etxe hartan ez nintzela egongo. Ez nintzela apeztuko. Eta lehenbiziko gabonetan bakantzetan etxera joan nintzelarik, sabaian aitarekin eta anaia batekin lan batzuk egiten, dena euskaraz berriro ari ginen. Orduan, hiru hilabete beste mundu batean murgildu nindutela eta, handik etxera etortzean, nere betiko mundua harrapatu nuela, hots, euskal mundua, pentsatzean, eskizofreniko bat bezala jartzen nintzen.

Adin hortan, erdera ikasteko indioen historiak irakurtzen ginuzten, eta orduan, pentsatu nuen lehenbizikoz gu ere indioak ginela. Neri sekula ere ez didate sartu buruan Jeanne d'Arc, Napoleon eta holako mito frantsesik. Izan ere, nik banituen, beharbada, subkonzientean,

nere mitoak: Kerman, Julen, hots, Euskadiko gudariak. Suerte hori izan dute!

Gero bizkaitar bat ere ezagutu nuen. Salazar zuen izena. Errefuxiatua zen. Frankistek heriotzara kondenatutako horietarik bat. Harek esplikatzen zigun eni eta lagun batzuei Euskadi zer zen eta nola bizitzen ahal ginen. Ordutik, abertzalea naiz. Gero esan behar dut Belloc-eko Iratzederrek ere igandeetan ordu batzuez euskal historia eta literatura erakutsi eta bertso batzuk egiten zizkigula.

P. y H.: Euskal Herritik kanpo ere ikasketak egiten jardun zinen?

E.E.: Geroago deliberatu nuen Tolosara joatea eta zientzia politikoak egitea. Izan ere, Euskal Herriko problemak interesatzen zaizkidan. Dena den, bi eskola mota egin nituen aldi berean, zientzia politikoak eta nekazaritza.

Nekazaritza egiteko ba nuen diru laguntza bat eta esandako bi karrerak egiteko baliatzen nintzen.

P. Y H.: Haurtzaroan, nola informatzen zen jendea zure herrian? Irratirik ba al zegoen etxeetan? Kazetarik irakurtzen al zen?

E.E.: Irratirik ez zen. Ene herrian ene osaba batek ukan zuen lehen irratia. Ezpartin egilea zen eta kadera batean ezarrita egoten zen bizkar hezurra gaizki zuelako. Ene amaren sortetxean bizi zen. Handik jakiten genituen zenbait berri. Alemanak Marseilan sartu zirela eta abar.

Kazetarik ez zen gure herrira etortzen. «Euskalduna» aldizkaria bakarra zen gure herrira ailegatzen. Berriak, ordea, komertzianteen bidez jakiten ziren. Komertzianteek irakutzen zuten hizparrangia. Gero berrien interpretazioak (hori zen inportanteena) apezak egiten zituen. Ez da harritzekoa, orduan, Espainiako gerla jendeek komunisten kontrako gerra bat bezala segitu bazuten. Gure herriko apezak predikutik hori esaten baitzuen. Gainera, beste apez askok 1938-an Hazparnera biltzarre nagusi batetara jendea deitu zuten. Hor «La croix du feu»-ko ordezkarietarik zen «Le colonel Laroque», frantses nazia entzutera, alegia. Bostehun bat gizon bildu omen ziren eta hoiek apezek elizatik eskatuta. Duela zenbait urte ene aitak esana da. Oraindik bizi dira han egondako batzuk.

P. y H.: Zer gertatu zen biltzarre horren ondotik?

E.E.: Biltzarre hortatik desgustatuta etorri ziren, zorionez. Ez zuten ezer lortu konbokatu zutenek. Zeren ez zuten euskara-z mintzatzeko preokupazionerik ere hartu. Eta jendea ez zen enteratu ezertaz. Gero, autobusa ere norberak pagatu behar izan zuen. Eta gainera ez janik, ez edaririk ez zieten eman. Eta hori pekatu mortala zen. Orduan, Le Colonel Laroque delako horrek sarrera galdu egin zuen. Lehenbiziko emanaldian bukatu zen teatroa. Exenplu horrek agertzen digu jendeen informazioa nolakoa zen.

Gero, Petain-ekilan denak petenista bilakatu ziren. Gerra ondoren izitu zen (badakizue ezkerraren beldurra izan baitzuen) eta Errepublika popularrera konbertitu ziren gehienak. Errecart eta horrelako batzuekin.

P. Y H.: Gaurregun nolakoa da apezen jokabidea?

E.E.: Hori konprenitzeko, lehenik jakin behar da, abertzaleak gu garela lehenak hemengo herrian apezek manatzen ez gaituztenak. Halere, minoria bat gara. Gazteak gehienak. Baina beste guziek heurekin jarraitzen dute. Halere, badira adinetako ohoregarri batzuk gurekin direnak. Ba dakizu, autoritarismoa, nagusigoa, elizgizonek hori edukitzea normala da. Ezen esprez probokatzen du elizak. Ikusten badugu elizaren organizazionea nolakoa den, lehenbizi, gizon batzuk seksualki, afektiboki frustatu egiten dituzte. Guzi hori familiarik ez dezaten izan, ezkon ez daitezen, garesti kosta ez daitezen helburuarekin. Apeza merke behar da. Orduan, frustazio horren konpensamendu autoritarismoa dute. Historian zehar ikusten badugu ere, frustrazio asko-

"Mi producción artística ha sido un intento desesperado de mantener mi propia integridad"

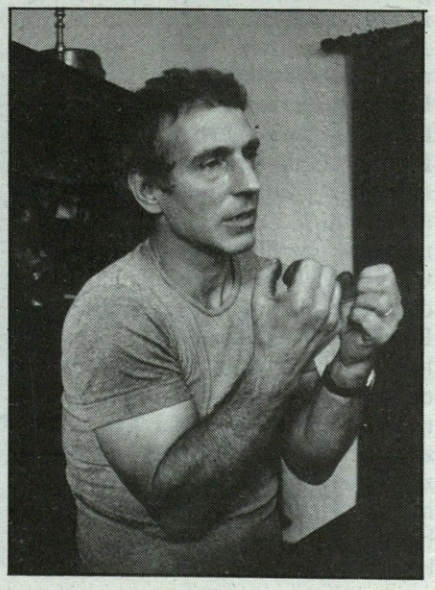

ren soluzionea autoritarismoa izaten da.

Orain gertatzen ari dena zera da, zuten konpensamendu hori galtzen ari direla.

P. y H.: Iparraldean, askorentzat, Argeliako gerla izan da herri kontzientzia hartzeko mementu pribilejiatu bat. Zuk nola bizi izan zenuen?

E.E.: Ni nere anka eri horrekin libratu egin nintzen gerratik. Baina anaia lehen deituetan izan zen. Eztari ona zen, euskaldun asko bezala. Punta puntan ibiltzen zuten eta zauritu zuten. Bere odolaren hirutatik bi galdu zuen eta kasik hila gelditu zen. Horrekin trajikoki ezagutu dut Argeliako gerraren inpaktoa ene familian. Ni, orduan, Tolosan nintzen ikasle. Oraino oritzen naiz, anaia Argeliarako deitu zutelarik, nola etxekoek deitu ninduten anaia despeditzera etxeratzeko. Autobusa hartu eta etorri nintzen.

Alde batetik, horrela unkia familian, eta beste alde batetik, zientzia politikako ikasle nintzelarik, ongi jarraitzen nuen bai jendeen mentalitatea, bai profesoreen opinionea, eta baita hango feudalitatearen haurrak ziren zenbait pied-noirena ere.

Nik hastapenetik Argeliak irabaziko zuela pentsatzen nuen.

Baina profesoreek federalismoa zela soluzionea esaten zuten.

Azken mementuraino Frantzia eta Argeliaren arteko federakuntzan sinistu zuten.

Oroitzen naiz, urtea bururatzeko profesore batek esan zidala lan pertsonal bat egiteko: «Evolution politique du Togo» agertuaz. Togo, hamalauko gerlatik landa alemanei kendutako Frantziak kudeatzen zuen kolonia bat zen. Profesoreak berak esan zidan lan hori egiteko dokumentazionea non harrapatuko nuen. Horrela, dokumentazioetan, kazetetan ikasi nuen Togo Frantziak oso ongi administratzen zuela eta hango jendea oso pozik zegoela. Hitz batean, Frantziarekin adiskidetzan eta osmosi onean bizi zirela. Hori bai, Silvanus Olympio bezalako marginal batzuk bazirela ikasi nuen. Silvanus OLympio horrek bere bizitza osoa preso pasatua zuen. Baina irautlzaile horiek, ez zuten, omen, eraginik batere herrian. Ba noa nere tesiarekin profesorea ikustera eta bidean, kasualitatez, Le Monde kazeta erosten dut. Irikitzen dut eta horra zer titular zekarren: «Victoire de Sylvanus Olympio au référendum du Togo» Orduan, profesoreari esan nion: «Hemen duzu ene lana. Emango didazu, beharbada, nota on bat, baina honek ez du ezertarako balio».

Begira zer den diskurtso eta idatzi ofizialen ondorioa. Barre haundi bat egin zuen. Ikusi nere mundua. Frantziaren inperioko esplikazioa eta interpretazioa hor gelditu ziren. Horrela begiak ireki nituen eta betikotz mintzaldi ofizialen balioa konprenitu nuen.

P. y H.: Zer egin zenuen ikasketak bukatzean?

E.E.: Ba nuen anaia bat Ameriketan eta nik ere fortuna bildu behar nuela eta hara joatea pentsatu zuen. Fortuna egin eta Euskal Herrira itzuliko nintzen eta hemen izparrangi bat sortuko nuen. Izparrangi abertzale bat. Le pére Noël-ek bezala pentsatu nuen.

P. y H.: Eta nola bukatu zen asmo hori?

E.E.: Tesi baten lana prestatzen Afrikan egon nintzen bi urtez. Handik etortzean, beti Canadara joateko asmoarekin nindagoen. Biletearentzako dirua baztertzen ere hasi nintzen. Halako batean, ene lagun min bat etortzen da ni ikustera. Lagun horrek eta nik kasik parasikolojiko zen harreman bat genuela esan behar dut. Afrikan ezagutua nuen eta ene bizitzako momentu inportante guzietan nere ondoan izaten zen magiaz bezala. Hori bera da kasua, Ameriketara joateko nindagoenean, krisi haundi bat pasatzen ari nintzela goiz batez nere etxera agertu zenekoa. Beti pentsatu dut telepatia bezala gertatzen zitzaigula.

Esan nion Ameriketara joateko asmoa nuela. Berak hau esan zidan: «Amerikara joango zara, baina ez ara itzuliko». Beste norbaitek esan

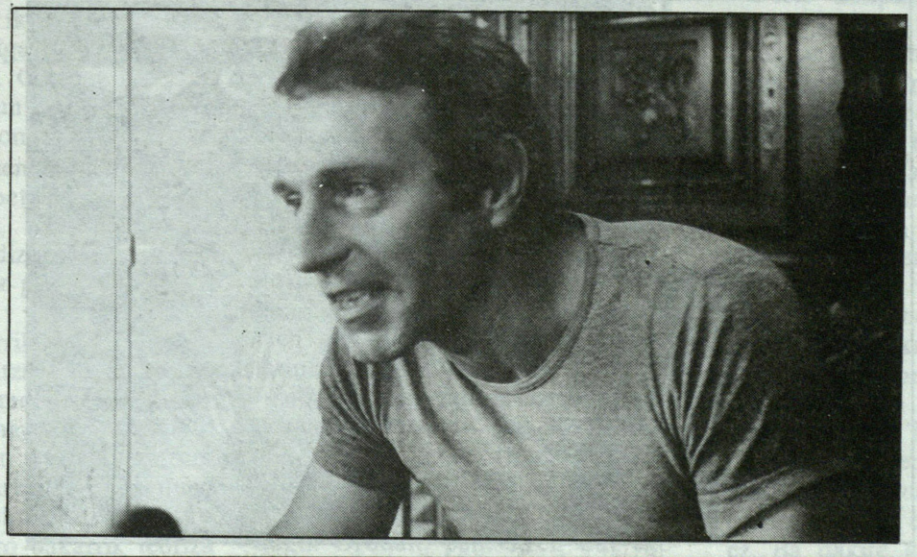

"Yo siempre pensé que nosotros éramos indios, a mí nunca lograron inculcarme mitos como el de Napoleón o Juana de Arco"

bazidan ez nion kasorik egingo. Baina harek esanda, Ameriketera joateko asmoak nere burutik kendu egin nituen.

Urte berean, Ameriketara joateko asmo horrekin nebilela, bakantzetan itzuli bat Euskal Herrira egitean, Itxasun abertzaleen biltzarre bat prestatzen ari zirela jakin nuen. Eta gehiago jakin nahirik, ilusio haundi bat piztu zitzaidan bihotzean.

Aldi berean, letra bat izan nuen Senperen laborantzako eskola bat egiten ari zirela eta han lana eskainiaz.

Orduan, hiru gauza horiek, Euskal Herrian lan egiteko itxaropena, lagun horren bizita, eta Itxasuko biltzarrea, hots, 1963-koa, nere geroztiko bizitzaren bideratzaile gertatu ziren.

P. y H.: Kantuak egitera zerk bultzatu zinuzten?

EE.: Enbata sortua zenez, horko biltzarretara joaten nintzen. Baina goratik erori nintzen gure herriko egoera ikustean eta desplazerra sentitzean. Euskaratik hasi eta gaineatikoetan gure herria subdebelopatua zela ohartu nintzen. Apezetatik kanpo ez zen inor ezertaz hitz egiteko. Egun batez paper bat jasG nuen etxean: «village en vente» zeraman izenpurua. Irakurtzen dut eta Lizaso salgai zegoela jakiten dut. Hori ikastean, orduan berean, Otxagabia kantua egin nuen. Halere, ez nuen pentsatzen populuaren aitzinean abesterik. Gero konturatu naiz, ni neu ez desintegratzeko atera-bide bat izan dela nere produkzio artistikoa. Aldi guziz, kantu bat idaztera bultzatzen ninduena, emozio haundi bat izaten zen.

Enbataren disziplinarekin ibiltzen nitzenez, mitin batzuk egiten hasi nintzen. Sei edo zazpi pertsona bakarrik etortzen ziren. Horietarik bi kuriosoak, bi abertzaleak eta besteak aurkakoak izaten ziren. Hori zen Abeberri eta Biarritzekoan dialektika frantsesa. Nik zera ikusten nuen pizontzira piza egin beharrean, zangoetara egiten ari ginela. Diskusio anitz ukaiten genuen. Davant eta beste batzuekin ekonomia gehiago behar zela tratatu eta indar egiten genuen. Konturatzen ginen minoria ginela eta jendeari ez geniola ontsa mintzatzen.

P. y H.: Orduan, jendea nola kontaktatu?

E.E.: Donibane Garazin ba ziren feriak edo festak. Lau edo bost mila gazte ziren. Orduan, mahain inguru bat antolatu genuen, «Histoire de la Navarre» gaiaz. Jende gutxi etorri zen. Hori bai, hamabost bat jendarme izan ziren. Dantzaldietan, berriz, ez zen euskal abestirik entzuten. Ene mendiko herrian, Ezterenzubiko festetan, urte haietan, «Si vous allez á Taiti», zen modako abestia. Lehen baziren klarinetarekin muxikoak jotzen zituztenak. Baina 1963 inguruko urteetan, dena frantsesa bilakatua zen. Oroitzen naiz ene lehenbiziko artikuluetarikoan, (Herrian idatzi nuen) nola nion, hirurehun dantza baino gehiago zeudela klasifikatuta Euskal Herrian eta gure Ezterenzubin holako kantu zozoak entzuten ari ginela.

Inor ez zen konturatzen. Gazteek ez zuten karnabaletan ere ezer egiten. Mobiletak modan jarri ziren orduan eta bazterretik bazterrera mobiletan kurri zen guzia. Mutil denak eskapo Ameriketara, neskak Parisera, eta Lizaso salgai. Horren aitzinean amets bat sortu zitzaidan: gure gazteek, neska-mutilek elgar unkituko balute euskal kantuen bidez. Ilusio bat zen. Utopia bat ere bai, garai hartan. Donapauleko gazteek gaztelu zahar batetan biltoki bat zuten. Apariak eta dantzaldiak egiten zituzten. Etzen euskarazko hitz bat ere entzuten. Hortan irakurtzen dut euskal kazeta batean Lurdes Iriondori egindako elkarrizketa bat. Euskal abeslaritzaz. Jakin nuen ba zuela diska txiki bat ere. Berehala erosi nuen eta dantzatokira eraman. Hori izan zen neska-mutilek elgarri [illegible]otuta euskaraz dantzatu zuten lehendabiziko baltsa.

P. y H.: Labegueriren diskak ez al zinuzten ezagutzen?

E.E.: Bai, bai. Horiek ere orduantxe

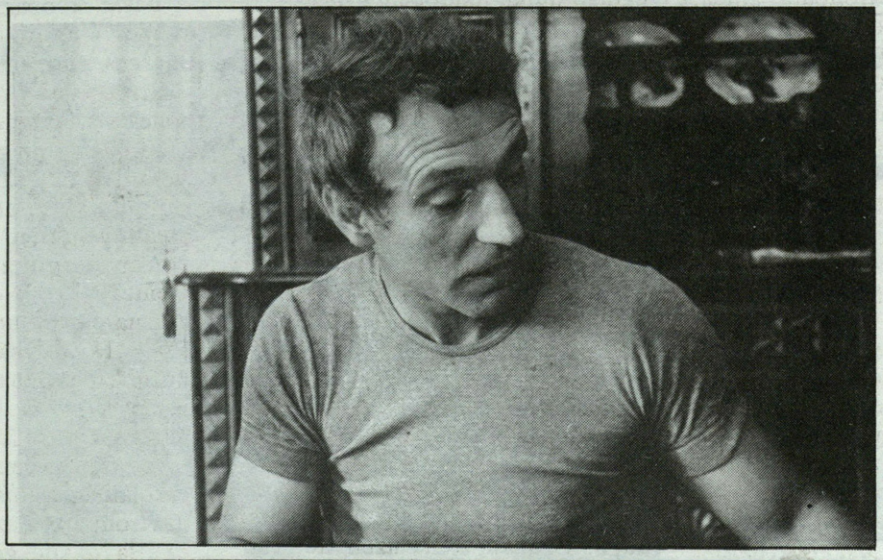

"La experiencia nos mostró que con la gente había que comenzar afectivamente para entrar ya, más tarde, en teorizaciones"

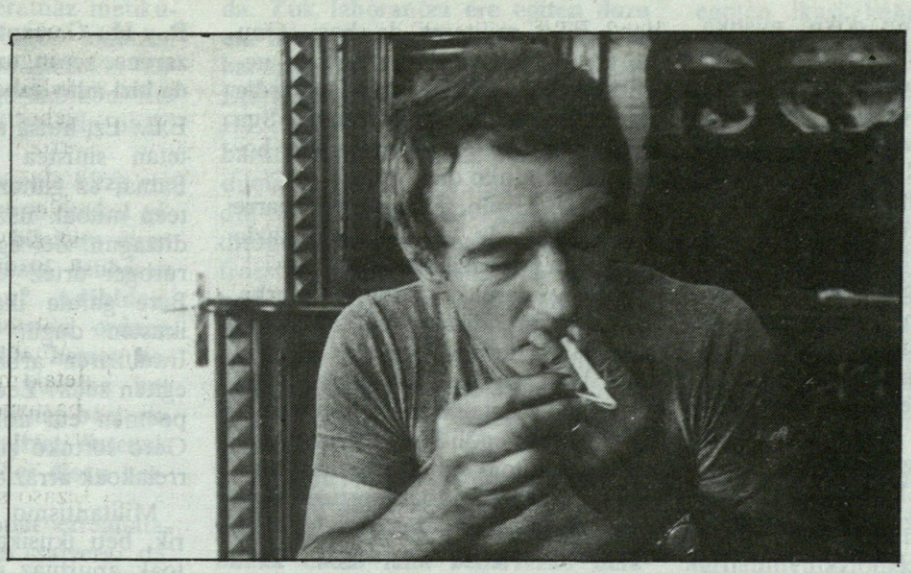

"Me marcó mucho conocer, en la época que estuve hospitalizado, a los alemanes que nos habían invadido, así como a los resistentes y refugiados de Euskadi Sur"

atera berriak ziren eta hasi nintzen jendeari erakusten.

P. y H.: Eta zure abesti saioak nola moldatu ziren?

E.E.: Apezek organizatutako kermesa batetan abesteko eskatu zidaten. Beste bi gaztekin (Katin Etxeber eta Peio Etxalur ziren) Donazaharren kantatu nuen lehenbizikoz. Nahiz eta tronpatu ginen, publikoak ez zuen ikusi eta sekulako txaloak eman zizkigun. Oso onak ginela esan ziguten. Orduan neretzat esan nuen: Komunikabideak, Irratiak! Hauxe duk komunikabidea!

Mitinetan ibiltzen ginanean gauzak esplikatzen (beti erderaz egiten ginuzten gainera), ez genuen ezer lortzen. Orain, aldiz, tripatik abestu eta jendea biltzeaz gain, dirua ematen ziguten!

Geroago, bakarrik, Larralderekin kantatzen hasi nintzen.

Honela bada, emeki emeki abiatu eta, 1969-an, Donapaulen, kantaldi batean, zortzirehun pertsona biltzera heldu ginen. Garbi ikusi genuen jendearekin afektibitatetik hasi behar zela eta gero bakarrik teoriza zitekeela. Jendea zerbaitera bultzarazten dutenak hiru gauza dira: diruaren gosea, beldurra eta maitasuna.

P. y H.: Idazle ere ba zara, esango al diguzu zer egina duzun sail hortan?

E.E.: Artikuluak egiten nituen hastapenean. Nere gostuko dutan idatz mota olerkia prosan da. Baina denboraren faltaz, hori ez dut sekula egin. Artikuluak, ekonomiaz, jendearteko gora-beheretaz, politikaz egin izan ditut. Beti engaiatuak eta ahal guzian euskaraz «Herrian». Elaberri bat ere badut: «Azken elurra». «Elurra zikindurik» bezalako saioak ere egin ditut. Beti gehiago egingo dutan itxaropenez nago.

P. y H.: Zenbat abesti egin izan dituzu oraindainokoan?

E.E.: Hirurogei bat inguru.

P. y H.: Ekonomiazko hiztegi batekin ere hasi zinen, zertan zara?

E.E.: Bai, baina ez dut denborarik. Hitz zerrenda batzuk egin nituen. Baina orde asko gabe. Nik eskolan ekonomia politikoa ematen dut eta hori euskaraz egin nahi nuke. Baina beldur haundia dut. Zeren, euskaratzen ari direnek, kontzeptu horiek latinetik edo alemanetik hartu eta itzuli besterik ez dute egiten. Baina, askotan, kontzeptu horiek desberdinak dira. Askotan, frantsesez, kontzeptu batez edo biez agertzen dutena guk beste manera batez esaten dugu. Orduan, pentsatzen dut ekonomia bizi egin behar dela. Herriak bizi duen bezala, fisikoki bizi. Komertzioan ibili eta diruarekin lan egin. Jendeak kontzeptu horiek nola konprenitzen dituen ikusi behar da. Zer hitz diren aproposak. Zure hizkuntza ekonomikoa nola ulertzen duten aztertu behar da. Disziplina hortako hitz nagusien zerrenda euskaraz ezartzen saitu behar da.

Konparazione, «eskugaina» hitza finanzial termilogiara eraman litekena da. Hitz hori ez da besteen kontzeptuaz bihurtu behar. Gestioneko nozio inportante hori agertzeko euskaraz «eskugaina» erabili behar da.

Beste konparazione bat. Euskarazko «itzulpurua». Erderaz «la marge» edo «margen» litzake bere adierazpena. Frantsesez edo espainolez «la marge» edo «margen» esatean, kuaderno batetan marretatik at gelditzen den zatia da. Baina «itzulpurua», aldiz, euskaldunentzat, alorrean gelditzen den zatia da. Ikus zer abiada diferenteak diren bi hitzentzat. Batak ofizinetan sortutako kutsua du, eta besteak, alorrarena.

P. y H.: Irakaskintza ere egiten duzu, zer eta non irakasten duzu?

E.E.: Hori da gure etorkizunaren giltza. «Herri Taldeetan» eta kostako abertzaleen artean asko, gure eskolatik pasatuak dira. Populua ez da tronpatzen eta gure etsaiak ere ez. Ba dakite gure eskolatik ateratzen direnak zer bilakatzen diren. Nik ez dut eskolan Euskadi hitza erabiltzen. Ekonomia irakasten dut. Moneda irakasten dut ahal bezain ongi. Eta gero nere kontura mitoak irakasten ditut. Frantsez mitoak hausten ibiltzen naiz jo eta ke. Jeanne d'Arc, Napoleon eta horrela-

koak. Zeren Jeanne d'Arc mistika bat bezala agertzen zaigu, baina mistikotasun horren atzean politikazko ekintza inportante bat dago. Zergatik Jeanne d'Arcren lehen operazio militarra Reims-eko bidean gertatzen da?, Charles IV-garrena Reims-en sakratu behar zelako. Eta zergatik? Charles IV-gn hori errege bazen, sakratua egon behar zelako. Eta guzi hori, hain zuzen, errege ez zelako. Franko bat baitzen. Errebelde bat. Frantziako egitazko erregea Henri II-gna zen. Eta Anjou-koa zenez, hura zen kapitala eta ez Paris. Charles IV-gna, orduan, usurpatzaile bat zen. Eta Herri II-gna jainkoak errege egin bazuen, Frantziako populuari nola esplikatu orain Jainkoak ideia aldatu duela. Orduan, Jainkoa mintzarazten da Jeanne d'Arc-en bidez. Horrela deskonposatzen dut Frantziako mito haundienetako bat.

Israeldarrak Egiptotik nola eskapatu ziren ere gustatzen zait esplikatzea. Nola egin zuten? Heuren erlijionea esplikatzen dut. Ba dakizue nola zen historio hori. Bildots bat hil behar zuten eta israeldarren etxeak haren odolarekin markatu. Zertarako? Jaunaren aingerua pasatuko delako gau horretan eta markaturik ez dauden etxeetan sartuko delako haien semeak ezpataz pasatzera. Israeldarrak bitartean eskapatu egingo dira. Jaunaren aingeru hori gaur zer den? ETA militarra da hori. Gau hortan, Israelgo terroristek, han nagusi ziren administratzaile, goardia denak desorganizatuko dituzte. Sua emango dute leku guzietan eta honela eskapatuko dira.

P. y H.: Orain, Etxamendik barre bapo egiten du eta bere esplikazio sutsuekin jarraitzen du.

E.E.: Aingeruak, Txomin Iturbe, Eustakio Mendizabal eta Mamarru dira. Hara desmistifikazioa. Hori da nere lana. Besteek finkatutako mitoak kakaz bete. Hori izan zen konkistadoreen politika. Lehendabizi besteen mitoak apurtu behar dira, eta gero, gure mitoak sortuko dira. Herriak kreatzen ditu. Ez dago gizarterik, naziorik, mitorik gabe.

Lagun batek esan zidan egun batez: «mitoak kondaira baino egiago zirela populo bat ezagutzeko». Historia ezagutua ongi da, baina batez ere bere mitoak ezagutu behar dira. Bai, eta zorionez, gure herrian mito berriak kreatzen ari dira. Hemen Iparraldean kantuaren alorrean frantsez mitoak haustera heldu gara. Lehen nehork ez zuen euskal diskarik erosten, ez irratietan pasatzen. Orain gazte guziek euskal diska pila bat dute. Eta «Gure Irratia»-n, «Adour irratia»-n, euskal musika mito bihurtu da. Jendeak irrati horiek bakarrik entzuten ditu. France Inter, Radio Montecarlo eta abar erori dira guretzako.

P. y H.: Garrantzizkoa da esaten ari zarena, zeren, azkenean, jendea ezin da bizi mito gabe.

E.E.: Ez, hutsa ezin da izan. Zerbaitetan sinistea beharrezkoa zaigu. Baina, ez gaitezen tronpa, eta besteen mitoak bazter eta gureak egin ditzagun. Zer egin zuen besterik hirurogei urtez Voltairek Frantzian? Bere garaia ikasten badugu, zera ikusten dugu, Voltaire izan dela Iraultzaren arbaso espirituala. Zer egiten zuen? Zeunden mito zaharrak poemen eta nobelen bidez apurtu. Gero sortuko ziren Diderot eta horrelakoak arrazionalismoarekin.

Militantismo on bat egiten delarik, beti ikusiko duzue etsaien mitoak apurtuaz joaten direla. Etsaia hiltzea gauza bat da, baina haien mitoak hiltzea sakonagoa da.

Begira aintzinateko bi iraultza. Bata, Moisesena, irabazia, eta bestea, Espartacusena, galdua. Espartacusek ba du gudarostea, eta legioneak batzuk besteen ondotik 70.000 esklabokin, eta halere galdu egiten du. Moisesek aldiz, zer du? Ba kaxatxo bat egin, han Jainkoa sartu eta berarekin eramaten du. Eta besteak Jainko gabe uzten ditu. Harri puska bat eta egur puska bat da guzia, baina besteak Jainko gabe. Hori da fikziozko neurosis geniala. Esklaboak izanik nagusien organizazionea kopiatzen du. Horrela militarren

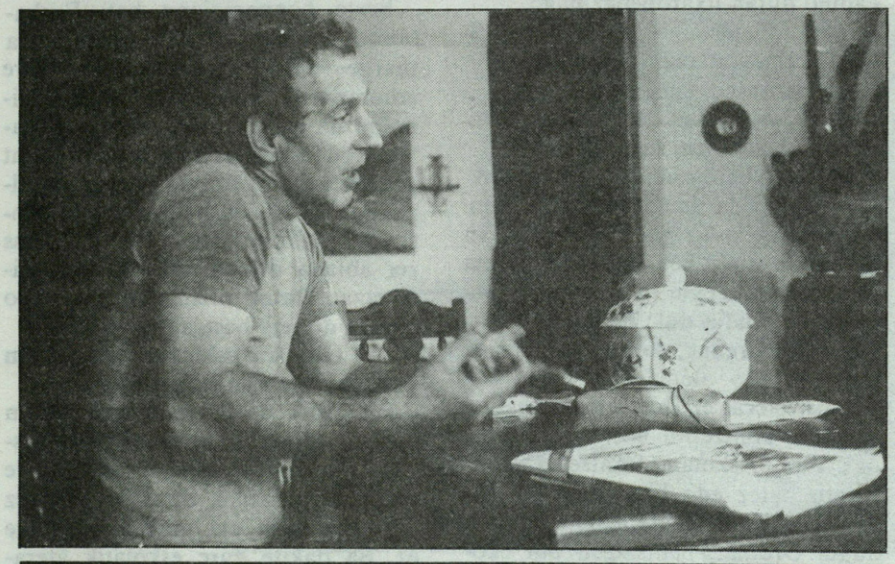

"La mayoría de los abertzales de la costa así como miembros de 'Herri Taldeak' han pasado por nuestras aulas"

kasta, apezen kasta eratuaz metikulosoki legea edo kodigoa aldatzen du. Lehen Jainkoa nagusiekin zegoen. Orain guk dugu Jainkoa. Eta horrela esklabo Herri batekin nazio bat egin zuen.

P. y H.: Arian arian, utopia hitza ere atera zaizu. Gaurregungo euskal giroko errealitate firmo bilakatu diren gauza batzuk zure gazte denboran utopia izanen ziren? Adibidez, gaurko ikastola fenomenoa, orduan utopia bat zen. Bestalde, hemen bezala hegoaldean ere, burruka bat egin eta nekatuak sentituaz baztertu direnak, burrukan jarraitzen dutenak utopiko direla diote. Zer diozu hortaz?

E.E.: Neretzako, utopia errealiatatearen eskaratza edo sarrera da. Utopiatik hasten dira lan guziak beti. Eta utopia gabe ez dago bizirik. Baina, momentu batean, jende razionalari, normalari, nekatzean, ezin sinetsizko gauzak gertatzen zaizkio. Neurotiko sensibilitatedun batzuek, negar egiten dutenek, une fragil batzuetan, bisioneak ikusten dituzte.

P. y H.: Herri hau laborarien herria da. Zuk laborantza ere egiten duzu eta laborantza egiteko modu bat ere baduzu. Bide berri bat hasia duzu. Etorkizuna nola ikusten duzu?

E.E.: Gu aterbe azpian egiten diren baratzekin hasi ginen. Justoki orain duela hamabost urte. Eta esan behar dut ongi gabiltzela. Pagatuak bait ditugu lurra, etxea, egin genituen infraestruktura gastuak, eta gainera beste esplotazione bat formatzen ari gara. Ene sortetxea organizatzen ari gara ene semearendako. Hamahiru hektarea landarez bete ditugu.

P. y H.: Hortan ere zuek utopikoak zineteen?

E.E.: Bai, noski. Beste batzuk ere hasi ziren baina ez zuten jarraitu.

P. y H.: Orduan, utopia errealitate bilaka dadin lana beharrezko dela esan nahi duzu.

E.E.: Bai, horixe, da. Baina utzi dutenak ez ziren nekazariak. Nekazariak bere parrari, bere gaiari, bere urratsari inoiz ez baitio uko egiten.

Antsiaren, beldurraren aurka beste batzuk gaizkiago daudela beti pentsatu behar da. Eta bestalde, urratsak aurrera egiten saiatu behar da. Atzera joan partez, erdi batekin egoten ikasi behar da, biharamunean oso bat lortzeko. Hori da nekazaritza. Ongi erreusitzeko teknika eta merkatua ongi ikasi behar dira. Iralurrek, Koldo Bizkaik eta Azkaingo Gotzonek egindako berotokiak ere horrela aurrera atera dira.

Nola ikusten dudan geroa? Pentsatzen dut errekonbertsio batzuk egin behar direla eta laster hasi behar litakela. Ezen haragia produkzio artisanala zen Euskal Herrian oraintxe arte. Baina azkeneko urte hauetan etxeko gauza asko industrializatu egin dira. Orduan, prezioak astiro astiro beheti joan dira. Adibidez, ardi esnea lehen oso garestia zena, orain behi esneak konkurrentzian hartzen du. Zeren agroalimentazioneko ofizinetan produktu berriak bilatzen baitituzte (berriak eta onak omen dira). Jendeak ba daki behi esnea eta ardi esnea berdinak ez direla, baina nola behi esnearekin egindako produktu asko baden, hori erostera egiten dira. Honela bada, ba da presione hori hemengo mozkin inportanteenentzat. Ardi esnea, behi haragia eta ardi haragia konkurrentzia larriare-

---

En Euskadi Sur habrá sonado para quien tuviera afición a acudir a festivales de esta canción el nombre de Etxamendi, en este caso siempre unido al de Larralde. Sin embargo, si de ese Etxamendi cojo que a muchos ponía los pelos de punta desde los escenarios con su melodiosa «Otxagabia» –es una de las sesenta canciones compuestas por él– sólo sabemos lo que hemos visto de él en los escenarios festivaleros, no conocemos de él más que un 5% –si esto pudiera medirse en tantos por cien– del grano de arena transformadora que es Etxamendi en la realidad de Euskadi Norte.

El resto del tanto por cien queda repartido entre su militancia política, cultural, su labor en la enseñanza y, cómo no, la labor que ha venido desarrollando en el campo «laborari» desde quince años atrás.

Nacido en Eztterenzubi, una pequeña localidad de la Baja Navarra. Hijo de familia euskaldun, que como tantos otros, casi todos, hijos del campo de Euskadi Norte no supo francés hasta que le obligaron en la escuela, Eñaut Etxamendi cuenta en la actualidad 47 años.

La cojera que observábamos en Etxamendi los festivaleros data desde su más tierna niñez y precisamente a ella hace referencia cuando habla del primer gran acontecimiento que marcó su vida. Cuenta que fue hospitalizado, a punto de morir, justo cuando empezaba la sublevación franquista en el Estado español. Precisamente durante esa hospitalización conocería a los alemanes que ocupaban Francia y también a miembros de la resistencia, así como a refugiados provenientes de Euskadi Sur.

Pero el primer gran disgusto de su vida, así afirma él, fue la obligación de internarse en el seminario de Belloc para ser sacerdote. Solamente la esperanza de encontrarse allí con un cura que le enseñara euskara y le posibilitara un ambiente euskaldun le hacía, en principio, soportable la idea. Pero sus pocas esperanzas se derrumbaron cuando comprobó que allí el euskara no contaba para nada. «Cada vez que volvía a casa rescatado de tres meses de ambiente extraño y absolutamente hostil para mí me volvía esquizofrénico».

«Yo me hice abertzale por influencia, entre otras, de un tal Salazar, refugiado bizkaitarra que nos explicaba la situación de Euskadi».

Después de la estancia en Belloc, lo cual no le convirtió en un adepto a la Iglesia precisamente, decidió irse a Toulouse para comenzar estudios de agronomía y ciencias políticas simultáneamente.

De la influencia de sus

kin aurkitzen dira. Eta krisi luze bati buruz ari gara. Orduan, oraindainoko diru iturriak behetituaz joango dira.

Aldiz, oraintxe arte, hogeita bost urtez, teknika berriei esker, mozkinak nola kantitatean hala prezioetan beti goitituz joan dira. Gainera, hortarako, etxaldeak hobegotzeko lur ahalak ere ba ziren. 30.000 hektara lur berri eginak izan dira. Gauza horiek esplikatzen dute Euskal Herrian azken hogeita hamar urte hauetan egon den prosperitatea. Eta arrazoi bat da ere abertzaleen ideia berriak zergatik sartu ez diren esplikatzeko. Ez dut esaten arrazoi bakarra denik, baina bat bai. Subentzioak ere ba ziren. Eta kreditoak euforia bat ematen zuen. Horrela tresnak erosten ziren. Orain jendea kredito horiek pagatzen ari da eta krisian dago.

Baina ahaltasunak badira. Guk semearendako urriztia egin dugu. Euskal Herria urriztiak egiteko Europako lekurik hoberena da. Kiwi, fruitu berri bat ere aldatu dugu. Txinako fruitu bat da. Oso garestia. Hemen agro-ekolojiko kondizione idealak omen ditu. Sei hektara egin ditugu kiwi horrekin. Gaineatikoa, urritzekin, gaztinekin eta intxaurrekin bete dugu. Hamar hektarea pasa lur konpondu ditugu. Euskal Herriko kondizione naturalak esplotatu behar dira. Adibidez, Kaliforniako kiwia Euskal Herrikoa baino askoz txarragoa da. Eta horiek denak, bost mila frankoko traktor txiki batekin egin ditugu. Hemen laborariek erosten dituzten traktoreen prezioarekin, guk, hamar mila arbola baino gehiago; eta denak selekzionatuak landatu ahal izan ditugu.

Bai, hemengo laborari batzuekin mintzatu garalarik, hori esan digute: subentzioekin behar ez diren makina eta traktoreak erosiarazi dietela eta orain ezin itzulirik daudela. Batzuek konturatu dira hori tranpa bat izan dela.

Bai, horixe! «Crédit Agricole»-k eta tresna saltzaileek sakatzen dutena jendearen buruan ilusio faltsu batzuk ezarri eta beren tresnak saldu da. Baina, guk, hemen, gure lurra eta ahaltasunak ezagutu, ikasi eta horren gainean plangintza bat eratu behar dugu.

P. y H.: Orduan, zuk pentsatzen duzu zuen haurrentzako laborantzan etorkizunik ba dagoela?

E.E.: Nik ikusten dudan bezala eginez, bai. Hogeita hamar hektara lur duten etxeetan bi edo hiru haur bizi litezkela pentsatzen dut. Hemen falta zaigun gauza inportante bakarra, inbertsio intelektual bat egitea da. Preparazio gabe ez dago ezer egiterik.

Hemen laborantza modu berrian erreusitu dugun guziok ikasiak gara. Nekazaritza eta ekonomia ikasketak eta Herri ezagutza sakon bat eginak ditugu. Preparazio intelektual batekin hasi garela, alegia, esan nahi dut.

P. y H.: Zuen bi semeak, bata zure sortetxean eta bestea zuen oraingo etxaldean geldituko direla diozu, eta zuen bi alabak zer?

E.E.: Ez dakit... heurek nahi balute laster prestatuko ginuzke beste etxalde batzuk. Hortarako, ba da beste ahaltasun on bat. Adibidez, lorategiak muntatzea...

Eta hortan, Etxamendi eta bere emazte Jeny, kolaboratzaile haundia beste bat arte agurtzen ditugu.

estudios en el seminario de Belloc quedan frases como ésta: «la organización de la Iglesia se basa en la frustración sexual y afectiva de unos hombres, los curas, para que su mantenimiento, libres de esposa e hijos, salga más económico. Como compensación a esa frustración no pueden más que recurrir al autoritarismo, lo que sucede es que hoy están perdiendo esa compensación y ahí está el resultado».

Etxamendi relata los avatares de su militancia en «Enbata», sus artículos en «Herria» y su desesperación por el galopante alejamiento de la juventud del entorno del euskara. Pero una de las labores destacables de Etxamendi es su docencia —da clases de economía—: «En clase trato de explicar lo mejor posible todo lo referido a la moneda, no hablo de Euskadi, pero en la calle me dedico a romper mitos como Napoleón o Juana de Arco. Los mitos son absolutamente necesarios para la existencia de una nación, de una sociedad, de un pueblo, pero hay que destruir los mitos del enemigo para luego crear los propios.

Llevar a cabo un buen militantismo es la mejor forma de ir disolviendo los mitos del enemigo. Lo más fácil es acabar al enemigo, lo difícil es destruir sus mitos.

Esta labor que nosotros llevamos a cabo en nuestra escuela es la que de momento ha dado casi todos los abertzales de la zona de la costa así como la mayoría de la juventud que se aglutina en los «Herri Taldeak».

Sin descuidar ninguna de las facetas de la lucha, sin embargo, la labor primordial que ha ocupado a Etxamendi en los últimos quince años ha sido la de «laborari», que desarrolla en un caserío «antes era una borda» —afirma-, situado en la pequeña localidad de Bitiñe. Allí, Eñaut junto a Jeny, su inseparable compañera y sus cuatro hijos se han dedicado a demostrar lo indemostrable: que se puede vivir y desarrollar el trabajo en el caserío.

Dice Eñaut que «con treinta hectáreas puede vivir tranquilamente una familia con dos o tres hijos». Lo que echo en falta es una necesaria inversión intelectual.

Todos los que hemos comenzado este tipo de experiencias —añade— hemos realizado estudios de agronomía y economía por lo menos, nos hemos incorporado con una formación intelectual anterior». Eñaut hoy está preparando el terreno para que su hija pueda dedicarse también a la tierra, para lo cual está acondicionando un nuevo caserío con trece hectáreas donde ha plantado más de diez mil plantas de árboles como el nogal, el kwi, el castaño y avellano.

Idiart garai batetako apez agintariek. Zuberoako herri txiki hortara. Bostehun lagunetik gora ez duen herri bati ezin baitzaio beste kalifikatiborik eman. Baina kastigu hura hasi zenetik, Rogerrek ez du hala hartu eta bere ingurua trasformatzen ari da beste ezer baino gehiago. "Hemengo jendea bere moralean jaso behar da, dio Rogerrek, zeharo goiberdua bizi baita, etxeak husten direla eta askotan lur jotzen dutela ikustean". Eta horrela, Rogerrek etxagile fazeta atera eta landu behar izan du exenplu emanez etxeak, elizak eta beselizak altxatuz.
Kastiguari buelta eman eta bere agintariek nahi izango ez zuketen militantziari jarraiki zion, herriarekin bat eta herriaren alde.

Maite Idirin
Jokin Apalategi

Roger Idiart

Apez humil eta herriko militante

PUNTO Y HORA: Non sortu zinen?

ROGER IDIART: Azkainen sortua naiz. Lapurtarra naiz, beraz. Nere etxearen izena, berriz, Errebira da. Beno, Erribera da benetakoa, baina, Azkainen Errebira esaten dute. Sei haurride izan gar.

P. Y H.: Eskolaz zer oritzapen duzu?

R.I.: Bost urte nituelarik joan nintzen eskolara eta ez nuen tutik ere ulertzen frantsesez. Den dena euskaraz egiten nuen. Gogoratzen naiz, lehen harremana maixuarekin lagun baten bidez izan zela. Hara lagunari zer esan nion: «errok pixile naizela». Alegia, pisegurea nuela. Honekin esan nahi dut, duela berrogeita bost urte Azkaineko familietan oso euskalduna zela giroa. Geroztik asko aldatu da.

P. y H.: Eta kalean berdin al zen euskal giroa?

R.I.: Gure denboran eskolako umeak eskolatik kanpo euskaraz aritzen ginen. Pilotan eta jolasetan beti euskaraz, alegia. Aldiz, jadanik, neska batzuk lerratzen ziren frantsesera, beren artean. Frant,ses kulturak ba zuen euskarak ez zuen prestigio bat. Geroztik aritu izan naiz pentsaketan gauza horren arrazoia atxeman nahiz eta Zuberorako, behintzat, feminismoa heltzea gauza ona izan dela konkluditu dut. Eta hori, orain duela berrogeita hamar urte etorri izan balitz hainbat hobe! Zeren Zuberoan, exenplu bat emateko, dantzariek eta hola ba dute prestigio bat herrian. Eta pastoraletan, kasik beti, gizonek egiten dituzte emazteen paperak ere. Nahiz emazteak lanean ari diren pastoralak ere izan. Halere, guziz gehienetan, gizonek emazteek baino inportantzia haundiagoa dute kanpoan, plazan, eta nonnahi. Hori ez da gauza zuzena. Eta orain, Seaskako bilkuretan parte hartu nahiz, mutil bezanbat neska agertzen dira; eta hori pozgarri da. Hau oso berria da eta oso inportantea iruditzen zait.

P. y H.: Beste zerbaitek ere markatu al zuen zure haurtzaroa?

R.I.: Nere haur denboran gauza bat oso inportantea gertatu zen nere eboluzio edo ibilketarako: Espainiako gerla. Nik bost urte inguru nituela, egun batez, gure baserriko leihotik beste aldetik ihes egindako berrogei bat euskaldun ikusi genituen. Baina etzen egun bateko gauza. Gure etxea baserri zenez eta muga ondoan zegoenez, ohitura genuen bestaldetik zetozen euskaldunekin hitzegiteko. Hortik Hegoaldeko euskara, ez beharbada, Bermeo edo Ondarroakoa, baina bai generala, inolako problemarik gabe ulertzen dut. Guretzako euskaldunak ziren eta ez espainolak, hemen askotan entzuten den bezala.

P. y H.: Eta kolejiora joan zinenean, zer atxeman zenuen giro bezala?

R.I.: Hutsarte bat bezala izan zen sistima frantsesean sartu ginelarik. Euskarazkorik ez baitzen ezer. Halere, ene oroitzapenetan karakatzen dutelarik, Lafitte jaun kalonjea atxematen dut. Guk, hirugarren mailako eskolara heltzean, aurkitu genuen eta bakarra zen euskaraz egiten. Honela, Lafittek euskarazko kanta asko erakusten zigun eta geroztik errepikan ematen genituen gure familian. Lau anaia bait ginen eta denok abots zuzena genuen. Hiru bozetan kantatzen genuen. Noiznahi, kafea hartzeko momentuan, euskaraz kantatzen hasten ginen. Eta, prezeski, Uztaritzeko seminario txikian Lafittekin ikasitako kantak ziren.

P. y H.: Zenbat urte zinuzten seminarioan sartu zinelarik?

R.I.: Hamaika urtekin sartu nintzen. Baina Lafittekin kantak ikasten aritzean hamalau edo hamabost urte nituen. Eta harek ez zuen abertzale eta holakorik aipatzen. Baina eus-

"Los curas son conservadores de oficio, por eso conservaron el euskara, porque era más difícil rechazarlo que conservarlo"

"Se observa un cambio en el comportamiento de la juventud en Euskadi Norte: antes se resignaba a emigrar fuera de Euskadi Norte, hoy en cambio hace todo lo que puede por quedarse aquí"

kaldunak aipatu eta euskaraz abestiak kantarazten zizkigun. Eta parre ederrak ere egiten ginuzten. Guretzat oso jakintsu haundia zen, beste irakasleek baino gehiago zekiena. Eta hori adin hortako umeentzat inportantea zen, harek erakusten ziguna baloratzeko orduan. Gizon hori ez zela nornahi eta asko zekiela kulturalorrean ageri baitzitzagun. Gero, berrogeita bostean, gerla bukatu zenean, igandeetan, Xalbadorrekin eta bertso saioetan ibiltzen zen. Gu, kolejioan, preso bezala, ez bait ginen handik ateratzen. Astelehenetan, errekreazionetan guregana hurbiltzen zen eta arbola batzuen azpian Xalbador eta Oxobi bertsotan nola hartzen ziren kontatzen zigun. Egun batez, Oxobik Xalbadorri esan omen zion: «jauna, arnoa maite duzun erradazu otoi». Eta Xalbadorrek ihardetsi: «jauna, zure sudur gorri horrekin maite duzu zure doi». Ondotik, Lafittek parre egiten zuen eta guk ere bai berarekin. Horrela, bazterretik sasi kultura bat bezala etortzen zitzaigun guri gure kultura. Ofizialki etzuen inolako tokirik, salbu astean behin, kanta horien ikastean. Baina hori bera ikusteak, hots, jaun profesor batek guri euskal kantak erakusten zizkigula, guretzet prestijio haundiko bihurtzea zen. Gaineatian, seminarioa desastre haundi bat izan zen, baita euskal liturjiaren aldetik ere. Ez dakit nola esan behar den, baina kasik kastratuak, zikitatuak bezala bizi ginen euskal giroari zegokionean. Dena moztua genuen... Dena frantsesa eta latina baitzen. Euskaraz ezer ez!

P. y H.: Euskal Herritik kanpo ere ikasketak egiten ibila zara. Zer gogoratzen duzu?

R.I.: Toiosako Unibertsitatera igorri ninduten. Han harritua gelditu nintzen, Jacques Allieres euskaltzain laguntzailea den hori nola euskal gauzetaz interesatzen zen ikustean. Guk euskal kantak eta kantatzen genituen. Orduan, bera guregana hurbildu eta elkarrizketa batzuk grabatu zizkigun. Oroitzen naiz, «la parabole de L'enfant prodigue», hots, ume galduaren historioa, eztakit zenbat euskalkitan hartu zuela, Bakoitzari bere herriko euskaran mintzatzeko eskatzen zion. Gauza horiek, neretzako, ene bizian, etapa edo puntu batzuk bezala izan dira. Gero bazuten elgarrekin lotura gisako bat.

P. y H.: Zure haurtzaroko oroitzapenetaz beste zerbait esan nahi al duzu?

R.I.: Enetako beste gauza inportante bat dantza izan da. Batzuek ba dute holako mespres bat bezala dantzarendako, hori folklorea dela, eskapismoa dela, eta abar... Ez! Nik uste dut euskal izatea, alde eta bide guzietatik sarrarazi behar dela, hala kantaz, hala dantzaz, eta nahi duzun guziz. Fandangoa, Urkijok Donibane Lohitzunen erakutsita ikasi genuen. Urkijo hori bestaldekoa zen. Eta gogoratzen naiz nik hamabi edo hamahiru urte nituela hasi ginela dantzak ikasten. Ba, fandangoan sei puntu bederen izanik, arrats batez ikasi nituen denak. Esan nahi dut halako gogoa nuela ikasteko, non han egon nintzela begiak luza luza eginda ongi ikasten eta gero, etxera etortzean, biharamunean, neroni bakarrik aritu nintzela. Eta gero, zortzi egunen buruan, beste saio bat egitera joan ginenean, fandango osoa ikasia nuen. Horregatik nik esaten dut, neri abertzalegoa edo euskaldungoa edo nahi duzuna, zangoetatik eta belaunetatik sartu zitzaidala.

P. y H.: Zure herrian apezak nola ziren, euskaldunak, frantsesak edo...?

R.I.: Nik uste dut apezak ofizioz kontserbadoreak direla. Eta garai hortan, euskara beste gauza gehiago

"Hay sectores que desprecian el mundo de la danza tachándonos de folkloristas, pero yo creo que es importante todo aquello en que se manifiesta el ser vasco"

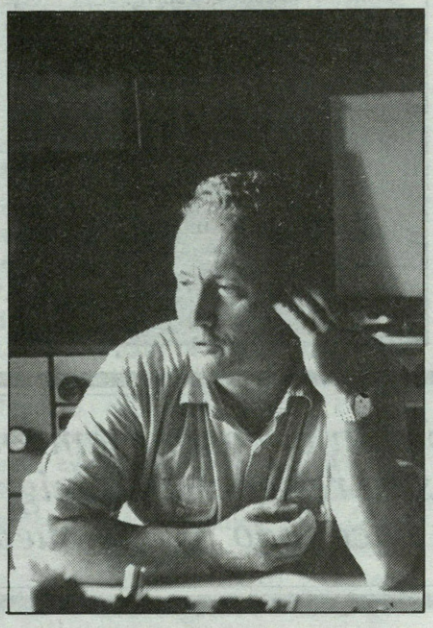

bezala kontserbatu egiten zen. Etzen bazterrera uzten zeren kontserbatzea errezago baitzen. Zergatik? Jendeak mintzatzen zuelako. Bestalde, ez dakit motiboak onak ala txarrak ziren, baina, egia da euskarak toki bat ba zuela elizan. Eliza gauza ofizial bat da, eta predikuetan, kantuetan, katexinan, eta abar, toki bat zuen euskarak. Ez dut esan nahi apezak abertzaleak zirenik. Ez ziren batere abertzaleak. Oso frantsesak, kolonizatuak baitziren. Ez da beste hitzik. Seminarioan euskaldunen aurkako ezer ez zen bezala, zeren aldekorik ere ez baitzen. Gauzak Erromako monumentuak bezala bizitzen ginuzten. Latinez eta frantsesez, noski. Ez ginen konziente. Baina, Enbata hasi zelarik, lehenbiziko zenbakia hartu nuenean, izugarrizko txokea izan nuen. Momentu hartan Oloruko kolejioan irakasle nintzen. Ze kopeta duten horrelako gauzak estako! Pentsatu nuen. Eta niri izugarri gustatzen! Ba dakizu gu mugako jendeok kontrabandoa maite! Ba dakizu, hori ez baitzen batere ofiziala eta guri asko gustatzen debekatutako fruitua! Harek, beti gusto hobeagoa ukaiten du, ba dakizu?

Gero, lehenbiziko bakantzetan, Sokoako apezari laguntzera etorri nintzen. (Gero hamabi urtez egin nuen gauza hori). Eta ailegatzen naiz horra, eta errazu, erraiten diot Piarres Larzabali: –kazeta bat hartu dut izigarrizko gatz– piparrekilakoa. Asko gustatu zait. Larzabal parrez hasten da. –Aa, bai asko gustatu zaik? Eta orduan, bera ere tarteko zela eta nortzuk idazten zuten esan zidan.

Horrela, konturatu nintzen apezeria eta eliza ofiziala, batez ere kargodunena poderearekin, agintariekin eta frantses zibil sistimarekin, hots, Napoleonen denborako departamentuarekin, loturik zeudela eta diozesiak hortan jarraitzen zuela. Eta hori nazkagarria iruditu zitzaidan. Orduan ere jabetu nintzen haundiekin, aberatsekin, gobernuan daudenekin apezgoa loturik ibiltzea oso peligroso zela eta galbide izugarria izan zitekeela Euskal Herriarentzat. Eta hortan negoelarik, horra non ailegatzen den Vaticano II-gn Kontzilioa, elizak minorien, pobreen eta zanpatuen alde behar zuela adierazten zuen teoria batzuekin. Ni konforme negon hori esatearekin eta egiten bazen hobe! Eta gaur ere hortan jarraitzen dut.

Baina gero zera ikusten dut, elizak izugarrizko teoriak ateratzen dituela Frantziako elizaz, Sud-Est Asiatique, Salvador, Polonia eta abarretako saltsetaz, baina hemen bertakoetaz ez duela ezer esaten. Gure diozesiako boletina hartzean eta irakurtzean, goiti egiteko gogoa ematen du. Euskal gauzetaz pobrezia paregabea du. Saiatu naiz ez dakit zenbait bider, gutunak bidaltzen, gose grebak eta horrelakoetan eta behin ere hitz bat ez. Hori eskapismo hutsa da. Eta nola sekula arrapostu bat ere ez dutan izan, bizitzako manera batetara heldu naiz. Eta honela justifikatzen dut: ba dakit eliza ofizial horrek izugarrizko hutsak egiten dituela, aldiz, nik pentsatzen dut humilki bizitzen saiatu behar naizela, eta hori egiten entseiatzen naiz.

Honela, bizi naizen Zuberoan, parrokiako bezala oso jende guti dut, baina euskal kulturaren bidez Zubero osoan harremanak ditudanez, gehienak pastoralen edo kantuen bidez, Zuberoa guziko izaten saiatuaz. Ba dakit, haseran, kasik eskandala bat izan zela, pastoralak zirela eta eskatzen zidateen herri guztiei laguntzen nielako. Zeren, kontuan eduki behar baita, Zuberoan, Larraine, Santa Grazi eta Gotaine adi-

bidez ezkerrokoak direla, Barkoxe eta Altzai eskuinekoak direnez. Baina nik berdin guziei laguntzen nien.

Ni ez nintzen arduratzen gorriak ala zuriak zirenetaz. Euskal festa bat prestatzen dutelarik, beti laguntzeko prest egoten naiz. Horrela ikusten dut ene apez lana. Elizkizunak egin besteek bezain ongi eta hortik kanpo prest egon nonnahitik norbait laguntza eske etortzen bada, berdin eskubikoa ala ezkerrekoa izan laguntzeko. Honela, jendeek, gizonek edo emazteek, neretzat jendetasuna dela lehenik kontatzen duena ikusiko dute, fededun izan ala ez izan. Zuberoko esaldi zahar batek, eta neretzako ederrenetariko denak, dioenez: «jentiak jentia balio dizu». Eta presezki, atzo frantses kazetari bat etorri zautan enekin elkarrizketa bat nahi zuela esanez. Hara zer esan nion: «Nazkatua naiz euskal kausa defenditzeko argudio bila ibiltzen. Enekin hitzegin nahi baduzu, aurrez, funtsezko gauza batzuk onartu behar dizkidatzu.

– Ni gizon bat naizela zu bezala. –Ene hizkuntzak zurea balio duela, baina ondorio guziekin. –Herri batek bestea balio duela. –Eta enetzako ez duzula nahi zuretzako nahi ez duzunik, onar ezazula. Baldin frantses askok bezala guzi hau ez baduzu onartzen, ez dut zuri ezer esatekorik. Horiek gizakien deretxoak baitira».

Ez dut gehiago onartzen biolentzia eta horrelakoak esplikatzen aritu beharrik. Gu omen gara indarkerian ibiltzen garenok! Ez jauna! Zuek zarate bortizkerietan zabiltzatenak, ez bait gaituzue errespetatzen gure deretxoan.

P. y H.: Itzul gaitezen igarora. Zuen herrian eta zure haurtzaroan irratirik ba al zen? Entzuten al zen?

R.I.: Gutxi entzuten zen. Gerla denboran berri batzuk entzuten ziren Londresetik baina etzen irrati asko.

P. y H.: Eta kazetarik irakurtzen al zen?

R.I.: Gutxi ere. «Euskalduna» ailegatzen zen, baina hori alemanen aldekoa zen. Indarraren aurrean apaltzen ziren apezak ziren hor sartuak. Erresistentzia etzuten aipatzen. Denak Petain-en aldekoak ziren. Gero, gerla finitzean, «Herria» agertu zen.

P, y H.: Zure gurasoak nongoak ziren?

R.I.: Hori polita da esateko. Duela zenbait urte LEWIN amerikano jakintsua etorri zen euskal odolaz estudio batzuk egitera. Bere estudiorako euskal tipikotasuna gehien edo hobetoen gordetzen zuten herriak aukeratzen ibili ondoren Makea eta Ahetze ikastea hautatu zuen. Ba, nere aita Makearra zen eta amaren aita Ahetzekoa. Ez naiz arrazista baina humorearekin gauza hori hartuta, sustrai onak ditudala pentsatzen dut.

LEWIN horrekin egon nintzen eta kontatu zautan nola Makean andere zahar bati esan zion bere odola analizatu nahi zuela. Eta, dena esplikatu ondoren emaztea ixilik zegoela eta bere aurpegiko espresioarengatik ez zegoela konforme iruditu zitzaiola. Halako batetan, andere zahar harek esan omen zion: –odol emate hau behartua al da? Eta Lewin-ek ihardetsi ziola: ez, ez, ez zara batere behartua. Orduan, konforme naiz, esan omen zion andereak. Lewini asko gustatu zitzaion historio hori: libro bai, behartuta ez!

P. y H.: Euskal Herrian ezaguna zara kultur gizon bezala, kantu egile bezala batez ere, zerk bultzatu zinuzen kantuen egitera?

R.I.: Ni honera (Zuberoara) etorri baino lehen Uztaritzeko Seminarioan irakasle nintzen. Eta garai hartan, hain zuzen, Monzonekin batera,

"Cerca del caserío donde yo vivía era el paso habitual de huídos de Euskadi Sur que venían a refugiarse en Euskadi Norte. Para nosotros éstos eran euskaldunes y no españoles"

Piarres Larzabalen Matalaz antzerkia muntatu nuen. Ba, gauza hori, eskandala izugarria izan zen. Zeren, agerraldi batean, Matalaz (Xanpun bertsolariak egiten zuen) kate lodi batzuekin estekatua agertzen zena, apezpikuaren aitzinean (Donibaneko Arregik egiten zuen XVIIgn mendeko buztan luze, jantzi eder batekin) elkarrizketa gogor batetan ipintzen bait genuen. Honela jarduten ziren: apezpikuak Matalazi esaten zion Frantziako errege ospetsuari obeditu behar ziola eta Matalazek apezpikuari esaten zion bere kontzientziari obedituko ziola. Jendeak, berriz, Matalazen esanei txalo jotzen zien eta apezpikuarenei, aldiz, txistu egiten zien. Pentsa, ni Monzonekin pieza hori zuzentzen eta Sokoako apeza guzi horren egile! Zer eskandala! Diozesiko kargudenek deitu ninduten, esanez, oso balio haundiko nintzela eta Zuberoan ni bezalako bat behar zutela. Baina, betidanik, itsas hegiko apezentzat Zuberoara igortzea kastigu bat izan da. Halere, neri ofizialki ez zidaten horrenik esan...

Geroztik, hemen nago Zalgizeko etxe honetan. Hain zuzen, azaroa izan zen hemen sartu nintzanekoa. Etxea garbitzen hasi nintzelarik, ganbaran zazpi arratoi hilak atxeman nituen. Konponketa lan hortan ari nitzela ere egun batez Eperre kanlonjea etorri zen ni bisitatzera. Hain zuzen, lurrean makurturik zurua igurtzen ari nintzen. Eginkizun hortan ikustean, gaixua! bihotzetik esan zautan. Halere, beti pentsatzen nuen ni baino gaizkiago zirenak ba zirela euskaldunen artean. Francoren gartzeletan eta horrela zirenetan pentsatzen nuen.

Zuberora ailegatu eta berehala meza batzuek emateko eskea izan nuen eta presezki ni etorri baino sei hilabete lehenago urkatu zen gizon baten aldeko mezak ziren. Eta egun haietan berean beste gizon batek ere bere buruaz egin zuen. Geroxago beste bat Barkoxen, eta Larrainen beste bat, eta horrela, gelditu gabe urkatzen zela jendea jabetu nintzen. Hori zela eta, nere lehen kanta egin nuen. «Ez gal gure odol beroa bizi bedi gure Zuberoa» dioen kanta, alegia. Kantaren bidez nolabaiteko esperantza komunikatu nahi nien Zuberoako jendeei.

P. y H.: Zenbat denbora da kanta hori egin zenuela?

R.I.: Hamabi bat urte. Eta ezagutzera ematerako eginak ere badu bere historia. Gregoire Eperreri agertu nion eta oso ona zela esan zidan. Eta bistan dena, kuraia haundia hartu nuen. Baina, hori baino zihurtasun haundiagoa bilatzen nuen eta hortarako kanta zahar bat zela esanez artzain baten iritzia jakin nahi izan nuen. Honela, artzainarengana joan eta kantatzen diot. Entzutean, artzaina ia nigarrez hasi zen. Hori ikusteak, hots, bere bihotza unkitu nuela, profesor haundi baten onesteak baino kontentago utzi ninduen. Handik laster, Altzaiko maskarada ibili zen eta heurenganatu eta kantatu nien ene kanta. Haiei ere asko gustatu zitzaien.

P. y H.: Hori lehen kantari buruz, eta gaineatikoez zer?

R.I.: Bigarrena, hamabi urteko mutiko batentzat pentsatua izan zen. «Oriko txoria» deitzen den kanta, alegia. Zuberoako problemak aipatzen ditu horrek ere.

P. y H.: Oso musika polita du kanta horrek.

R.I.: Bai, asko kostatu zitzaidan bilatzea. Zerbait xinplea nahi nuen. Gero, behin batean, baratzean ari nintzela (esan dezadan hori dela ene deportea) zozoak entzuten nituen bedatsian edo primaberan, eta jabetzen naiz zozo batek (ahoarekin txistua joaz sol-do-mi-do notak ematen

"Mi vocación euskaldun y abertzale se me inyectó por las piernas y las rodillas"

"Fui a la escuela cuando tenía cinco años y no tenía ni idea de francés"

ditu) egiten zuela eta beste batek (berriz ahoarekin txistua joaz do-mi-sol-mi notak eman ditu) ihardesten ziola. Hara, esan nuen orduan, horiek nere kantaren haserako notak dituk. Segur txoriek ez zirela nere kantuaren zai egongo hori kantatzen ikasteko, esan nion ene buruari. Horiek aspaldiko milaka urte hautan beti berdin ari baitituk.

Hamabi urteko mutiko horrek nere kanta hori eman zuelarik, errepika Larraintarrek egin zioeten. Oso polita izan zen! Gero, Altzaiko pastorala bukatzekoan ere eman zuten.

Hurrengo kanta, berriz, (eta beti biziari josiak dira ene kantak) Beihl kontsula ETA-koek Montoryn atxiki zutenean egin nuen. Orduan ere zerbait gertatu zen. Ba, Mauleko mutiko batzuek euskaraz kantatu nahi zuteen nahiz eta euskaraz ez jakin, salbu haietan ziren Eperreren bi lehengusuk. Bistan dena, hitzak ikasteko problemak izan genituen. Halere, mimatuz, jestuen bidez ailegatu ginen.

P. y H.: Ba, mimua eta jestua aipatu dituzu, baina, euskaldunok ez al gara hotz hortarako?

R.I.: Zuberotarrek hitzak jestuekin laguntzeko dualismo hori asko maite dute. Eta euskaldunok, eskuekin eta badugu horrelako zaletasun bat. Halere, askotan esan dut Euskal Herrian hori falta dugula. Balioko luke hortan piska bat saiatzeak. Horrela emateko pentsatua dut «Baionako subprefeta» kanta ere. Mimatu egin behar da. Hitzak jestuarekin laguntzen direnean indar haundiago bat hartzen dute. Ikasi beharko genuke.

P. y H.: Batez beste, oraindainokoan, zenbat kanta dituzu eginak?

R.I.: Pastoraletarako egin ditudanekin hogeita hamarretik berrogeira. Gainera, original idatziak gorde egiten ditut noizbait publika litezkela pentsatuaz.

P. y H.: Eta ez al zara pastoral bat egitera animatzen?

R.I.: Pentsatua dut, nik edo beste norbaitek, baina, Etxahun Iruriren bizitza pastoralean eman behar litzakela. Ba dakizu nahiz eta idazteko doaina ukan, inspirazioa 2% izaten dela eta traspirazioa 98%. Egin, egin behar da! Bestalde, Etxahun Iruri hain gizon gozo zelarik eta denekin ongi egoten zekielarik, nor jarri pastoral hortan turko bezala? Eta turkorik ez bada pastoral batek gatz guzia galtzen du. Turkoak baitezpadakoak dira, bada. (azken frase hau parrez esan digu).

P. y H.: Eta erromanik edo horrela ez al duzu idatzi izan?

R.I.: Beno, gauza txiki batzuk. Ipui batzuk, alegia. Bat, maskaradetan kantiniersa bezala beti lan egiten zuen gazte bat hil zelarik, kantiniersa sujeto zuena izan zen. Gero, ba dut beste bat ideolojien kritika modura egina. Ba dakizu, katolizismoa, komunismoa, kapitalismoa, leninismoa eta abarrekin diskusio ikaragarriak ematen direla, herri bat galtzen ari den binbitartean. Hitz ederrak eta xarmantak, baina gure behar gorrientzat erremediorik ez!

P. y H.: Artikuluak ere idazten dituzu, esango al diguzu zein kazetetan argitaratzen dituzun?

R.I.: «Enbatan» agertzen ditut gehienak. «Herrian» ere bai, baina, hor ba dut problemarik. Ez dakit zenbat aldiz saiatu izan naizen gauza gogor batzuren esaten baina ez dizkidate argitaratu. Orduan, orain Enbatari ematen dizkiot.

P. y H.: Irratian ere entzuten zaitugu?

R.I.: Bai, ia egunero egiten dut zerbait. Gatz piperrekilako gauza batzuk. Ba dakizu, hori egingo ez banu zenbaitek eri naizela edo pentsatuko bait luke.

P. y H.: Joan bazinen joan, iruditzen zaigu, Zuberoa zure pertsonalitatea-

"La Iglesia elabora grandes teorías cuando se trata del sudeste asiático, el Salvador o Polonia, pero jamás dice nada sobre la situación de aquí"

ren bilakaeran garrantzizko gertatu dela. Zuk ongi ezagutzen duzun Zuberoako laborari baten eguneroko bizitzaz zerbait esango al diguzu?

R.I. Beharbada, kontutan hartzen ez bada ere, laborari etxe batetan momentu honetan gertatzen ari dena zera da: mekanikak ba dituzteela baina etxeak hustu direla, hots, lehen baino beso gutiago dagoela lan egiteko. Hortik laboraria inoiz baino itoago egotea, lanpeturik. Beltz bat bezala lanean aritu beharrean aurkitzen da aurrera joateko. Bistan dena, laborariak ez du ezer irakurtzen. Irratia, bai, entzuten du. Baina ez du denborarik kultura gauzetan okupatzeko. Maskaradak eta egiten direla, baina beti herri berak dira. Ez da ilusiorik egin behar. Gainera, Zuberotar askok ez daki, ez du konprenitzen zer aberastasun den hori. Neuk ikusia kontatuko dut exenplu bezala. Alde batetik, zuberotar batzuk sekula ez dira pastoral edo maskarada bat ikustera joan ere. Hori bai, pastorala edo maskarada ematen den lekuaren ondoan ostaturik bada batzuk han egongo dira edaten, eta berotuko direlarik, bubuka hasiko dira pastoraleko edo maskaradako aktoreak bertsotan hasiko direlarik. Eta batzutan giroa arrarotzera ere heltzen dira. Horrelakoak berrogei edo berrogeita hamar urte ingurukoak ohi dira. Argelian eta frantses kolonietako gerletan ibilitako medailadun horietarikoak dira. Horientzat euskal kulturak ez du deusik balio. Parisko Olypiatik igarotzen direnak, edo Rollings Stones bezalakoak dira horien mitoak. Halere, adineko jendeak oso ixilik eta atentzio haundiarekin segitzen du. Baita gazte gazteak ere. Hauek, batzutan, euskaraz ere ez dakite ongi, baina liburuarekin segitzen ahalegintzen dira.

Bestalde, laborari batzuk Bordelekoei eta lurrak saltzen hasiak dira.

Eta langile purrukatu direnen artean ere ba da problemarik, zeren batzuek material gauza bakarrik ikusten dute. Euskal Kultura eta horrelakoentzat ez dute denborarik. Horiek ez baitute sosik ekartzen, zeren, frantses kulturak eramaten baitu ekonomia, horientzako euskal kultura gauza zaharkitua da.

P. y H.: Halere, esan duzu gazteak euskal gauzetaz interesatzen berriz hasten direla. Zer dira zuberotar gazteen arrangurak?

R.I.: Beno, Baionako katedralean lau gosegrebalari egon berri dira. Ba, horietariko hiru zuberotarrak ziren. Gauza horrek ba du adierazpenik, ikusi nahi duenarentzat.

P. y H.: Bai, harritzekoa ere bada, dakigunean ikastola gehienak Lapurdin egonik, lapurtarrik ez dela gose grebarako eskaini, eta aldiz, hiru zuberotar eta napartar bat izan direla euskal historian zehar euskararengatik egin den lehen gose greban parte hartu dutenak.

R.I.: Gazteetan kezka haundia ageri da. Lehenago fatalistak ziren. Gauzak horrela dira eta diren bezala onartu behar izan, eta kanpora joaten ziren lan bila. Orain, aldiz, ez dute lur hau utzi nahi. Neuk ikusi izan ditut gazte batzuk negarrez, joan beharrean aurkitzen zirelako. Beraz, zerbait aldatu da.

Gainera, denbora gutxi barru, Basa burian, kooperatiba bat irekiko da eta hori sinbolo bat da Zubero guziarentzat. Eta hori ongi joaten bada, besteak ere animatuko dira. Ez dute gehiago onartzen kanpora joatea, hemen gelditzeko ahaltasun guziak ikusi gabe.

P. y H.: Euskal kulturaren munduan, nolabait Zuberoa aipatzean denean, beti ditugu hiru erreferentzia: bere abesti menditarrena, pastoralena eta dantza deigarriena. Nola ikusten duzu horien portaera?

R.I.: Lau, bots urtetaraino pastoralik ikusi gabe egotea tokatu zait. Honekin, geroz eta nekezago ateratzen direla esan nahi dut. Eta hemendik aurrera ez dakit ateratzen jarraituko diren. Zeren pastorala herri batek herri bezala egiten duen esfuertzo haundi bat da lehenik. Eta Zuberoan herriak geroz eta txikiago dira, estuago alegia. Beharbada, etorkizunean, hiruzpalauherriren artean egiten ahalko dira. Halere, ez da herri bakar batek egiten duenean bezala izango. Zeren pastoral batek ba du horrelako batasun bat. Beharbada ere, eta nik espiritua letra baino gehiago estimatzen dut, lau ordukoa izan beharrean, laburrago izanez iraun dezake. Zeren, lehen ere, ezpalitza aldatu fosilizatua geldituko zen. Eta ez, hor da bizirik oraino. Baina, eboluzione hori ez da bortitzegia izan behar, habilki egin beharko da. Hala nola pastoral batetako kantak herrikoak izan beharko dira aireetan, nahiz eta hitzak aldatu. Ez dut uste rok eta horrelako sonorizazio animaliekin joango litzakenik. Ba dakit gazteek asko maite dutela roka, eta dezibelioak ere. Ez dut konprenitzen! Esan didate, hor Parisetik Rollins Stones horiek pasatu direlarik, gazte batzuk plazer zutela tinpanoak zulatu zitzaiela esatea. Ez dut konprenitzen! Beharbada, denek belarriak zulatuak izango dituztenean beste mundu bat sortuko da edo ez dakit... Zernahi gisaz pastorala beste gauza bat da.

P. y H.: Zure ustez, orduan, pastoralaren eboluzioa gaien bidez eman behar da?

R.I.: Ene ustez pastoralak molde ona eskaintzen du antzerki batentzat. Erreza da ibilarazteko. Batere ez dakienak ere laster molda dezake. Gaiak aldatu egin behar dira. Ez da posible beti Abraham, Godofredo, Karlomagno eta horrelakoekin ibiltzea. Hortan klar dago muga bat igaroa dugula. Gehiago ez gintake ibil Napoleoni ohoreak eskaintzen. Orain atzetik begiratuta nazkagarriak ageri dira pastoral batzuetako gaiak. Frantziako heroei laudorioak ematen zitzaien. Orain denok dakigu Napoleonek Europa osoa masakratu zuela. Hori aberrazio bat da. Gure zapaltzaileei ohoreak egin.

P. y H.: Eta dantzetaz zer diozu?

R.I.: Aldaketak etorri behar direla ere. Aidibidez. Ba dakizu nola Sakramentu Santuaren aitzinean dantzatzen den. Herri guzia trajetan ematen da soldadoen trajeekin eta militarkeri bat muntatzen da. Hori iraunaraztea ezinezko da. Gauza batzuk aldatu egin behar dira.

Bestalde, lehen fedea kanpoz eta azalez bizitzen zen. Hortik prozesioak, erropa ederrekin jaztea, loreak botatzea eta abar. Horiek denak kanpoko itxurak ziren. Ez dut esaten begien bazkarik behar ez denik, baina kontuz ibili behar da. Lehen fedea bera triunfante gauza bat zen. Orain nik nahigo dut bihotzean bizitzen dena. Festa, berriz,

---

Sacerdote de cuarenta y cinco años que hoy mantiene, fundamentalmente junto a su labor pastoral, una labor de militancia popular íntimamente ligada a la situación de Euskadi Norte.

Roger Idiart, proveniente de una familia de Azkaine, afirma que cuando fue a la escuela, apenas cumplidos cinco años, él «no tenía ni idea de francés». Por otra parte, como habitante cercano a la frontera, conoció directamente el paso de huidos de Euskadi Sur en busca de refugio a Euskadi Norte, «a los cuales –dice– nunca los consideramos españoles, como ocurre en muchos casos, sino euskaldunes». Este extremo hizo que Idiart mantuviera siempre un contacto directo con los refugiados de Euskadi Sur.

Nada más cumplidos los once años, Idiart fue internado en el seminario de Ustaritze, de donde saldría años después tras ser ordenado sacerdote. Alumno aventajado de Pierres Lafitte, a quien confiesa profesar una gran admiración, sobre todo en aquella época de estudiante seminarista, comenta de él que «no nos hablaba de abertzalismo, pero sí de los euskaldunes y del euskara».

De su experiencia como sacerdote y miembro de la Iglesia cuenta que «tras una experiencia castrante en el seminario, donde estaba absolutamente censurado –afirma– todo lo que se refiriera al euskara, no había más medios de expresión que el francés y el latín».

La realidad que posteriormente ha ido descubrieno le «reafirma en la conclusión de que la Iglesia está íntimamente ligada con el poder».

Asimismo afirma con respecto al euskara que «la Iglesia, por oficio, es conservadora, por eso conservó el euskara. Toda vez que la gente lo hablaba, era más fácil conservarlo que marginarlo». «Con esto no quiero decir –puntualiza, sin embargo– que los curas de mi época hayan sido abertzales, que no lo eran». «Eran –añade– franceses, se comportaban como colonizados. Incluso nosotros –confiesa– no éramos conscientes.

Para mí representó un gran choque, positivo, desde luego, el primer encuentro que tuve con la revista 'Enbata'. Descubrir –manifiesta–, una revista que en aquél tiempo era clandestina, para alguien como yo que había vivido el contrabando como habitante de frontera, con todo el excitante misterio que eso implica, a la vez que descubrí que el padre Lartzabal de Zokoa estaba también en el tinglado, fue definitivo para mí».

Idiart sufriría en su propia carne las consecuencias de su condición de sacerdote y militante comprometido con su pueblo. Las autoridades eclesiásticas lo relegaron a un pueblo de Zuberoa, Zalgize, donde se encuentra en la actualidad, como castigo solapado, «aunque a mí nunca me lo presentaron así» –afirmaría–, por un pequeño «incidente» ocurrido durante la representación de una pastoral, «Matalaz» escrita por el padre Lartzabal. En esa pastoral –relata– hay dos perso-

→

Sakramentu Santuaren aitzinean izugarrizko espantuak egiteak ez du zentzurik, gero eguneroko bizitzan elgarren kontra herrietan bizi diren herrak daudenean eta frantses politika horrekin zakurkeriak eta zikinkeriak egiten direnean.

Beharbada, kritika bat da egiten ari naizena, baina nik horrela ikusten dut.

P. y H.: Zenbateraino bizi da euskara gaurko Zuberoan?

R.I.: Zuberoko herri guzietan hogei hogeita bost urtez goitiko jendea, kasik dena, euskaraz ari da eta euskara ederrean gainera. Ni xoratuta egoten naiz Zuberoako hitz moldearen aitzinean. Asko ikasi dut hemen! Ba dakite euskara!

Gero, telebistarekin, gaztetxoen egoera besterik da. Telebista den arma absoluto horrek dena puskatzen du. Oraingo ume batzuek eskolan baino denbora gehiago pasatzen baitute telebistaren aurrean. Frantzian egindako inkesta batek konfirmatu du hori. Gure ume askok ere horrela egiten du. Nik kateximarako ene autoan hartzen ditut ume batzuk. Eta nik egun on esaten badiet ere, heurek, Bon jour ihardesten didate. Eta kasik segituan telebistan ikusi duten azken filmaz hitzegiten hasten dira. Orduan, ume horien espiritua goitik beheraino hartu da. Herri gehienetan, urte horietako umeak frantsesera jo dute. Eta zerbait egiten ez bada, ikastola edo puñeta zerbait, galduak gara. Halere, eta hau berria da, euskara galdu dutenak eta berriz ikasten hasten direnak ba dira.

P. y H.: Gurasoetan euskarari buruz zer ikusten duzu: ba dute orgullurik euskararentzako ala eta ez zaie axola?

R.I.: Nik uste dut hemengo kazeta eta irrati frantsesek kartel haundi bat egiten dutela euskarentzat. Amalgama bat egiten baitute bonbekin, metrailetekin eta abar josiaz. Ba, politika, manifestaldia, eta euskara, dena nahasten baitute. Exenplu txiki bat emango dut. Urtarrilaren seiean, Eclair Pyrénées egunkariak lehen paia titulo nahiko haundiekin honela aurkeztu zuen.

Lehenik zera zion: «Un industriel basque enlévé par l'ETA». Eta bigarrenik lehen albistearekin lotuta beste hau zion: «l'association Lauburu vient de publier un livre sur la danse basque». Heurek ba dakite jendeak pakearen kezka oso barrenean duela. Baina nik ez dut hori dramatizatu nahi. Hori txarra bezain ona ere baita. Zeren askok euskal gauzetan sinismena galdua du baina beldurrak eragiten du. Eta nik beti esaten dut, adibidez, bihar goizean irratia piztu eta entzungo bazenu, Euskal Herriak independentzia lortu duela, zer egingo zenuke? Orain gordetzen den jende hori Frantziaren alde burrukan hasiko al litzake? Segur nago errepostua ez izango litzakela.

---

najes, el propio Matalaz y un arzobispo. El segundo le exhorta al primero a que debe obedecer al rey de Francia, a lo que el segundo le replica que será a su propia conciencia a quien obedecerá. Y he aquí que los espectadores de la representación no hacían más que abuchear cada vez que hablaba el arzobispo en cuestión y aplaudir las intervenciones de Matalaz». «Esto no pudieron asimilarlo —comenta— mis superiores y me dijeron textualmente: Eres un hombre de gran valía y se necesita alguien como tú en Zuberoa. En aquella época yo ejercía de profesor en el seminario de Ustaritze y ser destinado a Zuberoa se consideraba como medida de castigo».

Roger Idiart ha sido sin embargo, desde que comenzara su «castigo» en Zuberoa, un incansable combatiente, más, si cabe, que en épocas anteriores, que no ha excusado ningún frente de labor. De ser un hombre inevitable en todo movimiento político y social de Zuberoa, sin descuidar su labor de sacerdocio —«cuento con pocos feligreses como parroquia, afirma, pero he tratado de ser de toda Zuberoa a través de toda mi actividad cultural»— ha destacado además como un prolífico activista en el campo cultural. Desde la danza, de cuya práctica y actividad él rechaza toda acusación peyorativa de folklorismo —«a mí se me inyectó el abertzalismo y la conciencia euskaldun por las piernas y las rodillas», —afirma— hasta posiblemente las cuarenta canciones que ha ido componiendo, pasando por las ikastolas, las pastorales, clases de euskara, emisiones de radio y artículos periodísticos en 'Enbata' fundamentalmente.

Canciones como «Baionako suprefeta...», «Ez gal gure odoel beroa...», ahora ya lo sabemos, son obra suya.

Sobre el futuro de la pastoral como representación teatral, Idiart mantiene que «la pstoral presenta unas condiciones óptimas para ser representada, pero hay que cambiar la temática. No podemos pasarnos toda la vida haciendo propaganda gratuita a Napoleón, que no ha sido un vulgar masacrador, ni hablando de Carlomagno, Abraham o Godofredo... tenemos que hablar de cosas más actuales».

Idiart es hoy la referencia ineludible en Euskadi Norte, que no pasa inadvertida ni siquiera a la prensa francesa. En una reciente visita de un periodista francés, ésta sería la respuesta de Idiart: «Estoy cansado de buscar argumentos para defender la causa vasca. Si quieres hablar conmigo, antes deberás admitir una serie de presupuestos: primera, que yo soy un hombre igual a tí; segundo que mi lengua tiene tanto valor como la tuya, con todas las consecuencias; que un pueblo tiene el mismo valor que otro y por fín, que no desearás para mí lo que no desees para tí.

Si, al igual que muchos franceses, no eres capaz de admitir todo esto, no tengo nada que decirte, puesto que todos esos puntos no son más que derechos humanos. No admito tener que explicar una vez más cuestiones referidas a la violencia. Por lo visto somos nosotros los que ejercemos la violencia! pues, ni hablar, sois precisamente vosotros, los franceses, quienes la ejerceis, puesto que no respetais nuestros derechos.

TARJETA DE SUSCRIPCION

PUNTO Y HORA
DE EUSKAL HERRIA

TARIFA ANUAL

ESTADO ESPAÑOL
Correo ordinario 4.800,-Ptas.

EUROPA
Correo aéreo 6.700,-Ptas.

RESTO PAISES
Correo aéreo 8.300,-Ptas.

D. .....

Profesión ..... Teléf. .....

Calle o plaza ..... N.º ..... Piso .....

Población ..... Provincia .....

☐ Desea una SUSCRIPCION ANUAL según tarifa al margen.

DOS UNICAS FORMAS DE PAGO PARA EL ESTADO ESPAÑOL

1.ª ☐ Talón adjunto a: ORAIN, S. A. (PUNTO y HORA)

2.ª ☐ Giro postal a: ORAIN, S. A. (PUNTO y HORA)

Apdo. Correos 1.397 - Teléfono 55 47 12 - SAN SEBASTIAN

FORMA DE PAGO PARA EL EXTRANJERO:

Cheque Bancario en pesetas:

SEÑALE CON UNA X LOS CUADROS QUE LE INTERESAN
ENVIAR ESTA TARJETA CON LOS DATOS RELLENADOS EN MAYUSCULAS A:

ORAIN, S. A. (PUNTO y HORA)
Apdo. 1.397 - Teléfono 55 47 12 - SAN SEBASTIAN

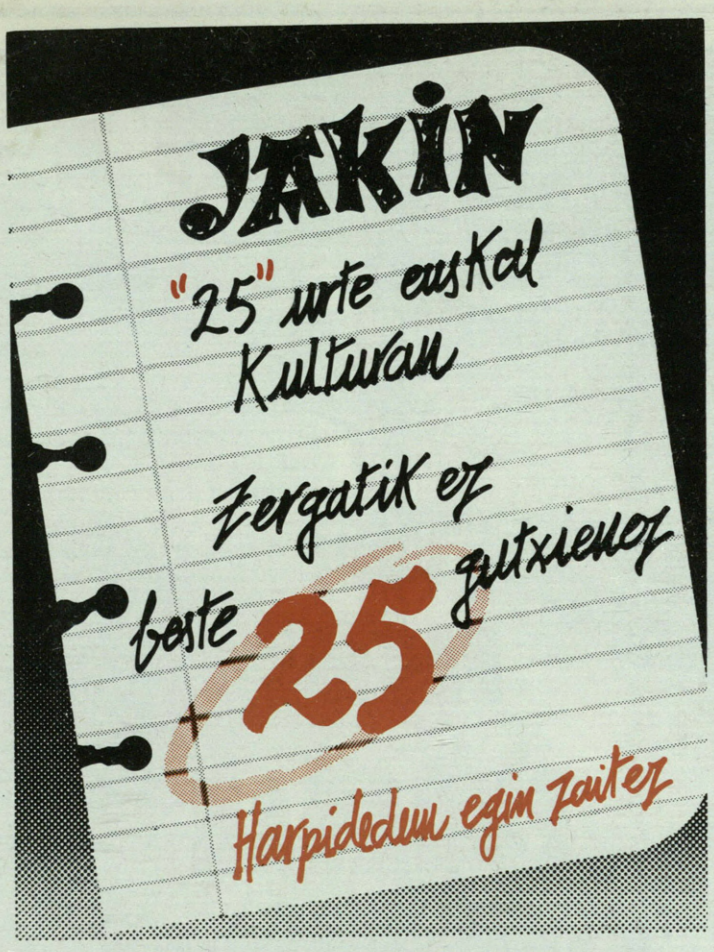

Aldizkari honi lagunduz, harpidedun eginez, zeure kulturari laguntzen diozu: euskal kulturari.

Bere historia osoan JAKIN beti ahalegindu da, eta gaur are gehiago ahalegintzen da, tresna bizia izaten euskal kulturari bultz egiteko eta azterketak bizkortzeko. Arintasuna eta sendotasuna bilatuz, egunekotasuna eta seriotasuna elkartuz, edozein arazotan sakontasuna lortu nahi du JAKINek.

Hori dena aski arrazoi da, gure ustez, zure laguntza itxaroteko, eta harpidetza txartela bete dezazula eskatzeko.

Gure hitza ematen dizugu: harpidedunen ugaritzeak ekar lezan irabazi oro aldizkaria hobetzeko izango da oso-osorik.

HARPIDETZA TXARTELA

JAKIN aldizkariaren harpidedun egin nahi dut:

Izena ..... Herria .....

Kalea ..... Tel. .....

Gurutze (+) baten bidez adierazten dudan eran egingo dut urteko ordainketa (1.200 pta.)

☐ txeke bidez ☐ renboltsoz ☐ nire Banku kontuaren bidez (bete beheko zati hau)

Banco o Caja de Ahorros ..... Banku edo Aurrezki Kutxa

N.º de cuenta / Kontuaren zenbakia .....

Sucursal / Sukurtsala .....

Titular de la cuenta / Kontuaren jabea .....

Entitate horretako nire kontuan zorpetu itzazue, mesedez, JAKINek nire izenean aurkez diezazkizuen errezibоak. Agur.

Sírvanse adeudar en mi cuenta con esa entidad los recibos que a mi nombre les sean presentados por JAKIN. Atentamente.

Firmado / Zinatzailea .....

Domicilio / Helpidea .....

JAKIN - Ategorrieta hirib., 23 - DONOSTIA (13)